Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

З Б І Р Н И К
матеріалів XVIII студентської наукової конференції історичного факультету

Березень 2015 року

Полтава – 2015

ББК 63.3(0) + 26.890(0)
УДК 93(063).378.123

Збірник матеріалів XVIII студентської наукової конференції історичного факультету. Березень 2015 року. – Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2015. – 196 с.

Збірник містить матеріали з проблем вітчизняної та всесвітньої історії, філософії, права, географії, історичного та географічного краєзнавства Полтавщини.

Відповідальність за достовірність фактів, дат, імен несуть автори та їх наукові керівники.

Редколегія: Бабенко Л. Л., Булава Л. М., Год Б. В., Кравченко П. А., Лахно О. П. (голова), Пивоварська К. Б.

Відповідальний за випуск: декан історичного факультету, доктор філософських наук, професор Кравченко П. А.

Друкується за рішенням ученої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка від 26 лютого 2015 року (протокол № 10).

© колектив авторів, 2015
© ІВЦ ПНПУ, 2015

ЗМІСТ

Здобутки науковців історичного факультету упродовж року ……. 13

КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

І. А. Костенко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Гавриш П. Я.)
ХЛІБОРОБСТВО НА РАННЬОМУ ЕТАПІ ІСТОРІЇ
МІСТА ГЕЛОНА …….. 16

Т. А. Бай, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Гавриш П. Я.)
НАЙДАВНІШІ ЛІПЛЕНІ ГОРЩИКИ МІСТА ГЕЛОНА …… 17

А. О. Рябокінь, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л. І.)
ОРНАМЕНТАЦІЯ ТА КОЛОРИСТИКА ПОЛТАВСЬКОЇ
ЖІНОЧОЇ СОРОЧКИ …….. 19

К. М. Герасименко, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л. І.)
ВІНОК – ГОЛОВНИЙ УБІР ДІВЧИНИ, ОБЕРІГ
ВІД НЕЧИСТОГО ОКА …….. 22

О. О. Ващенко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І. І.)
Т. ГЕРЦЛЬ – ОСНОВОПОЛОЖНИК ЄВРЕЙСЬКОЇ
ДЕРЖАВНОЇ ІДЕЇ ……... 24

М. Б. Головченко, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Бабенко Л. Л.)
«ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПАТРІОТИЗМ» У ДЕРЖАВНИЦЬКІЙ
ДОКТРИНІ В’ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО …….. 26

М. В. Вакула, студентка III курсу
(наук. кер. – проф. Бабенко Л. Л.)
БІЛЬШОВИЦЬКИЙ ТЕРОР ПЕРШИХ РОКІВ
РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛТАВЩИНИ) ……... 28

Т. В. Воскобійник, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Лахач Т. О.)
ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ І ФОРМУВАННЯ
НОВОЇ ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМИН
ЦЕРКВИ І ДЕРЖАВИ 1920 РОКІВ …… 30

М. М. Шевчук, магістрант
(наук. кер. – проф. Волошин Ю. В.)
ПІДХОДИ ДО НАПИСАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ
У 20-30-Х РР. ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ПРАЦЬ
М. В. ЛЯТОШИНСЬКОГО) …… 33

В. А. Сало, магістрантка
(наук. кер. – проф. Киридон П. В.)
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС
НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УРСР …… 36

В. В. Терещенко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Лахач Т. О.)
ПРОБЛЕМИ СТУДЕНТСЬКОЇ СІМ'Ї В УКРАЇНІ …….. 40

А. Ю. Шаповал, студентка I курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л. І.)
РОДИНИ ЛЕМКІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ІЗ С. КАМ'ЯНА
КРАКІВСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (ПОЛЬЩА)
У ЗІНЬКІВСЬКОМУ РАЙОНІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ …… 42

М. М. Семко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І. І.)
ПОЛТАВСЬКА ПРОСВІТИТЕЛЬКА ТА НАУКОВЕЦЬ –
В. Н. ЖУК ОЧИМА КОЛЕГ, УЧНІВ ТА ДРУЗІВ …… 45

КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

Н. В. Хорошун, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В. О.)
РИМСЬКА СИСТЕМА ОСВІТИ РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО
ПЕРІОДУ …….. 48

М. М. Кальник, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В. О.)
КОММОД – ІМПЕРАТОР-ГЛАДІАТОР ……... 50

І. С. Срібна, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю. В.)
ВІРА В ДУШУ В СИСТЕМІ РЕЛІГІЙНОГО ДУАЛІЗМУ
СХІДНИХ СЛОВ'ЯН ……... 52

А. В. Стіна-Биковець, магістрантка
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю. В.)
КОСМОГОНІЧНІ ТА ТЕОГОНІЧНІ МІФИ В
РАННЬОЕТНІЧНИХ СВІТОГЛЯДНО-РЕЛІГІЙНИХ
СИСТЕМАХ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН ……... 54

М. Г. Сайбеков, магістрант
(наук. кер. – проф. Цебрій І. В.)
КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ТА ПРАВОВІ УЯВЛЕННЯ
ПРО ОБРАЗ ІДЕАЛЬНОГО ПРАВИТЕЛЯ У
ВЕСТГОТСЬКІЙ ІСПАНІЇ В VI-VII СТ. ……... 58

А. С. Бражник, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – проф. Цебрій І. В.)
ЗАСУДЖЕННЯ ЗАГАРБНИЦЬКИХ ВОЄН У ТВОРЧОСТІ
ІРАНСЬКИХ ІСТОРИКІВ І ПОЕТІВ VII – X СТОЛІТЬ …….. 61

А. О. Олефіренко, студент ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О. П.)
ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ХРИСТИЯНСТВА
НА ДАВНЬОПОЛЬСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ……... 63

М. Ю. Швець, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Швець Л. М.)
ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
ОРДЕНУ ТАМПЛІЄРІВ …….. 65

М. С. Янушкевич, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О. П.)
УЧАСТЬ РУСЬКИХ ВОЇНІВ У ЗАХІДНОМУ ПОХОДІ
ХАНА БАТИЯ …….. 67

А. О. Страшко, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Швець Л. М.)
МОНЕТАРНА РЕФОРМА ЛЮДОВІКА ІХ СВЯТОГО ЯК
ФАКТОР ПОСИЛЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВЛАДИ У ФРАНЦІЇ …… 70

Д. К. Литвак, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Цехмістро Н. Я.)
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ
З АВСТРІЙСЬКИМИ ГАБСБУРГАМИ В ПЕРІОД
ПРАВЛІННЯ СИГІЗМУНДА ІІІ ВАЗА ……. 72

М. Т. Сахно, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – проф. Год Б. В.)
ПОШУК ІСТИНИ В МАСОНСЬКІЙ ІДЕОЛОГІЇ
XVIII СТОЛІТТЯ ……. 74

А. В. Калакуцька, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Год Н. В.)
ТОМАС ДЖЕФФЕРСОН І СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ
В США …….. 77

Б. М. Городницький, студент ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н. В.)
ШТРИХИ ДО ПОЛІТИЧНОГО ПОРТРЕТА ЮАНЬ ШИКАЯ ……... 79

Т. В. Цуканова, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Год Н. В.)
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА США ЩОДО КОРІННОГО
НАСЕЛЕННЯ КРАЇНИ …… 81

М. М. Марочканич, студент ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Тронько Т. В.)
ОКУПАЦІЙНА ПОЛІТИКА НІМЕЧЧИНИ НА ПОЛЬСЬКИХ
ЗЕМЛЯХ НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ …… 84

С. В. Тимченко, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю. В.)
РОЗВИТОК ДЕРЖАВНО-МОНОПОЛІСТИЧНОГО КАПІТАЛІЗМУ
В КРАЇНАХ ЄВРОПИ І АМЕРИКИ ТА СТАНОВЛЕННЯ
СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ …… 86

Н. О. Дорогобід, магістрантка
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н. В.)
РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ КНР В КОНТЕКСТІ
ЧОТИРЬОХ МОДЕРНІЗАЦІЙ …… 89

Є. О. Золотухіна, магістрантка
(наук. кер. – доц. Тронько Т. В.)
СПРОБИ РЕФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ
В РОКИ «ГОРБАЧОВСЬКОЇ ПЕРЕБУДОВИ» ……. 91

Р. О. Басенко, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Год Б. В.)
СУЧАСНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ ……... 93

Н. В. Удовиченко, студентка III курсу
(наук. кер. – проф. Цебрій І. В.)
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗРУШЕННЯ В ЄГИПТІ
XXI СТОЛІТТЯ: АКТУАЛЬНІСТЬ СВІТОГЛЯДНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ СТАРОДАВНІХ ЄГИПТЯН
ДЛЯ СУЧАСНОГО АРАБСЬКОГО СВІТУ …….. 97

М. С. Заєць, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н. В.)
ДУХОВНІ ЦІННОСТІ ЯПОНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА –
ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РУХУ ПО ШЛЯХУ ПРОГРЕСУ ……. 100

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

А. В. Новохатько, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.)
СОФІСТИ – ВЧИТЕЛІ МУДРОСТІ ……. 104

М. С. Янушкевич, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.)
ВНЕСОК СОФІСТІВ У РОЗВИТОК ЛОГІКИ …… 105

К. І. Караульна, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.)
ВНЕСОК СОКРАТА У РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ
ТА ПЕДАГОГІКИ …….. 107

Л. В. Горошко, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)
СЕКТАНСЬКІ РУХИ У РАННЬОМУ ХРИСТИЯНСТВІ
І-XII СТОЛІТТЯ ……. 109

А. О. Олефіренко, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Блоха Я. Є.)
ПРОНИКНЕННЯ ІСЛАМУ НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ……. 112

Є. В. Харченко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н. І.)
ХУДОЖНІЙ ЗМІСТ ФАНТАСМАГОРІЙ ІЄРОНІМА БОСХА …… 114

Р. О. Кундій, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.)
ЕТИКА АРТУРА ШОПЕНГАУЕРА …… 117

М. В. Коваленко, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)
ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ У ФІЛОСОФІЇ Ф. НІЦШЕ ……. 119

Ю. С. Тимошенко, магістрантка
(наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.)
РОЗУМІННЯ ТА ТЛУМАЧЕННЯ ЯК ОСНОВА
ІСТОРИЧНОГО МЕТОДУ І. ДРОЙЗЕНА ……... 121

М. В. Хоменко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.)
ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ КАРЛА ЯСПЕРСА …….. 123

В. С. Похилько, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)
С. ГАНТІНГТОН ПРО ДЕМОКРАТИЗАЦІЮ СУСПІЛЬСТВА
У ПРАЦІ «ТРЕТЯ ХВИЛЯ. ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ
НАПРИКІНЦІ XX СТОЛІТТЯ» …… 126

Р. О. Басенко, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)
АНТРОПОЛОГІЧНЕ ВЧЕННЯ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ
У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ
МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС ……. 128

А. І. Сагань, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)
ДИХОТОМІЯ «БУТИ ЧИ МАТИ» ЯК ПРИНЦИП
ЛЮДСЬКОГО ІСНУВАННЯ …… 131

Ю. О. Козирь, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н. І.)
СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ СУЧАСНОЇ
МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ …….. 133

В. В. Демочко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Блоха Я. Є.)
ПРОБЛЕМА «КОХАННЯ-ЛЮБОВІ» В СУЧАСНІЙ
ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ …….. 135

Н. В. Коршак, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н. І.)
СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ МОДИ …….. 138

В. В. Лісниця, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)
ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ МАСОВОГО СУСПІЛЬСТВА …… 140

Б. Л. Недяк, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)
СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ЕЛІТ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ …… 143

М. М. Нестеренко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)
ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА КЕРІВНИКІВ
ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ …….. 145

М. Т. Сахно, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Блоха Я. Є.)
ХІДЖАБ СВОБОДИ АБО РОЛЬ ЖІНКИ В ІСЛАМІ …… 148

КАФЕДРА ПРАВОЗНАВСТВА

В. В. Білецька, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Потапов О. М.)
ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ АНЕКСІЇ КРИМУ
РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ …….. 152

В. В. Терещенко, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Потапов О. М.)
КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ, ФОРМИ ТА
ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ …… 154

М. М. Шевчук, студент V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Штепа О. О.)
ГОСПОДАРСЬКИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ В СИСТЕМІ
ДЖЕРЕЛ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ……. 156

В. І. Дудник, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Лобач К. В.)
ПРАВОВІ ОСНОВИ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ
(КОНТРАКТУ) В УКРАЇНІ …….. 159

І. О. Фенько, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)
ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПРАЦЮ
У МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ …… 161

В. В. Білецька, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)
ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОГО СТАТУСУ
ТРУДОВОГО КОЛЕКТИВУ ……. 164

О. О. Гринь, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)
СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАКОННОГО ТА ДОГОВІРНОГО
РЕЖИМУ У СФЕРІ ОПЛАТИ ПРАЦІ ……. 166

В. С. Литвин, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ
ВІДНОСИНАХ ……... 168

Г. В. Шляхта, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Лобач К. В.)
ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКА ВИЩОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ …….. 170

В. О. Литвин, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Штепа О. О.)
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА:
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ……... 173

КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЄЗНАВСТВА

В. В. Вініченко, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Булава Л. М.)
ШТЕМПЕЛЬНІ РІЗНОВИДНОСТІ ЗОЛОТООРДИНСЬКИХ
ДАНГІВ ХАНА МУХАММЕДА ВИПУСКУ МОНЕТНОГО
ДВОРУ УРДУ ТИПУ 771 РОКУ МІСЯЧНОЇ ХІДЖРИ …….. 176

Т. О. Яременко, студентка IV курсу
(наук. кер. – проф. Булава Л. М.)
І. Ф. РИБАКОВ ТА В. О. ПАРХОМЕНКО – ІСТОРИКИ,
ВИКЛАДАЧІ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ В ПОЛТАВСЬКОМУ
ІНСТИТУТІ НАРОДНОЇ ОСВІТИ (1923-1925 РР.) …… 177

В. Г. Павлинський, студент IV курсу
(наук. кер. – проф. Булава Л. М.)
ПОЛТАВСЬКИЙ ПЕДІНСТИТУТ В УМОВАХ
НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1943 РР.) …… 180

Ю. В. Григоренко, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Федій О. А.)
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АТОМНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ СВІТУ …. 183

Ю. Г. Калініченко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Федій О. А.)
ПРОГНОЗИ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ
ЕНЕРГЕТИКИ У СВІТІ …….. 185

В. О. Кучугура, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Федій О. А.)
ЛЕГКА ПРОМИСЛОВІСТЬ СВІТУ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ …… 186

С. А. Клименко, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Мащенко О. М.)
ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТЕОРОЛОГІЧНОГО ЯВИЩА
ГРАДУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ …….. 188

Н. С. Фролова, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Мащенко О. М.)
УПЛИВ ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛІННЯ НА
СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ ……... 191

Р. В. Шевченко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Кушнір Л. М.)
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-
РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ МІСТА ПОЛТАВИ ……... 194

ЗДОБУТКИ НАУКОВЦІВ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ УПРОДОВЖ РОКУ

Уже 18-й рік поспіль на історичному факультеті Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка проводиться студентська наукова конференція. І вкотре в її роботі бере участь значна частка студентства факультету. Цього року – це більше 70 дописів молодих науковців. Також традиційно на студентській конференції підводяться підсумки наукової роботи історичного факультету за минулий, тобто 2014, рік. Він знову був насичений новими успіхами в науково-дослідницькій роботі професорсько-викладацького складу, докторантів і аспірантів, магістрантів і студентів.

Упродовж 2014 календарного року викладачі кафедр історії України, всесвітньої історії та методики викладання історії, філософії, правознавства та географії і краєзнавства опублікували 11 монографій загальним обсягом майже 150 друкованих аркушів, 1 підручник і 4 навчальні посібники з грифом Міністерства освіти і науки України, а також значну кількість наукових статей, тез і методичних видань.

Поміж монографічних видань, авторами та співавторами яких є науковці історичного факультету Л. Л. Бабенко, Я. Є. Блоха, Л. М. Булава, Л. П. Вішнікіна, Б. В. Год, О. П. Єрмак, П. В. Киридон, П. А. Кравченко, О. М. Мащенко, В. Я. Ревегук, І. О. Сердюк, О. А. Федій, виокремимо такі:

Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: історія і сучасність. – Полтава, 2014. – 132 с.

Подих столітньої історії. Полтавський педагогічний університет. – Полтава, 2014. – 216 с.

Столітня історія Полтавського педагогічного університету. – Полтава, 2014. – 274 с.

Радянські органи державної безпеки в системі взаємовідносин держави і православної церкви в Україні (1918 – середина 1950-х рр.). – Полтава, 2014. – 549 с.

Полтавщина в огні української революції (1917-1921 рр.). – Полтава, 2014. – 408 с.

Українська держава другої половини XVII-XVIII ст.: політика, суспільство, культура. – К., 2014.

Філософські горизонти творчої спадщини В. Г. Короленка. – Полтава, 2014. – 232 с.

Дидактика географії. – К., 2014. – 586 с.

Формування демографічних понять у процесі навчання економічної і соціальної географії. – Полтава, 2014. – 139 с.

Довкілля Полтавщини. – Полтава, 2014. – 256 с.

Географічна освіта в контексті історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1914-2014 роки). – Полтава, 2014. – 158 с.

На історичному факультеті постійно проводяться різного рівня наукові конференції. Так, наприклад, у 2014 році були зорганізовані такі заходи:

Перші Полтавські студентські наукові читання зі всесвітньої історії (березень);

XVII студентська наукова конференція історичного факультету (квітень);

VII Всеукраїнська студентська науково-практична конференція “Правозахисний рух: історія та сучасність» (квітень);

регіональний круглий стіл «Постать митрополита Василя Липківського на тлі релігійно-церковного та національного відродження» (жовтень);

круглий стіл «Толерантність як багатоаспектний феномен: соціально-правовий аспект» (листопад).

Дослідницька робота студентів концентрувалася навколо проблемних наукових груп п’яти кафедр історичного факультету. Результатами такої діяльності були підготовлені та захищені курсові, бакалаврські, дипломні та магістерські роботи, конкурсні наукові дослідження, участь і перемоги на студентських предметних олімпіадах тощо.

Упродовж 2014 року студентами історичного факультету було опубліковано біля 200 наукових праць, більшість з яких уміщено в «Збірнику матеріалів XVII студентської наукової конференції історичного факультету», «Збірнику матеріалів Перших Полтавських студентських наукових читань зі всесвітньої історії» та «Збірнику матеріалів VII Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Правозахисний рух: історія та сучасність».

Студенти та магістранти історичного факультету гідно представляють Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка на всеукраїнських наукових конкурсах і олімпіадах. Так, студент IV курсу Руслан Басенко здобув диплом другого ступеня як переможець конкурсу студентських наукових робіт на здобуття премії ім. Ковальських у галузі українознавства (історія) (м. Харків). Студент IV курсу Микола Шевчук одержав дві перемоги

та нагороджений дипломами третього ступеня за перемогу у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт у галузі «Машинознавство» (м. Чернігів) і за наукову роботу у Всеукраїнському конкурсі студентських робіт з охорони праці (м. Харків). Студенти Руслан Басенко та Михайло Коваленко брали активну участь у ІІ етапі Всеукраїнської студентської олімпіади з історії України (м. Кривий Ріг), а магістрант Антон Прокопенко та студентка Вікторія Білецька були учасниками ІІ етапу Всеукраїнської студентської олімпіади зі спеціальності «Історія» (м. Ніжин).

На історичному факультеті діє чітка система залучення здібної молоді до активної творчої роботи ще починаючи з учнівської парти. Професори Л. Л. Бабенко, Л. М. Булава, Ю. В. Волошин, Б. В. Год, О. П. Єрмак, доценти Ю. В. Вільховий, Л. П. Вішнікіна, Т. П. Демиденко, О. П. Лахно, Т. В. Тронько, Л. І. Шаповал, старші викладачі Б. М. Бездітько, В. О. Рибачук ведуть активну роботу в системі Малої академії наук, у міських та районних навчально-дослідницьких центрах учнівської молоді. Вони ж очолюють секції історії України, історичного краєзнавства, етнографії, географії, правознавства при проведенні міського та обласного турів конкурсу МАН, предметних олімпіад. Чимало наших викладачів безпосередньо є науковими керівниками і консультантами при написанні учнівських робіт на конкурси і олімпіади з історії, географії, етнографії, краєзнавства. Переможці цих конкурсів і олімпіад потім вступають на історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, де їм створюються всі умови для подальшого розвитку своїх творчих здібностей.

О. П. Лахно,
заступник декана історичного факультету
з наукової роботи

КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

І. А. Костенко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Гавриш П. Я.)

ХЛІБОРОБСТВО НА РАННЬОМУ ЕТАПІ ІСТОРІЇ МІСТА ГЕЛОНА

Найдавніший етап в історії міста Гелона (Більського городища) археологи обмежують другою половиною VIII – першою половиною VII ст. до н.е. У межиріччі Ворскли і Груні, куди у ранньому залізному віці переселися мешканці з Правобережного Дніпровського лісостепу, існували сприятливі природно-кліматичні умови для інтенсивного розвитку хліборобства. Поселенці вже мали досить глибокі традиції у цій галузі господарства, яка продовжувала бути провідною і в цей період. На жаль, у нашому розпорядження ще не надто велике коло джерел, щоб у деталях досліджувати хліборобство вказаного регіону, але про основні напрямки його розвитку говорити можна.

Для вирощування хліба землероби вибирали вільні ділянки землі з гумусовим покривом або розчищали під посіви чагарники і ліси, викорчовуючи та спалюючи пеньки та коріння. Про системи обробітку ґрунту знаємо обмаль. Знаряддями для цього слугували невеликі кістяні мотики, частина з них виготовлялася з рогів оленів і косуль. Також існували кістяні знаряддя, що виготовляли з лопаток великих домашніх тварин. Для обробітку важких ґрунтів, вочевидь, використовували залізні знаряддя – пласкі клиноподібні сокири-тесла з двома боковими виступами. Вони були у вжитку ще у попередні часи Чорноліської культури. Ми можемо лише припустити використання при обробітку поля тяглової сили волів, які тягли за собою сучкувату колоду. Потім відбувався додатковий обробіток мотиками та лопатками. Так вважає частина археологів, спираючись на той факт, що дерев'яне рало, як орне знаряддя було відоме ще з кінця III тис. до н.е.

З орним землеробством дослідники пов'язують появу таких знарядь, як металевих серпів. У добу пізнього бронзового віку були поширені бронзові серпи, зокрема, і в Чорноліській культурі. У хліборобів Жаботинської культури другої половини VIII – першої половини VII ст. до н. е. вже з'являються залізні серпи. Їх відносять до типу так званих гачкових, де гачок слугував за ручку. На робочій частині цього серпа існують дрібненькі зубчики. Дослідники вважають такі серпи мало продуктивними, тому вони не перебували довго у використанні хліборобів. Причина криється у тому, що робоча частина цих серпів зігнута не округло плавно, а круто у вигляді коліна. Не

зручною була і ручка у вигляді гачка. Тому в кінці Жаботинської культури з'являються так звані стовпчикові серпи, де ручка мала вигляд гострого стрижня, на який насаджувалося дерев'яне руків'я, а робоча частина загнута більш плавно.

Щодо системи землеробства, то дослідники схиляються до думки, що населення ранньозалізної доби лісостепового Придніпров'я застосовувало переліг – по-черзі через деякий час змінювали ділянки під ріллю.

Хлібороби Поворскля вирощували пшеницю однозернянку та двозернянку, пшеницю м'яку, ячмінь, просо, віку ервілію. Основним джерелом наших знань тут виступають відбитки зернівок на днищах ліплених посудин та обвуглені рештки збіжжя. Найчастіше археологи фіксують відбитки зерна проса у складі полови, дещо рідше – ячменю. Просо, як вважають науковці, було однією з найпоширеніших на півдні Східної Європи зернових культур. Воно витримувало засуху, невибагливе для вирощування, давало порівняно високий врожай.

У Більському Західному городищі під час розкопок 1967-1968 років виявлено рештки культурних рослин – зернівок. Обвуглившись, вони досить добре збереглася до наших днів. Археологам вдалося зібрати до 600 кубічних сантиметрів стародавніх зернин. Результати аналізів, проведених фахівцями, показали, що серед знайдених зернівок переважали плінчаста пшениця (полба-двозернянка) і плінчатий ячмінь. Також були зернівки м'якої і карликової пшениці, пшениця на зразок спельти, голозерний ячмінь, жито, горох. Серед решток культурних рослин були присутні в невеликій кількості насінини бур'янів – щетинника, гречки в'юнкої, гречки пташиної.

Зберігали збіжжя про запас у земляних ямах різної форми і розмірів. Археологи найчастіше виявляють зерні ями грушоподібної та конічної форм, які добре висушували, вірогідно, засипають всередину гарячий попіл та вугілля.

* * *

Т. А. Бай, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Гавриш П. Я.)

НАЙДАВНІШІ ЛІПЛЕНІ ГОРЩИКИ МІСТА ГЕЛОНА

У найдавнішому культурному горизонті другої половини VIII – першої половини VII ст. до н.е. міста Гелона (Більського городища) був виявлений керамічний посуд, типовий для Жаботинської культури на Дніпровському Правобережжі. Загалом у населення Придніпровського лісостепу на початку доби заліза сформувався

досить сталий комплекс глиняного посуду, який задовольняв основні потреби місцевого населення. За призначенням умовно його можна розділити на групи – тарний, кухонний і столовий. Серед видів вжиткового посуду особливе місце посідали великі горщики.

Горщики жаботинського типу мають переважно звичайну шорстку поверхню. У цілому можна виділити п'ять типів горщиків: 1) слабо-профільовані тюльпановидні, 2) слабо-профільовані банковидні, 3) профільовані, 4) сильно-профільовані, 5) рівностінні.

У другій половині VIII ст. до н. е. переважають горщики 2-го і 3-го типів, серед яких наліпленим валиком під вінцем прикрашено майже половину посудин. Для цього часу важливою хронологічною ознакою є наявність другого валика на корпусі посудини.

У Більському городищі керамічний комплекс у другій половині VIII ст. до н.е. характеризується поширенням слабопрофільованих горщиків тюльпаноподібної форми, прикрашених по краю вінця наскрізними проколами та насічками. Стінки кухонного посуду прикрашені пальцевим вдавленнями або наліпленим валиком у сполученні зі вдавленнями пальцем. Одиничні екземпляри посуду банкоподібної форми. Також дослідники помітили, що у найбільш ранішому горизонті керамічний комплекс характеризується значною перевагою горщиків тюльпаноподібної форми, які мають валикову орнаментацію лише на плечиках посудин. Серед керамічних форм і орнаментів цього часу зустрічаються зразки посуду з явними рисами Чорноліської культури – пальцеві вдавлення на стінці горщика. Однією із головних рис найдавнішого керамічного комплексу, на думку дослідників, слід вважати слабо профільовані горщики з наліпленими валиком лише по тулубу.

До горизонту другої половини VIII ст. до н. е. належить ліплений горщик з петельчастою ручкою і проколами під вінцем. Такі кухлеподібні горщики відносяться до одного з давніх типів посуду на всій території Придніпровського лісостепу.

У першій половині VII ст. до н. е. продовжують виготовляти слабо-профільовані тюльпановидні горщики із двома наліпленими валиками – під вінцем і на корпусі, але з'являються прямостінні банкоподібні посудини. Кількість горщиків, орнаментованих тільки одним валиком під вінцем, значно збільшується, сягаючи 4/5 від загальної кількості. Загалом тепер переважають горщики з плавно відігнутим вінцем, край якого зазвичай заокруглений, рідше підрізаний, з короткою відігнутою шийкою, широкими округлими боками. Також поширені банкоподібні горщики зі слабо відігнутим вінцем, короткою шийкою і корпусом, у якого найбільший діаметр

розташований посередині висоти посудини. Плавно відігнуті стінки нагадують бочку. Змінюється відношення валикового і неваликового орнаменту на горщиках. Майже 3/4 посудин орнаментовано наліпленим валиком під вінцем горщика і тільки на 1/5 горщиків валик відсутній.

Протягом першої половини VII ст. до н. е. продовжують використовувати кухонні горщики банкового і тюльпоновидного-банкового профілю з двома високими наліпленими розчленованими валиками, розміщеними під краєм вінця і посередині корпусу посудин. Також великою кількістю презентовані горщики з одним розчленованим валиком, розміщеним під краєм вінця. Кількість горщиків орнаментованих лише одним наліпленим валиком під вінцем посудини поступово збільшується.

Особливе місце серед кераміки культурного горизонту першої половини VII ст. до н.е. в Більському городищі належить банкоподібним горщикам з прямим або косо зрізаним краєм вінця, прикрашеного проколами в сполучення з косими насічками, що іноді утворюють візерунок у вигляді хрестиків.

* * *

А. О. Рябокінь, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л. І.)

ОРНАМЕНТАЦІЯ ТА КОЛОРИСТИКА ПОЛТАВСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ СОРОЧКИ

Вишита сорочка за традиційними канонами була предметом гордості й спадку, її берегли як реліквію, а сьогодні вона є засобом самовираження. Основним елементом жіночого і чоловічого натільного вбрання українців є сорочка виткана технікою простого переплетіння з волокон конопель, льону. Біла вишита сорочка – це традиція, символ краси, чистоти, кохання, вірності. Сорочки шили з полотна на різні випадки життя: робочі, буденні, святкові, весільні та поховальні. На кожний день вишивали просто, декорували вишивкою навколо вирізу, на кінцях рукавів, подолі та в місцях з’єднання деталей крою. Святкові сорочки виготовляли з лляного полотна та прикрашали пишною вишивкою, яка залежала від призначення сорочки: дитині, хлопцю, дівчині, парубкові-нареченому, чоловікові, заміжній жінці.

Сорочка в українців мала локальні варіанти крою та орнаментації. Крій сорочки визначався способом сполучення пілок полотна на плечах [1, с. 24]. Довжина жіночих сорочок Полтавщини коливалася від 125 до 150 см, вони спускалися до ступень. Носили їх

підперезаними з напуском на пояс. Орнамент на сорочці відігравав не тільки естетичну, а й оберегову роль. Згідно з народними уявленнями вишивка розміщувалася на елементах одягу, які відкривали доступ до тіла: горловині, нагрудній частині, подолі, низу рукавів. Орнаментація полтавських сорочок виконувалася техніками ткацтва та вишивки лляними та конопляними нитками домашнього виготовлення, зокрема технікою гладі, яка поєднувалася з ажурною технікою вирізування**,** прикрашаючи сорочки панянок у XVIII ст. [4, с. 137]. У XIX ст. рукава й поділ сорочки прикрашалися тканим малюнком, який замінився з часом вишивкою рослинного орнаменту, зооморфними елементами [3, с. 36].

Виходячи з варіантів крою, виділяють типи сорочок, що побутували в Полтавському краї у XVIII-XIX ст.: тунікоподібна, з плечовими вставками, з суцільно-кроєним рукавом, «додільна», «до підтички» [6, с. 62]. Плечові вставки (на Черкащині та Полтавщині – уставки, на Київщині – плічки), являли собою прямокутні (трапецеподібні) шматки полотна, які вшивалися між передньою та задньою пілками по основі або по пітканню стану сорочки [5, с. 59]. Композиційно орнамент на рукавах жіночих сорочок розташовувався по полю рукава вертикальними смугами, в шаховому порядку орнаментальними мотивами. В оздобленні переважав геометричний орнамент, який виконували техніками: «вирізуванням», «лиштвою», «хрестиком», «мережками», «прутиком» «зерновий вивід» «солов'їні вічка». Рукава вишивали «вирізуванням» та «лиштвою», а «подол» – «мережкою» і «прутиком». Мотивами вишивки полтавських сорочок були «гілка», «ламане дерево», «сосонка», «калина», «гарбузове листя», «порічки», «барвінок», «терен», «дубове листя», «хміль», «овес», «дубок», «рожі», «виноград», «гречечка». Основу геометричного орнаменту становили фігури: скісний та прямий хрест, квадрат, ромб, трикутник, зірчасті мотиви. Особливістю полтавської вишивки є використання рослинно-геометричного орнаменту в жіночих і геометричного у чоловічих. Колекція сорочок у Полтавському краєзнавчому музеї ім. В. Кричевського нараховує 400 жіночих, чоловічих і дитячих сорочок, що їх об'єднує художній феномен, позначений рисами неповторної індивідуальності. У святкових жіночих сорочках полик оздоблювали поперечною смугою геометричного, рослинно-геометричного орнаменту, який обрамлявся смугою із зигзагоподібної лінії, мережкою або смугою із геометричних фігур, які чергуються між собою. Рукава сорочки зашивали більш як на половину з вертикальних (горизонтальних) рядів, мотивів «дерево», «ламане дерево», які ростуть догори та «розетки», «ромби», «гілки»,

які розміщувались у шаховому порядку [2, с. 62]. Простіше вишивалися сорочки заміжніх жінок, на них переважали стримані кольори та орнаменти. Горловину увінчував візерунок у поєднанні квітів, листка і пуп'янка, де закладено народження, розвиток життя. Старі жінки мережили сорочки чорними та синіми нитками, візерунки на поликах, пазуха та комір не вишивалися. Колористика вишивки полтавських сорочок збагачувалася за рахунок використання ниток пастельних відтінків: сірого, блакитного, зеленого, вохристого, коричневого. Регіональною особливістю полтавської сорочки була вишивка «біллю». У XX ст. найбільше жіночих сорочок збережено вишитих червоними, чорними та чорними нитками, які символізують родючу землю Полтавщини. Вишивали сорочки з молитвою під час Великого посту, коли очищалися, чи місяць був у «повні», щоб зазивав щасливу долю. Сорочка шанувалася як ритуальний одяг і в обрядах виступала двійником людини. Вірили, що до людини можуть перекинутися добрі та погані властивості, тому з сорочкою пов'язано багато звичаїв і традицій. Її використовували під час пологів та хвороб, зберігали до смерті. Крім весільної жінка готувала поховальну сорочку, яка оздоблювалися чорними нитками, не мала манжетів, а на спині біля горловини вишивався хрестик.

Отже, вишиті сорочки дивують багатством, вишуканістю, неповторністю, колористикою. Як компонент натільного одягу вони відрізнялися одна від одної кроєм, орнаментом та кольором вишивки. Для Полтавщини були традиційними сорочки з плечово-рукавною вишивкою, діагонально-геометричними та рослинно-геометричними візерунками, білими й пастельними кольорами.

Література:

1. Верестинська А. П. Бабусина сорочка [Текст] / А.П. Верестинська // Жінка. – 1996. – №7. – С. 23 – 29.
2. Кара-Васильєва Т.В. Полтавська народна вишивка [Текст] / Т.В.Кара-Васильєва. – К.: Наукова думка, 1983. – 134 с.
3. Кара-Васильєва Т.В. Українська вишивка. Сорочка: Альбом / Т.В.Кара – Васильєва. – К. : Мистецтво, 1993. – 46 с.
4. Косміна О. Традиційне вбрання українців. – Т.1: Лісостеп, Степ [Текст] / О. Косміна. – К.: Наукова думка, 2008. – 324 с.
5. Матейко К. Український народний одяг. Т.1 [Текст] / К. Матейко. – К.: Наукова думка, 1977. – 324 с.; Т. 2 [Текст]. – К.: Наукова думка, 1982. – 260 с.
6. Ніколаєва Т. Історія українського костюма [Текст] / Т. Ніколаєва. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.

* * *

К. М. Герасименко, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л. І.)

ВІНОК – ГОЛОВНИЙ УБІР ДІВЧИНИ, ОБЕРІГ ВІД НЕЧИСТОГО ОКА

Найкращою оздобою голови української дівчини є вінок. У плетенні вінків дівчата досягли не меншого мистецтва, ніж у вишиванні, ткацтві та мереживі. В залежності від індивідуальних здібностей дівчата так комбінують барви і форми квітів у вінку, що вінок стає мистецьким витвором і підкреслює красу дівочого обличчя, є символом дівоцтва. Якщо дівчина збереже свою честь, цнотливість до одруження то й віночок носить, як царівна корону. Саме про це співається в колядці «Наша панна вінком сіяє!», тому вінок надзвичайно цінний атрибут, доповнення до комплексу традиційного вбрання українок, який дівчину прикрашає та оберігає від негативних впливів. Про це свідчить пісня-веснянка «Стоїть верба кінець села…». Вінок у колядках, поряд із перснем є символом весілля: «Що мені привезеш за даруночок ? Привезу я тобі золотий віночок!». Зимою немає живих квітів, то дівчата перев'язували волосся вище чола червоною або блакитною стрічкою, вдягали невисокий вінок із штучних квітів, який щільно прилягав до голови. Строкаті, різнокольорові вінки не користувалися пошаною в українських дівчат [1, с.136]. Одружена дівчина, жінка – «молодиця» і «покритка» не одягали на голову вінок.

Українці вважали, що вінок – оберіг з живих квітів захищає дівчину від недоброго ока, від ґвалтівників. За народними уявленнями дівчина, маючи на голові вінок, володіє чарами, якими могла карати людину, яка заподіяла їй зло. У вінок між квітами вплітали часник, любисток та полин – від яких втікала нечиста сила. Ось чому на передодні Святого Юрія, на Зеленому тижні, в ніч на Івана Купала дівчата не знімають з голови вінка та плетуть оберегові вінки. Їх носили аж до Петрівки. Такі вінки плели з гілок дерев, пахучого зілля та квітів. До нього вплітали листя клена й липи, лікарські трави: любисток, м'яту, полин, хміль, материнку, чебрець, лепеху, квіти яблуні і вишні, калини, ружі, безсмертника, деревію, барвінку, незабудок, чорнобривців, волошок, ромашок – 12 квіточок. Деревій був символом нескореності; барвінок – життя, сили; безсмертник – здоров'я; калина – дівочої вроди; вишневий та яблуневий цвіт – материнської любові; ружа – символом віри, надії, любові; любисток – відданості; васильки – користі; ромашка – доброти та ніжності; хміль – розуму та гнучкості; мак – печалі й туги; чорнобривці – захистом від головного болю. Вінки одягали дівчата, їх клали на могилах родичів.

Весільний вінок – це особливий оберіг дівчини. Він пов'язаний із сонцем, світлом: «Не горить вогонь, полум'я палає, на нашій Марійці золотий вінок сяє». В українському весіллі вінок відігравав ту роль, яку в інших народів відіграє біле прозоре покривало: фата у росіян, вельон у поляків. В українців віночок із хрещатим барвінком – є символом кохання і життя. Напередодні весілля, у «дівич-вечір» дівчата сходяться на останню вечірку до хати нареченої й виплітають весільний вінок для молодої, співаючи обрядових пісень. Про початок плетіння вінка у піснях сповіщають ангели: дзвонять у дзвіночок або стають біля порогу і просять дружок звити для молодої віночок. Це останній у житті вінок для дівчини, адже заміжня жінка носить на голові іншу ознаку свого соціального стану: очіпок, хустку або намітку [3, с.18]. Шлюбні вінки плели зазвичай з барвінку й калини. Зелений барвінок – символ вічного життя і кохання, а калина – дівочої вроди, цнотливості. Ці вінки були справжніми мистецькими виробами, які високо цінилися в минулому. У текстах весільних пісень згадуються вінки з пташиного пір'я. Це пов’язано з уявленням про подібність душі дівчини до пташки. Для колядок характерним є мотив, коли «по горі ходять пави, а за ними панна». Вона збирає павине пір’я, складає його в рукав, а згодом розкладає на столі й плете з нього собі вінок [2, с.84].

До святкових вінків дівчата одягали різнобарвні стрічки. Вибравши найкращу, дівчина обвивала нею голову, а до кінців, що звисали на спину, пришпилювала інші стрічки. Поверх головної стрічки одягали вінок. Щоб стрічка краще трималася на голові, дівчата робили з лубка обручик, обмотували його стрічкою й одягали на голову. Влітку, йдучи в поле, дівчата збирали польові квіти й закладали їх за лубок. Виходила корона з живих квітів. Дуже популярною була червона барва стрічок – як символ любові, радості, життя. Та не завжди в коси вплітали червоні стрічки, коли дівчинка була сиротою, то носила в косах блакитні стрічки. Зберігся звичай серед хлопців дарувати дівчатам стрічки й намисто на Маланки, Великдень і Трійцю. У народній пісні говориться: «Ой по росі, сивий коню по росі – від милого дарунок – стрічка в косі». Стрічки у вінку дівчини мали символічне значення: світло – коричнева – символ землі-годувальниці; жовта – сонця; блакитня та синя – води; світло-зелена – краси й молодості; жовтогаряча – хліба; фіолетова – мудрості; малинова – духовності, щирості; рожева – достатку; червона – любові; біла стрічка – чистоти й невинності [4, с. 84-85]. Такі стрічки були розшиті золотом і сріблом й використовувалися тільки у весільних вінках.

Отже, вінок – це оберіг, символ дівування та цнотливості, життя,

долі, ознака вікового й соціального статусу, головний убір, обов'язковий компонент народного вбрання українок. Звичай плести вінки навесні й влітку був поширений в українців, білорусів, росіян. Поглянемо на чарівну красу українських вінків і подумаємо що примушує наших сучасних дівчат нехтувати своїм, кращим, перехоплювати чуже, часом навіть і гірше?

Література:

1. Воропай О. Звичаї нашого народу : Етнографічний нарис [Текст] / Олекса Воропай . – Х. : Фоліо, 2007. – 508 с.
2. Скуратівський В. Обереги людини [Текст] / В. Скуратівський // Берегиня. – 2008. – №1. – С.82–89.
3. Шостак І.В. Скарби родинної скрині. Обрядово-магічні функції родинного оберега [Текст] / І. В. Шостак // Трудове навчання в школі. – 2009. – №7. – С. 16–20.
4. Ютріна Е. Символіка українських оберегів та її впровадження у фольклорі [Текст] / Е. Ютріна // Вісник Одеського національного університету : пам'яті Б. Й. Цуканова присвячується / Одеський нац. ун-т імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2008. – Т. 13, Вип. 13. – С. 82-90.

* * *

О. О. Ващенко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І. І.)

Т. ГЕРЦЛЬ – ОСНОВОПОЛОЖНИК ЄВРЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ІДЕЇ

Для українства впродовж 23-річчя новітньої історії залишається нагальним питання формулювання національної державної ідеї. Відтак дослідження політичної діяльності Т. Герцля – очільника національно-визвольного руху єврейства – бачиться актуальним, оскільки його ідейно-політичні погляди сприяли консолідації ізраїльського суспільства навколо однієї мети та спільних завдань.

Національна ідея опанувала Герцлем порівняно пізно. Він являв собою тип асимільованого єврея: народився 1860 р. в Будапешті в сім'ї успішного підприємця; отримав прекрасну освіту, володів кількома мовами і протягом багатьох років був відомий як талановитий і успішний юрист. Упродовж життя йому доводилося зіштовхуватися з обмеженнями, що зумовлювалися походженням. Найбільший психологічний вплив на нього справив суд над французьким офіцером Дрейфусом, який засвідчив стійкість антисемітських настроїв у Європі.

Це змусило Герцля по-новому подивитися на єврейську проблему,

розв'язання якої він убачав у створенні національної держави. Результатом стала публікація Герцлем в 1896 році праці «Єврейська держава. Досвід сучасного вирішення єврейського питання».

За Герцлем, рішення єврейського питання мало б узгоджуватися з великими державами шляхом організованого переселення єврейських мас Європи в самостійну державу: «Не треба намагатися розчинитися серед французів, англійців і поляків. Ми, євреї, – нація. Коли так, то ми повинні мати свою державу як будь-яка інша нація». Герцль мислив про створення держави як політичної організації, чим відрізнявся від усіх своїх попередників, які обстоювали лише релігійну, культурну, правову, громадянську автономію, але не замахувалися на створення власної суверенної єврейської держави.

Герцль пропонував створити дві організації – Єврейське Суспільство і Єврейську Компанію. Перша займалася б науковою та політичною стороною створення нової держави, а друга – практичною, реалізуючи рішення Єврейського Товариства. Переїзд євреїв зайняв би кілька десятків років. Спершу в нову країну попрямували б в основному єврейські бідняки, котрі б зайнялися б освоєнням нової країни – обробкою земель, будівництвом доріг, мостів та іншої інфраструктури. Поступово була б створена економіка, до якої б залучали нових переселенців, передусім «середніх інтелектуалів», які, на думку Герцля, тоді «вироблялися в надлишку» і не могли реалізувати себе через дискримінацію. Герцль закликав усіх євреїв вступати в Єврейське Суспільство, яке від імені єврейського народу почне переговори зі світовими державами про утворення єврейської держави на «нейтральній території». Її політичний устрій Герцль визначав як монархію або аристократичну республіку венеційського зразка. В ній буде кілька офіційних мов, насамперед англійська та німецька; свобода віросповідання , рівноправність незалежність від етнічного походження. Символом передової і оновленої держави буде білий прапор і на ньому – сім золотих зірок. Герцль закінчує свій твір піднесено: «Вірю, що підніметься нове і чудове плем'я євреїв. Маккавеї воскреснуть... Якщо євреї захочуть тільки, вони будуть мати свою державу. Пробив час нашої свободи на нашій землі, а байдужі нехай помруть там, де вони народилися».

Отже, вперше національна ідея єврейського народу була представлена людиною, культурно пов'язаною з європейським суспільством, у зрозумілій цьому суспільству формі. Суттєво, що засадничі ідеї єврейського інтелектуала були сприйняті українським мислителем І. Франком у справі обґрунтування необхідності державного буття власного народу.

М. Б. Головченко, магістрантка
(наук. кер. – проф. Бабенко Л. Л.)

«ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПАТРІОТИЗМ» У ДЕРЖАВНИЦЬКІЙ ДОКТРИНІ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО

Серед теоретиків українського державотворення XX століття В'ячеславу Липинському випала честь висунути найбільш повне історичне і соціально-філософське обґрунтування ідеї української держави. Ця ідея була підґрунтям пропонованого Липинським реформування українського суспільства на засадах консервативної доктрини. Тому вивчення та аналіз державницької доктрини В. Липинського для українського суспільства, що веде боротьбу за свою незалежність у нелегкий для нас час, є актуальною темою сьогодення.

Питання, пов'язане з роллю територіального патріотизму у концепції української держави, досліджувалися І.Гиричем [1], Г.Дениско [2], В.Савельєвим [5], П.Кралюком [3], Ю.Тимошенко [7], В.Рєзніком [4], Г.Філем [7] та іншими.

У 1911 році В'ячеслав Липинський надрукував статтю у часописі «ЛНВ», у якій висловив ідею територіалізму, згодом розгорнуту в «Листах». Його він вважав визначальним принципом передусім для української ситуації. «Прив'язання» до землі робить з людей різних етносів українців. Отже, люди можуть бути за мовною і культурною традиціями поляками, росіянами, євреями, а територіально, коли вони живуть на українській землі, це такі ж українці, як і автохтонні жителі [1, с. 49].

На думку В. Липинського, подолати внутрішні органічні слабкості українства і об'єднати українську націю найкраще можна на ґрунті територіального патріотизму, тобто пробудження почуття солідарності та єдності всіх постійних мешканців української землі незалежно від їхнього етнічного походження, класової належності, віросповідання, культурного рівня. Почуття любові до рідного краю – української землі-годувальниці як до органічної цілості, вважав Липинський, є «необхідною і єдиною можливістю того найріднішого у світі зв'язку людей, що називається нація» [2, с. 3].

В. Липинський чітко розмежовував територіальний і політичний патріотизм від екстериторіального і віросповідного шовінізму. На його думку, бути патріотом України означає докладати всіх зусиль для створення оптимальних умов для людського, державного і політичного співжиття людей, що живуть на цій землі, щоб з честю носити ім'я Українця, а «не мріяти про витоплення в Дніпрі більшості своїх же власних земляків» чи практикувати псевдонаціоналістичну «моду

лавочників» із запозиченим від нащадків хазар гаслом «свій до свого по своє» [5, с.7]. Бути патріотом – це значить, передусім, вимагати «гарних і добрих учинків від себе, як від Українця», а не ненавидіти інших тому, що вони «не Українці». Врешті, бути патріотом, це значить, будучи Українцем, виховувати в собі громадські, політичні, державотворчі риси: віру в Бога і послух Його законам, вірність, твердість, дисципліну, пошану до своєї традиційної влади (монархізм), лицарські, тобто політичні вартості. Натомість бути шовіністом – це значить прикривати свою духовну пустку (безрелігійність) і своє політичне руїнництво: зрадництво, хиткість, безвольність, отаманію, самозакоханість, кар'єризм, здекласованість – «фанатичними вигуками про «Неньку Україну», про «рідну мову», про «ми Українці!», про клятих «Москалів і Ляхів» і т. ін. Борони Вас Боже від такого рода «націоналізму», який може принести тільки те, що вже приніс – руїні України» [3, с.21].

Постулювання В.Липинським принципу територіальної ідентифікації, як базового для утворення національної держави, входило у протиріччя зі сповідуваним ідеологами українського націоналізму М. Міхновським і Д. Донцовим принципом державного будівництва, заснованого на домінації основного етносу [6, с. 163]. Д.Донцов закликав «сіяти ненависть до своїх! Ширити розбрат і взаємне недовір'я! В рідну хату вносити роздор! Так, якраз це! Бо без цього – нема ніякого об'єднання, ніякої збірності» [4, с.7].

З визначення територіального патріотизму В.Липинський виводить своє розуміння української нації: «Українцем є всякий, хто хоче щоб Україна перестала бути колонією; щоб з різних її племен, рас і вір постала одна держава – українська. А творцем України є той, хто в святе діло унезалежнення української колонії приносить своє найкраще, що є в ньому: в тій культурі, з якої він до українства прийшов» [7, с. 8].

Таким чином, теоретична, історична, політична спадщина В.Липинського ще довго залишатиметься предметом наукових дискусій та перебуватиме в полі зору дослідників з огляду на те, що його ідеї мають велике, хоч і небезспірне, значення у формуванні державницького світогляду широкого загалу громадян сучасної України. Заслуга теоретика консерватизму полягає у тому, що він першим пов'язав національну ідею з ідеєю власної державності, а також розробив ґрунтовну політичну доктрину її становлення.

Література:

1. Гирич І. В'ячеслав Липинський – узасаднювач української державницької ідеї / І. Гирич // Історія в школах України. – 2005. –

№8. – С.45-50.
2. Дениско Г. В'ячеслав Липинський і його бачення Української держави / Г. Дениско // Слово просвіти. – 2007.– 31 травня – 6 червня (№22). – С. 3.
3. Кралюк П. «Перемогти хамство кругом себе і перш за все в собі»: проблеми, порушені в публіцистиці В'ячеслава Липинського, не втратили актуальності / П. Кралюк // День. – 2012.– 27-28 квітня. – С. 21.
4. Рєзнік В. Д.Донцов і В.Липинський в історії України: порівняльний аналіз / В. Рєзнік // Історія України. – 2004.– березня (№10). – С. 6-9.
5. Савельєв В. Фундатор українського консерватизму: (до 125-річчя від дня народження В'ячеслава Липинського) / В. Савельєв // Персонал. – 2007. – №5. – С. 6-9.
6. Тимошенко Ю. Студії націотворчої доктрини В. Липинського / Ю. Тимошенко // Київська старовина. – 2007. – №2. – С. 159-164.
7. Філь Г. В'ячеслав Липинський – творець доктрини українського консерватизму / Г. Філь // Народна армія. – 2010. – 6 січня. – С. 5-9.

* * *

М. В. Вакула, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – проф. Бабенко Л. Л.)

БІЛЬШОВИЦЬКИЙ ТЕРОР ПЕРШИХ РОКІВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛТАВЩИНИ)

На Полтавщині радянська влада встановлювалася більшовиками тричі – у січні 1918 р., січні 1919 р., грудні 1919 р. Щоразу більшовицькі війська грабували населення, вимагали платні червоноармійцям, накладали контрибуцію на міста, зокрема на Полтаву. Гостру оцінку більшовицької політики у 1918 р. дав В.Г.Короленко: «Більшовик – це нахабний «начальник», який наказує, обшукує, реквізує, часто грабує і розстрілює без суду і формальностей» [3, с. 98].

Хроніку і форми терору після остаточного утвердження влади більшовиків у 1919 р. відобразив у своєму щоденнику полтавський лікар О. Несвіцький. Так, автор указує на арешти серед полтавської інтелігенції (М.Я.Рудинський, К.Я.Мощенко, В.Воропай, Н.Я.Старицька, К. Ляхович та ін.), примусове збирання для робітників Донбасу «…білизни, одягу, чоботи і все, що стосується одягу і взуття, а також різний посуд», дорожнечу [1, с. 238]. Ціна фунта хліба на базарі сягала одноденного заробітку робітника або радянського чиновника. Влада навіть встановила норми запасів продовольства на

одну людину, які можна було тримати у помешканні: не більше пів пуда борошна, 5 фунтів сала, 2 фунти цукру, 3 фунти солі, 10 коробок сірників, пів фунта тютюну.

Чи не найчастіше автор щоденника згадує про розстріли, які проводили полтавські чекісти, про що повідомляли місцеві газети: в 1921 р. 29 січня розстріляли 8 осіб, 2 лютого – 34, 15 травня – 10 і т.д. Він влучно характеризує роль карального органу більшовиків: «…судячи з усього ЧК залишається як і раніше при всіх своїх правах на майно і саме життя міста» [1, с. 240]. Спрощена система судочинства передбачала винесення смертних вироків революційними трибуналами і так званими «трійками» згідно з наказом президії ВЧК від 17 березня 1920 р. за підписом Ф. Дзержинського.

Чекісти фактично безкарно займалися реквізиціями і привласненням майна під час обшуків. Так, губернський ревком неодноразово нагадував про те, що вилучене майно належить негайно передавати у відповідні розподільчі відділи, зокрема солодощі, призначені в дитячі притулки та інші соціальні заклади [2, с. 23]. Про моральне обличчя співробітників Полтавського губвідділу ВУЧК О.Несвіцький теж згадує у своєму щоденникові: «В нашей квартире была реквизирована одна комната чекистом-латышом Бернардовым, негодяем порядочным, который, уезжая, украл ковёр, образ, висевший в комнате, бронзовые статуэтки с моего письменного стола, посрывал плюшевую обивку с мебели и пошил себе из неё туфли» [2, с. 30].

Одним з головних напрямів боротьби більшовиків за утвердження нового типу суспільних відносин була антирелігійна політика. Загостренню державно-церковних відносин сприяла кампанія вилучення церковних цінностей, офіційним приводом якої послужив голод 1921–1923 рр. Кампанію вилучення держава планувала використати для провокування церковного розколу і остаточного знищення ослаблених релігійних організацій, як ідеологічного конкурента. Справа церковного розколу і боротьба проти духовенства й віруючих також була покладена більшовиками на каральні органи ЧК – ГПУ. Отже, в радянській Україні терор перетворився на складник внутрішньої державної політики, а функцію його втілення в життя виконували радянські органи державної безпеки.

Література:

1. Із щоденника О.О. Несвіцького «Город Полтава в дни революции и в смутное время 1917-1922 гг.» // Архівний збірник на посвяту 90-річчя Полтавської Вченої Архівної Комісії. – Полтава, 1993. – С. 238-249.
2. Органи державної безпеки на Полтавщині (1919 – 1991) /

Парамонов Ю., Бабенко Л. та ін. – Полтава: АСМІ. – 206 с.
3. Полтавщина: Історичний нарис. – Полтава: Дивосвіт, 2005. –592 с.

* * *

Т. В. Воскобійник, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Лахач Т. О.)

ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ І ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМИН ЦЕРКВИ І ДЕРЖАВИ 1920 РОКІВ

У національно-відроджувальному процесі України актуалізація ролі сім'ї та релігії є закономірним явищем. Фундаментальні системи смислоутворення – релігійної і сімейної ідеології – набувають нових рис, які постійно змінюються. Проте ідеологізація суспільства відбувається часто не з релігійної чи то сімейної свідомості, а з подачі владної позиції політичних структур. Оскільки кожен окремий індивід здебільшого залежить від державних інституцій і його світогляд формується саме під їх впливом.

Однобокість сприйняття інформації стає на заваді для створення комплексних світоглядних рівнів культурної свідомості мас. Але не слід вважати, що це є проблемою сучасності. На думку авторки, сумний досвід радянської епохи дається взнаки й сьогодні і дещо пояснює як пріоритетні позиції держави, так і загальні кризові явища українського суспільства. Відомо, що у 1920-ті роки взаємодія держави, церкви і сім'ї була переобтяжена помилками і перегинами. Державне втручання у цю сферу призвело до соціалізації шлюбно-сімейних відносин, егоцентризму й зневаги до віровчення, незбереження родинної єдності й сімейних традицій поколінь тощо.

Метою даної розвідки є аналіз взаємовідносин держави, церкви і сім'ї у 1920-х роках та висвітлення ряду руйнівних факторів для шлюбно-сімейних відносин у сприянні нової ідеології щодо кожної окремої особистості.

Перш за все, варто згадати процес дестабілізації ролі церкви й релігії державою в радянські часи та трансформацію морально-ціннісних імперативів суспільства й свідомості дітей для створення нового типу особистості у контексті руйнації взаєморозуміння між поколіннями.

Сила державного впливу на світоглядні рівні осмислення життя громадян радянської України була закладена в декреті Раднаркому РСФРР «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» від 23 січня 1918 року, а згодом в декреті Тимчасового робітничо-

селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» від 22 січня 1919 року. Положення декретів детально висвітлювала додаткова інструкція Народного Комісаріату внутрішніх справ УСРР для місцевих органів влади. У ній йшлося про те, що різноманітні релігійні культи, як вдома, так і в церкві, допускаються безперешкодно і без особливого дозволу [1, с. 371-772].

Проте вже в 1921 році мали місце випадки, коли за здійснення релігійних обрядів виносили сувору догану або виключали з членів партії. З кожним роком такі явища поширювалися, а в середині 20-х років XX століття досягли апогею. Особливої гостроти набували дискусії про значення обрядовості на селі. У загальних доповідях окружні контрольні комісії називали причини популярності релігійних, а не громадянських обрядів на селі: «...Сам собою сільський комуніст є невіруючим. Але його дружина, батьки являються релігійними. Комуніст, завдячуючи своєму розвитку, не в змозі довести сім'ї, що релігія – це дурман. Для того, щоб вилучити ікони з хати або не хрестити дитину, потрібно тримати зі своєю родиною бій і навчитися ставити питання так, що або ікони з будинку і не хрещення дитини, або розрив із сім'єю». Отже, пріоритети віддавалися формуванню потреб на реалізацію суспільних інтересів. При цьому все сімейне підлягало критиці, а офіційна ідеологія вимагала прямої відмови від шлюбно-сімейних цінностей в ім'я революційних ідеалів і створення нової особистості радянського типу [2, с. 74].

Розуміючи, що саме старше покоління акумулює традиції, обряди і звичаї, більшовики активно руйнували принцип взаєморозуміння між поколіннями. Заперечуючи традиційну повагу до батьків, закликаючи до розриву з сім'єю через неприйняття релігійних обрядів тощо, офіційна ідеологія пропагувала загострення конфліктів між поколіннями. Проте руйнація взаєморозуміння між поколіннями і створення нової особистості не були б такими дієвими, якби до цього процесу влада масово не залучила головних об'єктів своєї уваги – дітей.

Поширення державного контролю над вихованням молоді й передача виховних функцій сім'ї державі та її органам здійснювалися через формування нової свідомості дітей, насаджуваної більшовиками в школі. Саме школа найактивнішим чином сприяла формуванню нової свідомості мас. Діти кожного дня на уроках дізнавалися, що традиції батьків, родичів, близьких – це погано, а нове атеїстичне суспільство – це добре, а навмисне замовчування правди – зрада партії. Антирелігійна робота велася й у позаурочний час. З цією метою

організовували гуртки безвірників, членами яких були діти віком від 10 років. Перед гуртківцями ставили першочергове завдання партії – викривати й засуджувати релігійні вчинки інших дітей, відмовлятися від виконання церковних обрядів удома тощо. Таке антирелігійне виховання в школі спричинило й серйозні конфлікти між батьками та дітьми.

Таким чином, процес дестабілізації ролі церкви й релігійних традицій державою здійснювався через регламентацію шлюбно-сімейних відносин. Вдаючись до радикального методу – «громадянського виховання дітей», більшовицьке керівництво країни заклало основи нового типу особистості, що протягом наступних десятиріч саме перейшло у наступ проти релігійної пропаганди в родині і заздалегідь робило нечутливою свідомість вже своїх дітей до релігійних традицій. Понад те, трансформації морально-ціннісних імперативів суспільства і свідомості дітей для створення нового типу особистості у контексті руйнації взаєморозуміння між поколіннями відображалася в прагненні змінити механізми соціального наслідування.

Протягом багатьох десятиліть така ідеологізації суспільства не заперечувалася, а культивувалася у різних формах прояву. Атеїзм був головним напрямком державної ідеологія і свідомості громадських мас включно до 1990-х років. Тому, станом на 2015-й рік, говорячи про актуалізацію ролі релігії не варто недооцінювати кризові тенденції світоглядних норм українського суспільства. Долаючи ряд перешкод, церква отримує втрачені догми, але багато поколінь українців ще будуть дезорієнтовані і потребуватимуть осмислення швидкоплинних, часто руйнівних історичних процесів.

Література:

1. Декреты Советской власти: в 53-х томах – Т. 1: 25 октября 1917 – 16 марта 1918 – И.: Госполитиздат, 1957. – 625 с.
2. Лахач Т.О. Державна регламентація шлюбно-сімейних відносин у радянській Україні 1920 – 1930-х років: монографія / Т.О. Лахач. – Полтава: ПУЕТ, 2014. – 191 с.
3. Антирелігійна література. Покажчик для сільських та робітничих бібліотек, антирелігійних гуртків, осередків безвірників та для самоосвіти. – / упоряд. К. Омельченко, А. Шагара. – К.: Державне видавництво України, 1929. – 44 с.

* * *

М. М. Шевчук, магістрант
(наук. кер. – проф. Волошин Ю. В.)

ПІДХОДИ ДО НАПИСАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ У 20-30-Х РР. XX СТ. (НА ПРИКЛАДІ ПРАЦЬ М. В. ЛЯТОШИНСЬКОГО)

На сьогодні зростає інтерес до вивчення історії міст і сіл України. Українська краєзнавча наука значно відстає в розвитку від західноєвропейської колеги. Тому тут важливими є праці і досвід попередніх істориків, особливо тих, які мали змогу працювати із архівними джерелами, які не збереглися до нашого часу. Одним із них і був полтавський краєзнавець М. В. Лятошинський.

Питання, пов'язані із дослідженням історії Полтави у різний час займалися: Л.Падалка, В.Щепотьєв, М.Рудинський. Постать краєзнавця М. Лятошинського вивчали: Т. Пустовіт, Ю. Волошин.

Розвиток історичної науки в Україні та на Полтавщині зокрема відбувся у ІІ етапи. У 20-х рр.. було відносне поліпшення стану існування історичної науки, повернення М. Грушевського, діяльність Д.Багалія, Л. Падалки, В. Щепотьєва, М. Рудинського на Полтавщині.

На межі 20-30-х рр. XX ст.. в СРСР, історична наука втратила свої функції і була перетворена в засіб ідеологічного тиску. Це зумовлював режим одноосібної влади Й. Сталіна, однопартністю, згортанням «українізації» і початком русифікації. Влада оголосила загрозою соціалістичного суспільства місцевий націоналізм, у тому числі український, який показували як буржуазний, а тому небезпечний. Дане обвинувачення було перенесене на українську історіографію, а відповідно істориків. Репресії прямо торкнулися діячів історичної науки.

У ході проголошеної «культурної революції», яка була пов'язана з іншими «ланками» у побудові комуністичного ладу: індустріалізацією та колективізацією села, на пріоритетне місце поставили завдання зробити з історичної науку ідеологічну зброю більшовиків, і відповідно знищити навіть рештки української історіографії. Ідеологічний вплив на населення, особливо молодь, був значний, почалося фальсифікування та спотворення історії, руйнування національних традицій і нищення історичних пам'яток.

Активно людей висилали на Соловки і в Сибір, розстріли, було знищено сотні вчених: істориків, краєзнавців, у яких влада бачила ймовірну опозицію до свого режиму. За різними даними у 1930-тих рр. більшовики знищили майже 80 % української інтелігенції, яка була причетна до «українізації», за що цей період дістав назву «розстріляне відродження».

У 20-х рр. почав свою наукову діяльність М. Лятошинський (1897-1967). Працюючи у сфері краєзнавства М В. Лятошинський не лише збирав фактичний матеріал з історії Полтави, а й намагався його систематизувати. В його працях наявно чимало цінних, достовірних свідчень, вони створюють фундамент для дослідження історії міста. Офіційна радянська номенклатура не зацікавились цими роботами. Таке байдуже ставлення прискорило смерть М. В. Лятошинського. Науковий доробок краєзнавця складають декілька рукописних праць, а саме: «Династії та адміністратори Полтавщини XI – XX ст. Історико-хронологічне дослідження», «Короткий історичний нарис місцевості та будівель, де пізніше (1930 року) було організовано Полтавський Інститут інженерії сільськогосподарського будівництва (XVII – XX ст.)», «Полтава. Нарис археологічний та Історичний», «Герби міста Полтава» (геральдичне дослідження). Комплекс даних праць краєзнавця практично недосліджений. Вони складають 9-ий опис «Колекції документів особового походження з Історії Полтавщини (ф. р.-0831)». До опису включено 12 справ. Дві справи мають біографічний характер: рукопис біографії дослідника, написаний дружиною, його фото (ф. р.-0831, оп. 9. сп. 11, 12) та дві рецензії на роботи з історії Полтави.

Полтавський краєзнавець М. Лятошинський доклав чимало зусиль для дослідження історії Полтави. «Полтава. Нарис археологічний та Історичний» зараз має такі координати в Архіві р – 8831, опис №9, справи № 7-8. Його робота про Полтаву, складається із II книг. Перша містить частини I, II, III. Налічує 162 пронумерованих аркуша. Вчений починає вести історію із VI-III тисячоліття до н.е., аналізував археологічні дані на основі знахідок кераміки. Виділив такі підпункти у роботі:

1. Неоліт.
2. Мідний вік.
3. Бронза.
4. Скіфи.
5. Сармати.
6. Середня Поворскля у V-VI ст.
7. Середнє Поворскля у VI-VII ст. (авари).
8. Економіка Лтави у VIII ст. (Русь, архів 1893, 1897, 1905).
9. Політична історія у VIII ст.
10. Середня Поворскля у період Золотої Орди.
11. Полтава в період литовських феодальних загарбників.
12. Полтава в період польських феодальних загарбників.
13. Архітектура.

14. Список власників Полтави у XIV-XVI ст.
15. Список власників Полтави у XVI-XVII ст.
16. Полтава в роки визвольної війни українського народу (1648-1654).
17. Полтава після «возз'єднання» України з Росією.
18. Соціальний уклад, економіка та управління.
19. Опис XIX століття.

Друга книга містить частини IV, V, VI. Налічує 135 пронумерованих аркуші. Дану частину дослідження він присвятив XIX-XX ст.

Для написання роботи вчений користувався архівом, який зараз для нас втрачений. Зокрема – це матеріали до 1941 року, частина яких згоріла в пожежі, а частина, за неофіційними даними знаходиться у Воронежі, так і не повернувшись з евакуації.

Отже, розвиток української історіографії в Україні та на Полтавщині зокрема відбувався під жорстким тоталітарними гнітом. Якщо у 20-ті рр. було помітне пожвавлення розвитку науки, то у 30-ті відбувся злам: більшість науковців були репресовані: відправлені до Сибіру, на Соловки або розстріляні. Яскравим прикладом написання історії міст і сіл у той час є робота М.Лятошинського, який користувався працями своїх попередників (не засудженого ще тоді М.Грушевського), Б.Грекова, А.Брюсова, П.Третьякова, М.Рудинського, М.Яворського. На сьогодні вони, на жаль, не опубліковані. Хоча є важливими у питанні дослідження історії міста і без сумніву є цікавим джерелом для вивчення минулого Полтави та регіону зокрема.

Література:

1. Державний архів Полтавської області. Полтава. Нарис археологічний та історичний. – 9-ий опис – Колекції документів особового походження з історії Полтавщини (ф. р. – 0831). – Справа №7.
2. Державний архів Полтавської області. Полтава. Нарис археологічний та історичний. – 9-ий опис – Колекції документів особового походження з історії Полтавщини (ф. р. – 0831). – Справа №8.
3. Державний архів Полтавської області. Биография Н.В.Лятошинского 10 января 1986 года 1 док. На 1 листе. Р – 8831, опис №9, справа №11.
4. Державний архів Полтавської області. Н. В. Лятошинский. Династы и администраторы Полтавщины (XI-XX ст.). Историко-хронологическое исследование. Машинопись. 1 док. На 16 листах.

р–8831, опис №9, справа № 4.
5. Державний архів Полтавської області. Указатель литературы к археологическому и историческому очерку «Полтава». Рукопис и машинопись с авторской правкой 2 док. На 49 листах. р – 8831, опис №9, справа №9.
6. Державний архів Полтавської області. Фото Н.В.Лятошинского, 1964. 1 док. На 1 аркуші. р – 8831, опис № 9, справа № 12.
7. Єфіменко Г. Г. Комунізм vs. Українське націє творення в Радянській Україні (1917-1938 рр.): Сприяння, поборювання чи вимушене замирення? / Г.Г. Єфіменко // Український історичний журнал. – 2012. – №2. – с. 114-132.
8. Єфіменко Г.Г. Національно-культурна політика ВКП(б) щодо радянської України / Г.Г. Єфіменко. – К.: ІІУ НАНУ, 2002. – 326 с.
9. Земзюліна Н. І. Соціально-правовий статус жінки в Радянському селі 1920-1930-х рр.: історіографічний огляд / Н. І. Земзюліна // Український селянин. – 2008. – № 11. – с. 62-68.
10. Калакура Я.С. Українська історіографія: курс лекцій / Я. С. Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.
11. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 1920-х-30-х років: соціальний аспект та історична доля / Г. В. Касьянов. – К.: Основа, 1992. – 176 с.
12. Коцур В. П. Історіографія історії України: Курс лекцій / Коцур В.П., Коцур А.П. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 520 с.
13. Краєзнавство. Науковий журнал / під ред. О Реєнта. – К., 2013. – №4(85). – 298 с.
14. Куделко С., Кашаба О. Теоретико-методологічна дискусія з питань історичного краєзнавства в 20-ті – на початку 30-х років XX ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/31897

* * *

В. А. Сало, магістрантка
(наук. кер. – проф. Киридон П. В.)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УРСР

Повноваження народного депутата посідають чільне місце в переліку елементів правового статусу народного депутата. За своїм змістом вони становлять сукупність прав й обов’язків депутата, а за формою представлені як нормативно визначена цілісна конструкція.

Нині в українському парламенті точаться дискусії з приводу зняття депутатської недоторканності. Однак, привілейованість статусу

народного депутата характерна ще з часів діяльності Верховної Ради УРСР. Тому автор ставить за мету проаналізувати конституційно-правову базу, яка закріплювала статус народного депутата в УРСР за період 1937-1991 рр.

Поняття конституційно-правового статусу народного депутата пов'язують, зокрема, із сукупністю його прав та привілеїв або ж із сукупністю його прав, обов'язків і відповідальністю.

Проблемні питання законодавчого регулювання статусу народного депутата УРСР не оминули уваги вітчизняних науковців. Зокрема, слід згадати праці таких вчених, як В. Гончаренка, О. Бандурки, В. Єрмолаєва, В. Журавського, В. Іванова, В. Нижника, В. Шаповала, Ю. Шемчушенка та інших.

Основні вимоги до кандидатів у депутати Верховної Ради УРСР, порядок їх обрання, регламентація роботи депутатів указані в Конституціях УРСР 1937 р. та 1978 р., Законом про статус народних депутатів у СРСР, законодавством СРСР та УРСР.

Конституція УРСР 1978 р. мала спеціальну главу «Народний депутат», де законодавчо закріплено правовий статус депутатів усіх рівнів. Вони вважалися повноважними представниками народу в Радах народних депутатів. Беручи участь у роботі Рад, згідно зі статтею 92 вони вирішують питання державного, господарського і соціально-культурного будівництва, організовують проведення рішень Рад у життя, здійснюють контроль за роботою державних органів, підприємств, установ і організацій. У статті 93 Конституції закріплювався принцип: депутат здійснює свої повноваження, не пориваючи з виробничою або службовою діяльністю.

Згідно зі статтею 1 Положення «Про вибори до Верховної Ради Української РСР» від 12 грудня 1950 р. вибори депутатів до ВР Української РСР провадяться виборцями на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. Вибори депутатів є загальними: всі громадяни Української РСР, які досягли 18 років, незалежно від расової і національної приналежності, статі, віросповідання, освітнього цензу, осілості, соціального походження, майнового стану і минулої діяльності, мають право брати участь у виборах депутатів до ВР Української РСР, за винятком осіб, визнаних у встановленому законом порядку божевільними (стаття 2).

Стаття 3 вищеназваного Положення вказувала на вимоги до вікового цензу народних обранців. «Депутатом Верховної Ради Української РСР може бути обраний кожний громадянин Української РСР, який досяг 21 року, незалежно від расової і національної приналежності, статі, віросповідання, освітнього цензу, осілості,

соціального походження, майнового стану і минулої діяльності». Жінки могли брати участь у виборах на рівних правах із чоловіками (стаття 5).

Стаття 32 Конституції УРСР 1937 р. проголошувала можливість обрання ВР УРСР мандатної комісії, яка перевіряє повноваження депутатів ВР УРСР. За поданням мандатної комісії ВР УРСР вирішує або визнати повноваження, або скасувати вибори окремих депутатів.

У Законі «Про порядок відкликання депутата Верховної Ради Української РСР» від 20 листопада 1959 р. зазначалося, що право відкликання депутата є одним з вихідних положень соціалістичного демократизму, виразом волі трудящих і гарантією дійсної відповідальності депутата перед виборцями. Так, згідно зі статтею 1 «депутат Верховної Ради Української РСР може бути в усякий час відкликаний виборцями відповідного виборчого округу, якщо він не виправдав довір'я виборців або вчинив дії, недостойні високого звання депутата». Рішення громадських організацій і зборів трудящих, які порушили питання про відкликання депутата, надсилаються до Президії ВР УРСР. Депутат ВР Української РСР вважається відкликаним, якщо за відкликання голосувала більшість виборців його виборчого округу (стаття 10).

Ще один закон, який регламентував роботу депутатів – «Про оплату депутатам Верховної Ради УРСР витрат, зв'язаних з виконанням депутатських обов'язків» від 29 липня 1938 р., опублікований у газеті «Вісті» наступного дня.

У вищевказаному законі ВР УРСР було встановлено оплату витрат для депутатів Верховної Ради УРСР, зв'язаних із виконанням депутатських обов'язків, щомісяця по 600 крб. Для оплати витрат депутатів за період сесії ВР УРСР установлено добові у розмірі 100 крб. Також установлено для депутатів ВР УРСР постійні квитки на право безплатного проїзду по всіх залізничних, водних і повітряних (республіканських) шляхах Української РСР. Передбачався за кошторисом Президії ВР УРСР відпуск у розпорядження Голови Верховної Ради УРСР 150 тис. крб. на рік та витрати по відносинах із депутатами і на представництво.

Пізніше, у доповненні статті Закону «Про оплату депутатам Верховної Ради УРСР витрат, що пов'язані з виконанням депутатських обов'язків» від 5 липня 1966 р., вказувалося, що «депутати Верховної Ради Української РСР мають право безплатного користування повітряним транспортом на всіх авіалініях Української РСР».

Стаття 34 Конституції УРСР 1937 р. проголошувала: «Депутат Верховної Ради Української РСР не може бути притягнений до судової

відповідальності або арештований без згоди Верховної Ради Української РСР, а в період між сесіями Верховної Ради Української РСР без згоди Президії Верховної Ради Української РСР», що вказувало на право депутатської недоторканості.

Щодо контрольної функції депутатів, то Конституція УРСР 1978 р. закріплювала право депутата на запит до відповідних державних органів і службових осіб, які зобов'язані дати відповідь на запит на сесії Ради. Керівники відповідних державних і громадських органів, підприємств, установ і організацій зобов'язані були невідкладно приймати депутата і розглядати його пропозиції у встановлені строки (стаття 94). Тут закріплювалися гарантії депутатської діяльності (стаття 95), принцип підконтрольності та відповідальності депутата перед виборцями (стаття 96).

Конституційно визначені основні питання статусу депутатів ВР УРСР були конкретизовані й розвинуті у наступних законодавчих актах: Регламенті Верховної Ради УРСР, Положенні про постійні комісії Верховної Ради УРСР, Постанові Президії Верховної Ради УРСР про організацію виконання наказів виборців, даних депутатам Верховної Ради УРСР X скликання, Постанові Президії Верховної Ради УРСР про порядок розгляду листів депутатів Верховної Ради УРСР та ін.

Так, за Регламентом Верховної Ради УРСР депутатові ВР УРСР забезпечувалися умови для безперешкодного і ефективного здійснення його прав і обов'язків (стаття 3). Він має право обирати і бути обраним до органів ВР УРСР, брати участь у дебатах, вносити в усній чи письмовій формі пропозиції, зауваження і поправки по суті обговорюваних на сесії питань, пропозиції щодо персонального складу утворюваних ВР органів та кандидатур службових осіб, які обираються або призначаються ВР, звертатись із запитами, ставити запитання, давати довідки. Регламент передбачав активну участь депутатів і колегіальне обговорення на сесіях і постійних комісіях ВР проектів законів, утворенні підзвітних їй органів державної влади і управління, у розгляді зовнішньополітичних питань, у здійсненні Верховною Радою контрольних повноважень.

До обов'язку депутатів ВР УРСР Конституція 1978 р. відносила й їхню участь у виконанні наказів виборців. Для більш ефективної роботи депутатів Верховної Ради у виборчих округах згідно з Положенням, затвердженим указом Президії ВР УРСР від 21 липня 1982 р., могли утворюватися депутатські групи і депутатські пости за територіальною чи виробничою ознакою. Вони мали сприяти більш повному здійсненню депутатами їхніх повноважень, зміцненню

зв'язків Рад із трудовими колективами і населенням.

У законі СРСР «Про статус народних депутатів у СРСР» від 21 грудня 1989 р. вказувалося, що «непорушним принципом депутатської діяльності є всемірна турбота про потреби виборців, народний добробут, зміцнення радянської демократії, про погодження інтересів особи, соціальних груп, класів, націй і суспільства в цілому».

Отже, можемо констатувати факт привілейованості депутатів ВР УРСР, які крім високого соціального статусу, мали право недоторканності, отримували значний дохід за виконання своїх обов'язків і користувалися правом безоплатного переміщення територією УРСР.

* * *

В. В. Терещенко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Лахач Т. О.)

ПРОБЛЕМИ СТУДЕНТСЬКОЇ СІМ'Ї В УКРАЇНІ

Актуальність даного дослідження обумовлена тим, що в умовах загальнодержавного вирішення демографічних проблем, підвищення народжуваності та покращення здоров'я населення, висвітлення проблем студентської сім'ї (а це велика група населення) також становить неабиякий інтерес. Крім того, оскільки авторка роботи є також студенткою – це визначає її особистий інтерес до досліджуваної теми.

Студентська сім'я – це досить складний і на даний час маловивчений об'єкт досліджень. Відповідно, історіографія проблеми невелика, і має міждисциплінарний характер. Зокрема, нами було поєднано історичні та соціологічні методи аналізу суспільних процесів. Дослідженням проблеми студентської родини займалися: Ю Гаспарян, С. Мудрак, Т. Буленко та ін.

У даній розвідці під студентської сім'єю розуміється така, в якій обоє – студенти денного відділення вищого навчального закладу, тобто гомогенна (однорідна) за соціальним станом. Це молода сім'я, в якій подружжю не більше 28 років, стаж сімейного життя не перевищує 5 років, а діти, як правило, дошкільного віку [1, с. 103].

Студенти укладають цивільні шлюби – це шлюби, оформлені в органах державної влади без участі церкви. Найчастіше такі шлюби беруться на старших курсах, коли наближається час закінчення вищого навчального закладу й починається розподіл на роботу (хоча б для одного з подружжя). Середньостатистичний вік одруження у чоловіків 22-24 роки, у жінок – 20-22 роки. Вважається, що під час навчання у

ВНЗ легко створити сім'ю, особливо жінкам. Проте, серед студентів широко побутує й інша думка, що згодом шанси одружитися помітно зменшуються, оскільки, збільшення віку та зміна місця проживання призводить до недостатньої взаємовідповідності і контактності чоловіків і жінок між собою.

Загалом, відмітимо, що батьківщиною цивільного шлюбу ще в XVI столітті стала Голландія. Коли її громадяни, які належали до різних релігійних конфесій, не могли обвінчатися в церкві, влада дозволила оформляти їм свої стосунки в мерії. Саме такий шлюб і почали називати «цивільним» [2].

В Україні цивільним шлюбом (або громадянським) часто помилково називають вільні сімейно-статеві стосунки, що не оформлені ані церквою, ані державою. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року містить вираз «жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, або в будь-якому іншому шлюбі» [3]. Цей вид сімей ще маловивчений сучасною наукою, оскільки з'явився недавно – близько 10-20 років і був більше рідкістю та винятком, проте зараз він є типовим і становить категорію населення якими опікуються соціальні працівники.

За даними Державного комітету статистики України, у 2012 році було зареєстровано 22,5 тисяч студентських сімей, в яких виховувалося понад 12 тис. дітей [4, с. 73]. Така статистика є диспропорційною даним житлового сектора. Оскільки пільгових квартир сімейним студентам держава не надає, і, більше того, далеко не всі навчальні заклади дають можливість одержати сімейні гуртожитки або ж мати власну кімнату у студентському гуртожитку. Тому, найбільшою проблемою студентської родини є саме житлове питання.

Крім того, більшість студентських родин стикаються з такими труднощами, як невлаштований побут, низький матеріальний рівень, дефіцит вільного часу [5, с. 121]. У числі найближчих життєвих планів у студентських родин важливе місце займає народження дитини. З появою дитини родина вступає в новий відповідальний етап розвитку.

Проте різні дослідження показують, що значна частина молодят, іноді всупереч інтересам своєї родини, відкладають народження первістка через матеріальні проблеми. Далеко не усі з них одержують матеріальну допомогу від батьків, багато сімейних студентів змушені працювати у «вільний час», інші переходять на заочне відділення чи взагалі на якийсь час (а іноді назовсім) відкладають навчання [6, с. 17].

Таким чином, студентська сім'я стала типовим явищем для сучасного українського суспільства. Проте вона стикається з низкою

соціально-побутових проблем. Тому сучасні дослідження та впровадження діяльності студентських соціальних служб є, на наш погляд, необхідною умовою для покращення функціонування студентської сім'ї.

Література:

1. Гаспарян Ю.А. Семья на пороге XXI века. – СПб., 1999. – 207 с.
2. Зубкова Т.С. Тимошина Н.В. Организация и содержание работы по социальной защите женщин, детей и семьи. – М., 2004. – 153 с.
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/simejnij_kodeks_ukraini.htm
4. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua
5. Мудрак С. Психологічні особливості взаємин молодого подружжя у кризовий період // Науковий вісник ВДУ. – Луцьк: Вежа, 1996. – №9. – С. 16-18.
6. Буленко Т.В. Соціально-психологічні основи функціонування сучасної студентської сім'ї // Науковий вісник. – 1998. – № 8. – С. 32-35.

* * *

А. Ю. Шаповал, студентка I курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л. І.)

РОДИНИ ЛЕМКІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ІЗ С. КАМ'ЯНА КРАКІВСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (ПОЛЬЩА) У ЗІНЬКІВСЬКОМУ РАЙОНІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Лемки є етнографічною групою українського народу Західного історико-етнографічного регіону. За сучасним адміністративно-територіальним й політичним поділом Лемківщина – це гірська частина південно-східної Польщі, північно-східна частина Словаччини, захід Закарпатської області – «трикутник» від с. Ужок на північ, м. Ужгорода на південь до р. Боржава, на сході – Великоберезнянський, Перечинський, Свалявський, Мукачівський, Іршавський, Ужгородський райони. Історія лемків серед етнографічних груп українців найбільш трагічна, оскільки, межі розселення лемків, їх політичний статус і державна приналежність часто змінювалися. Дослідники І. Красовський, Д. Солинко вважають лемків одним із відгалужень племені білих хорватів, що жили в VI – VII ст. на схилах Західних Карпат [2, с. 25]. «Особливо тяжкі випробування, – стверджує В. Кіцак, – випали на долю лемків під час Другої світової війни й післявоєнні роки. Відповідно до Угоди між

РНК УРСР та ПКНВ від 9 вересня 1944 р. перед виселенням представники влади описували, оцінювали нерухомість: майно, ріллю, ділянки лісу, пасовища, що залишались в Польщі. Близько 500 тисяч лемків покинули споконвічну територію і переселилися у Львівську, Тернопільську, Миколаївську, Херсонську, Полтавську області, а 150 тисяч лемків, що залишилися, польський уряд переселив у 1944 р. в західні воєводства. Пізніше частина їх повернулася в Карпати» [1, с.97]. В. Наконечний називає області переселення депортованих лемків: Сталінську (Івано-Франківську), Вінницьку, Сумську, Запорізьку, Одеську, Дніпропетровську, Херсонську, Кіровоградську, Харківську [4, с.165]. Внаслідок операції «Вісла» 1947 р. польським керівництвом прийнято рішення про виселення українців із етнічних земель українців (Підляшшя, Холмщини, Надсяння, Лемківщини) і переселення їх у західні та північні райони. М. Якименко стверджує: «що процес виселення лемків з їх земель розпочався 1 листопада 1944 р., коли був відправлений перший ешелон з лемками с. Стрільці Грубешівського повіту з 28 вагонів, що повезли в УРСР 78 господарств, 290 осіб. Останній потяг відправлено 12 липня 1946 р. з Владавського повіту у складі 15 вагонів (27 господарств, 71 особа). За планом розподілу передбачалося відправити на Полтавщину 12 280 осіб. Перша партія депортованих прибула на Полтавщину в грудні 1944 р. – 7 осіб; у січні 1945 р. – 29 осіб; липні 1945 р. – 2094 особи. Станом на 10 січня 1946 р. в Полтавську область з Польщі (Кракова, Білостока, Любліна і Бреста) – 1910 сімей – 8171 особу. На Зіньківщину в 1945 р. депортували 57 лемківських родин, з них у Лютенські Будища – 20 сімей. Людей завантажували в потяги разом із худобою. Спочатку їм говорили, що вони будуть жити разом, але після прибуття в м. Гадяч їх розвозили по 2-3 сім'ї в села Зіньківського району: Шилівка, Княжа Слобода, Петрівка – Прислопські, Ткачики, Хохоляки, Хиляки, Фучки; Лютенські Будища – Хмілі, Полянські, Фучки, Жиличі, Олешневичі; Горобії – Горощаки; Бірки – Мохнацькі, Воленщаки. Через рік частина переселенців повернулися в Тернопільську, Львівську, Івано-Франківську області де осіли назавжди. У Полтавській області проживало на 1997 р. 10 тисяч лемків, у Зіньківському районі – тисяча осіб, тобто 57 сімей [3, с. 27]. Це вихідці із сіл Кам'яна, Поляни, Лабова Краківського воєводства. «Коли подали вантажні вагони, то лаштувались 2 доби, їхали до станції Гадяч 6 тижнів, багатодітні сім'ї, ще й з худобою. Маленьких дітей везли в діжках для зерна, щоб не випадали з вагонів. До Гадяча доїхали в середині червні 1945 р. Розвантажилися в полі і просто неба чекали ще чотири доби, поки приїхали підводи, що розвезли нас по

селах», – згадувала лемкиня Ганна Олешневич.

Процес адаптації депортованих лемків на нових територіях був складним. Перспектива переїздів давала гарантію спокійного проживання в поліетнічному середовищі. Офіційний документ (евакуаційний лист) про зміну місця проживання лемки отримували в Управлінні при РНК в справах евакуації українського та польського населення до УРСР за поданням обласних виконкомів. Силове залучення лемків до колгоспів та безоплатна їх праця призвела до пасивного опору, що вилився у міграцію в Західну Україну. Наслідком примусового виселення були розірвані сім'ї, втрата привезеного з Польщі майна, нестача продуктів харчування, поширення хвороб і зростання смертності. Люди приїжджали жебраками, гинули дорогою, арештовувались органами охорони через відсутність документів та протиправні дії. Офіційно органами державної влади було прийнято документи, що мали сприяти адаптації в українських областях, але заплановані заходи залишились на папері, про що свідчать документи архіву в Полтаві [4, с.173]. Існували проблеми із житлом, землею, харчуванням, освітою. Траплялося, що лемки прибували на призначений для них хутір чи подвір'я, знаходили там порожнє місце, видавали замість грошей майно і худобу конфісковану в місцевих людей. Ослаблене війною населення неадекватно реагувало на приїзд лемків. Переселенці відчували себе матеріально невлаштованими та психологічно чужими. З 1952 р. лемки мали власні будиночки, які збудували П. Олешневич Полянський та О. Полянський. Лемки мріяли жити разом, збудувати церкву, тому привезли з Польщі дзвони. У Зіньківському районі церкви не було і вони ходили до Гадяча, за 50 км де священиком був лемко Іванович. Два рази на рік збиралися: на свято Спаса (19 серпня) у Лютенських Будищах і Різдво (7 січня) їхали до с. Шилівка. Кількість лемків по Шилівській сільській раді станом на 2010 р. – 45 осіб переселених живих лемків – 13 осіб. На жаль, сьогодні їх залишилось 7 осіб. Це останні носії лемківської етнічної спільноти на Зіньківщині. Ці спогади нам надали діти переселенців у Лютенських Будищах, вчителі Л. Тесля та Л. Коваленко, котрі працюють у краєзнавчому музеї, що розміщується в приміщенні школи. Вони створили експозицію про історію поселення лемків на Зіньківщині. Отже, культура, працелюбність, людяність, релігійність лемків проросли як зерно і надають добро, пам'ять про традиції батьків. Вони їздять до Польщі, де будувалися хати, народжувалися діти, а тепер збираються на Лемківську ватру і незважаючи на спроби асиміляції й денаціоналізації етнографічна група лемків збереглася і вболіває за Україну.

Література:

1. Кіцак В. Розселення українців Польщі в УРСР / В. Кіцак // Молода нація: альманах. – К., 2000. – №1. – С. 96-122.
2. Красовський І. Хто ми лемки / І. Красовський, Д. Солинко. – Львів: Вид-во обл. упр. по пресі, 1991. – 46 с.
3. Межею чужини розірване життя: депортація лемків із Польщі в Україну 1944–1947 років / М. А. Якименко [Текст]. – Полтава: Сімон, 2007. – 100 с. .
4. Наконечний В. М. Лемки в ХХ столітті: життя на етнічних землях та в нових геополітичних умовах: дис… на здоб. наук. ступ. к. і. н.: 09.00.12 "Українознавство" / В. М. Наконечний; КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – 211 с.

* * *

М. М. Семко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І. І.)

ПОЛТАВСЬКА ПРОСВІТИТЕЛЬКА ТА НАУКОВЕЦЬ – В. Н. ЖУК ОЧИМА КОЛЕГ, УЧНІВ ТА ДРУЗІВ

Ім'я Віри Никанорівни Жук золотими літерами вписано в історію розвитку наукової думки Полтавщини. Зараз, по смерті вченої, залишилося чимало її друзів, знайомих, учнів, студентів, колег, близьких котрі чудово пам'ятають непересічну особистість, талановиту дослідницю, «мужню амазонку української історичної науки», «правдивого, чесного історика» (за висловом Фаргата Ґабдула Хамітовича Нурутдінова). Діяльність Віри Никанорівни знакова не лише як ученої, а і як чудового педагога, щирої та чуйної людини.

Поспілкувавшись із людьми, котрі безпосередньо знали Віру Никанорівну, нам вдалося осягнути всю велич духу дослідниці. Серед колишніх студентів вченої можна назвати Т.П.Пустовіта – заступника директора Державного архіву Полтавської області, начальника відділу інформації та використання документів; О.О.Нестулю – доктора історичних наук, професора, ректора Полтавського університету економіки і торгівлі, лауреата державної премії України в галузі науки і техніки, заслуженого працівника освіти України; Л.А.Нестулю – кандидата історичних наук, коментатора полтавського телебачення, журналіста Телерадіокомпанії «Лтава»; Т.І.Жванко – вчителя історії, студентку В.Жук, котра підтримувала дослідницю в останні хвилин буття, ученицю вченої І.М.Петренко – доктора історичних наук, професора кафедри культурології, історії та педагогіки ПУЕТ; Т.П.Демиденко та І.І.Діптан – кандидатів історичних наук, доцентів

кафедри історії України ПНПУ імені В. Г. Короленка.

Основні напрямки наукової діяльності Віри Никанорівни Жук – історичне краєзнавство, конкретно – історія Полтавщини (різні періоди), пам'ятки історії та культури, видатні люди краю. В галузі славістики – вивчення економічних, культурних та інших зв'язків України і Болгарії, Полтавщини та Болгарії у XIX-XX ст. Т. Пустовіт уважає, що «вона є одним із фундаторів історичного краєзнавства Полтавщини у повоєнний період». Із цим важко не погодитися, оскільки перу В. Жук належить близько 1000 праць, статей, монографій, краєзнавчих видань.

І.М.Петренко наголошує: «Внесок Віри Никанорівни Жук у розвиток сучасної науки важко переоцінити. Її відкриття у галузі давньої історії України є величезним здобутком української історичної науки. Віра Никанорівна винятково принциповий, об'єктивний, наполегливий, трудолюбивий науковець. Вона надзвичайно щира, доброзичлива, порядна, чуйна, толерантна, інтелігентна людина. Про таких людей, як вона, колись козаки говорили "сіль землі", тому що на таких, як вона тримається Земля, а тому до неї й тягнуться люди. О.П.Єрмак, давній колега вченої, підкреслює, що свої знання Віра Никанорівна передавала молодим вченим: консультувала, надавала поради, допомагала. До неї завжди можна звернутися з будь-яким запитанням з історії України і Полтавщини, вона знайде на нього відповідь, або порадить літературу, що її варто почитати.

Жванко Т.І. підкреслює особливі риси Віри Никанорівни як викладача: «Зі студентських років вона запам'яталася мені як справедливий, принциповий викладач, фахівець своєї справи, щира і добра людина. Її лекції завжди були змістовними, цікавими». Т.П.Демиденко наголошує на тому, що вона «була надзвичайно добросовісною у своїх наукових дослідженнях, дбала про абсолютну точність наведених фактів».Т. Демиденко згадує, що кожна її книга була «бестселером історичної регіоналістики». Незважаючи на те, що Віра Никанорівна не мала педагогічної освіти, але вчителі часто консультувалися з нею з тих чи інших питань, що стосуються викладання історії в школі. Надцінними були її знання з історії Полтавщини. Віра Никанорівна крім того, що була авторитетним ученим, запам'яталася колегам і як витончена, тендітна, з вишуканим смаком жінка. Їй був притаманний особливий стиль – полюбляла якісні трикотажні вироби, завжди носила капелюшки, котрі додавали образу особливої загадковості. Завжди була зібраною, підтягнутою, доглянутою, їй був властивий уроджений аристократизм, ніколи не зазіхала на внутрішній простір іншої людини.

Колишні студенти та колеги згадують Віру Никанорівну з вдячністю і трепетом. Адже її здатність надихати, пробуджувати інтерес, розвивати творчі здібності, поради не лише у науковому плані, але й у буденному житті викликали захоплення і щиру вдячність. Такі люди, як Віра Никанорівна, зауважує І.М.Петренко, не лише вкладали всю душу у розвиток історичної науки, а і залишатися прикладом справжньої людської гідності, толерантності та високої моральності.

* * *

КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

Н. В. Хорошун, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В. О.)

РИМСЬКА СИСТЕМА ОСВІТИ РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО ПЕРІОДУ

Модель освіти в Римській республіці унікальна: вона не має аналогів в античному світі, хоча і запозичила багато педагогічні ідеї у стародавніх греків та інших народів Середземномор'я. Школи республіканського Риму, виконавши своє історичне призначення, не перетворилися на виняткове надбання минулого. Їх місія виявилась провідною у формуванні духовного життя Середньовіччя та Нового часу. Протягом всієї історії європейської культури вищі школи як невід'ємна частина античної спадщини виконували свою «освітню функцію»: формували лад європейської свідомості, відкривали нові області знання, знаменували почини нових форм культурної творчості.

Опис традиційної римської освіти знайшов відображення у творі Катона Старшого (234-149до н.е.) – «Книги, присвячені синові», який був написаний на зразок праць для допомоги по сільському господарству, лікуванню, військовому мистецтву, праву і риториці.

Катон Старший зазначав, що приблизно до семи років дитина виховувалася вдома, а після досягнення цього віку йшла до школи. Найчастіше, як і в період ранньої республіки, цей обов'язок лягав на матір, проте вже з ІІ ст. до н.е. в патриціанських родинах отримала розвиток практика, за якою батьки наймали годувальницю і набували спеціальних рабів, які і займалися вихованням.

Діти багатих батьків отримували початкову освіту вдома, дівчатка також навчалися вдома, під керівництвом матері, що відповідало традиції. Ті, хто відвідував школу, мав домашнього вчителя (вихователя, педагога). Згадуються в джерелах і громадські школи, які утримувалися за рахунок держави, але найбільш поширені були приватні школи. В якості власників виступали греки.

У програму навчання в римській школі входило читання, письмо, початки арифметики і геометрії, основи латинської граматики. У V ст. до н.е. згадується про існування тільки двоетапної школи. Надалі складається триетапна школа. Перший етап являв собою початкову школу, іменовану «Школа у літератора», другий – «школа граматика», третій – «у ритора».

На першому етапі основним викладачем був літератор. Вчителями на цьому рівні були переважно раби або вільновідпущеники грецького

походження. Читання і письмо викладалося в примітивному вигляді. Спочатку заучували назву і розташування букв, а потім їх зовнішній вигляд.

Цей процес розтягувався на кілька років. Так, Квінтіліан свідчить, що подібний підхід практикувався ще в I ст. до н.е. Основний метод навчання в початковій школі мав вигляд заучування на рівні автоматичного запам'ятовування.

Крім зазначеного в початковій школі давалися пізнання в області математики, її викладав калькулятор. Рахувати вчилися за допомогою рук, потім використовували камінчики. Рахували в розумі, таблиці тримали в голові. Закінчивши навчання у літератора, яке тривало 3-4 роки, приступали до наступного кроку у системі освіти.

У середній школі – «школі граматика» в якості вчителів виступали в основному вільновідпущеники. Статус і літераторів, і граматиків був досить низьким. Виняток становили ті, хто займався граматикою, як наукою. Плата за навчання їм була вдвічі менше, ніж у ритора. Розширюється також програма навчання: на цьому етапі отримували вміння правильно будувати фразу латинською мовою, тлумачення тексту, вивчали стилістику. Крім цього, як зазначає Квінтіліан, вивчали музику, астрономію, філософію. Для навчальних цілей використовувалися тексти Гомера і Менандра, з римської літератури – Лівія Андроника, твори Квінта Еннія, а з часу Октавіана Августа вивчають історичні твори, Горація і Вергілія. Зустрічаються згадки про використання в цілях навчання підручників.

Третій етап являв собою навчання в риторичних школах з 12-13 років. Найбільш знамениті риторичні школи знаходилися в Греції та в Римі. Існування риторичної школи в провінції було рідкістю. Пріоритетними були грецькі школи. Програма навчання була обширною і складалася з теорії ораторського мистецтва. Значуще місце відводилося практичним вправам і складанню промов на задану тему (з літературної тематики, філософські фрагменти, з історії, міфології та складання промов). Вивчали грецьку мову, коментували твори класичної грецької та римської літератури. На цьому етапі існувало помірне заняття гімнастикою. У 17-18 років навчання у римлян закінчувалося.

У римській школі застосовувалася система заохочення і покарання. В якості заохочення вчителі застосовували частування, що використовувалися, зазвичай, в початковій школі. В цих цілях випікалися букви і ними нагороджували здібних учнів. Навчальний рік починався у березні. В святкові дні не навчалися.

Існували у Римі школи для невільного населення. Отримання

рабом освіти повністю залежало від його господаря. Раби могли вчитися музиці, стенографії, архітектурі. Єдина професія недоступна для невільних – це право.

Отже, за рахунок рабів і відпущеників у Римі періоду республіки росла інтелігенція. Багато представників так званої «рабської інтелігенції» писали твори з історії, мовознавства, літературознавства, які потім набували широкого застосування у процесі навчання. Грецька мова стала не тільки літературною, а й розмовною. Грецькі і латинські книги знаходили широкий збут. Необхідність освіти стала загальновизнаною як для хлопців, так і для дівчаток.

* * *

М. М. Кальник, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В. О.)

КОММОД – ІМПЕРАТОР-ГЛАДІАТОР

У 96 році імператорську династію Флавіїв змінили Антоніни, які належали до двох різних епох. Правління перших чотирьох принцепсів цієї династії (96 – 141рр.) стало періодом максимальної стійкості центральної влади, основи якої були закладені ще Флавіями. Короткочасний рецидив терористичного режиму при Доміціані не зміг розірвати союзу між імператором і римськими рабовласниками. Хоча деякі симптоми кризи суспільства вже почали проявлятися , це загалом не вплинуло на стабілізацію центральної влади. Недаремно сучасники називали цю епоху «золотим століттям». Проте з часу правління Марка Аврелія в імперії розпочалася гостра і тривала криза, яка особливо проявилася при правлінні останнього імператора династії Антонінів – Коммода.

Коммод успадкував імператорський трон у 180 році. Коли помер Марк Аврелій йому було 19 років.

Він був повною протилежністю своєму батькові. Він мав красиву зовнішність, струнку фігуру,велику фізичну силу і гідну подиву спритність. Але цим вичерпувалися його позитивні якості. Коммод був людиною брутальною, жорстокою, прихильником циркових видовищ – мріяв прославитися як непереможний боєць-гладіатор. Тому його вважали скоріше гладіатором, ніж імператором. Ідеалом Коммода вважався Геркулес, наслідуючи якого, він з'явився на людях одягненим у лев'ячу шкуру.

За свідченням біографа Коммода, він виступав на арені як гладіатор 735 разів. Дійшов до такого божевілля, що не захотів жити в імператорському палаці, а переселився в казарму гладіаторів. Себе ж

наказав називати вже не Геркулесом, а іменем одного знаменитого гладіатора, який перед тим помер. У Римі заснували колегію жерців служіння новому богові.

Коммод відразу ж уклав мир із маркоманами і квадами, пообіцявши їхнім вождям виплачувати великі суми грошей за підтримання мирних відносин. Після повернення в столицю (180 р.) Коммод цілком поринув у розваги. П'ючи, вештаючись шинками і будинками розпусти, він транжирив державні кошти. Для управління провінціями відправляв співучасників своїх походеньок, або людей рекомендованих цими співучасниками. При цьому за гроші продавалося все: судові рішення, смертні вироки, помилування, адміністративні посади і навіть провінції.

Щоб хоч трохи пригасити загальне невдоволення, Коммод збільшив платню воїнам-преторіанцям, влаштував пишні ігри й багаті роздачі римській юрбі. Кошти, потрібні для цього, імператор прагнув добути новими конфіскаціями майна знаті. Проте розвал влади ставав дедалі відчутнішим. Рим потерпав від гострої нестачі продовольства. У різних частинах Імперії розпочалися заворушення нижчих верств римського населення.

Уже 183 р. розкрили змову проти імператора, в якому брали участь його дружина Криспина і сестра Луцилла. У відповідь на змову Коммод провів масові страти аристократів. Державними справами відали його любимчики, наприклад, начальник преторіанців Перенніс, але 185 р. його довелося видати бунтівним солдатам. Преторіанців очолив вільновідпущеник Олеандр, який 189 р. під час голодного бунту був виданий боягузливим Коммодом натовпу.

Внутрішнє становище держави було вкрай напруженим, а в Італії банди розбійників тероризували багатих. У Галії колишній солдат Матерн організував цілу армію з дезертирів і рабів-втікачів, яка спустошувала навіть Іспанію, нападаючи на великі міста. Матерн висував лозунг захисту всіх пригноблених. Розбитий в Галії, він задумав сміливий план: переодягнутий, прокрався зі своїми прибічниками в Рим, намагаючись вбити Коммода і захопити верховну владу. Проте змову розкрили через зраду, а імператор розпочав нові масові страти.

Народні заворушення і гостре незадоволення знаті сприяли виникненню нової змови. 31 грудня 192 р. Коммода вбили у результаті змови, організованої його коханкою Марцією та начальником охорони Квінтом Емілієм Летом, у гладіаторській казармі напередодні дня, коли він хотів прийняти консульство у вбранні гладіатора. Рим торжествував, сенат наказав розбити статуї Коммода і знищити ім'я.

Отже, Коммод був останнім представником династії Антонінів, які правили Римською імперією близько 100 років. Але й династії прийшов безславний кінець. Минув час відносно спокійного історичного розквіту Римської імперії, яка вступила в період загострення економічних, соціальних і політичних суперечностей – у період кризи III ст. н. е.

* * *

І. С. Срібна, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю. В.)

ВІРА В ДУШУ В СИСТЕМІ РЕЛІГІЙНОГО ДУАЛІЗМУ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

В основі духовності будь-якого народу лежать світоглядні уявлення, котрі, зокрема, проявляються через систему вірувань і повір'їв. Народний світогляд східних слов'ян має два основних історичних прошарки: демонологічний та міфологічний. Перший – більш глибокий, притаманний найдавнішим часам, коли люди персоніфікували як надзвичайні природні явища, так і конкретні предмети оточуючого світу, вбачаючи у них демонів. Другий прошарок зароджувався із появою владних суспільних структур, які потребували належного освячення. В його основі лежало обожнювання природних, переважно небесних стихій, уособлених в образах богів. Система уявлень про богів – міфологія – вже відтворює їх певну ієрархічність, виділяючи головних богів і другорядних.

Християнська релігія, яка репрезентує третій, більш пізній історичний прошарок, абсолютизувала її, разом з тим намагаючись якщо не зруйнувати стару світоглядну систему, то максимально пристосувати її до своїх потреб. Результатом такої боротьби ідей став релігійний дуалізм (двовір'я), котрий відчувається і нині. Сповідуючи ту або іншу християнську віру, ми, як правило, залишаємося язичниками – віримо в упирів, русалок, лісовиків, тощо. І це природно, бо в основі сучасних вірувань лежить могутній пласт архаїчних демонологічних уявлень. Водночас, факт співіснування двох, по суті полярних, світоглядних систем може бути прикладом розв'язання сучасних конфесійних проблем.

На жаль, тема народних світоглядних уявлень і досі розкривається переважно однобічно, не без впливу відомої концепції про те, що вірування є лише фантастичним відображенням в головах людей зовнішніх сил. Проте цей аспект далеко не єдиний, оскільки вірування відбивають багатющий міжпоколінний досвід людей, нерідко

відтворюючи їх споконвічні прагнення.

Аналіз різночасових ідей, втілених у народні вірування, виявляє насамперед історичні зв'язки між тими слов'янськими племенами, що колись проживали на території України та сусідніми народами, дещо прояснюючи складну проблему їхнього етногенезу. Як наслідок міжетнічних та міжрегіональних контактів – складалася й строката система вірувань і повір'їв. Скажімо, поліський варіант зберіг найбільш архаїчні форми, включивши в себе і певний білоруський субстрат, а подільський – має давньослов'янську назву, із вплетенням польських та тюркських компонентів. Карпатський варіант тривалий час формувався на католицькій основі, з включенням польського, а у Закарпатті – угорського та румунського субстратів. Середньо-наддніпрянський тип має найбільш повні позначення української символіки, з привнесенням компонентів російської культури.

Одним із прикладів релігійного дуалізму східних слов'ян є народні уявлення про душу. Згідно зі світоглядом багатьох народів, людина мала як мінімум дві душі: одна з них уособлювала життя, інша – особистість. Остання була духовною субстанцією і залишалася після смерті людини, перша ж помирала разом із нею. Множинність душ, за гіпотезою дослідниці Н. Велецької, характерна і для слов'янських народних уявлень. Аналізуючи цю та ряд інших гіпотез, можна припустити, що в середовищі східних слов'ян розрізняли декілька субстанцій людини, в тому числі тілесну та духовну.

Духовна субстанція виявлялася у трьох іпостасях, що відповідали найбільш поширеним уявленням людей. Зокрема, розрізняють такі з них: людина як життя, як дійова сутність; як соціальна істота, котра ототожнюється з незримим "духом", "подихом". Трьохсубстанційність душі виявлялася у трьох основних обрядових діях: похованні, ініціації та хрещенні. Найбільш рельєфно вона проявлялася у поховальній обрядовості, яка повністю зберегла тричленну структуру, що була так само присутня і в обряді ініціації (у християнстві – хрещення). Це оргіастична дія, яка спрямовувалась на звільнення людини від імені і, отже, від соціальних зв'язків. У казкових сюжетах – це мотив воскресіння, який теж відтворює стадіальність духовних субстанцій, але у зворотному напрямку: спочатку мертва вода повертає людині життєві функції, потім жива – людський образ та ім'я.

Коли душа після смерті людини спокійно покидала тіло – це був нормальний природній процес. Душі померлих піклувалися про живих, допомагаючи їм порадами, а в особливі дні, зокрема поминальні, прилітали до живих і частувалися. Коли ж душа не могла покинути тіло (а це могло бути результатом неприродної смерті, або смерті

нехрещених, чаклунів тощо), то до живих, згідно повір'їв, замість душі повертався сам мрець.

Через це стає зрозумілим різне ставлення людей до небіжчика та його душі. В цілому, до мерців ставилися з певним острахом, хоча й вважали смерть природним явищем. Куди більше боялися душі померлого, але вже зовсім панічний страх викликало тіло нечистого, іноді його душа. Найбільший жах у людей викликали упирі – образ яких був особливо поширений в українській демонології (образ мерця, котрий нібито виходив із труни і пив кров живих). Цей персонаж має загальнослов'янську основу, зустрічаючись у повір'ях багатьох народів.

Для забезпечення захисту від упирів, заложних мерців та іншого нав'я існувала ціла система дій, пов'язаних насамперед зі способами їх поховання. Нечистих ховали або на окремому цвинтарі, або, найчастіше, на межі ланів, перехресті доріг, на пустощах, болотах чи яругах. За свідченням відомого етнолога Д. Зеленіна, їх навіть не засипали землею, а закладали сміттям чи камінням (звідси і назва «заложні», або «заложені»).

Названа система оберегів проти нечистих мерців свідчить про явно архаїчний, дохристиянський характер народних повір'їв, пов'язаних з уявленням про душу, смерть та потойбічний світ. Можна стверджувати, що в цілому для народних вірувань, повір'їв та уявлень характерні певні філософські узагальнення, що ґрунтуються не лише на обожнюванні сил природи, а й на багатовіковому досвіді. Водночас цей досвід нерідко сприймався народною свідомістю гіпертрофовано, з великою часткою фантазії та ірраціоналізму. Віра у надприродне – головне, що єднало суто народні та офіційно – релігійні вірування. Співвідношення надприродного і набутого досвідом – це те, що відрізняло ці два прошарки духовної культури слов'янських народів.

* * *

А. В. Стіна-Биковець, магістрантка
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю. В.)

КОСМОГОНІЧНІ ТА ТЕОГОНІЧНІ МІФИ В РАННЬОЕТНІЧНИХ СВІТОГЛЯДНО-РЕЛІГІЙНИХ СИСТЕМАХ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

Ранні міфологічні системи слов'ян (зокрема, східних) чітко відображають трансформаційний перехід від демонологічного до міфологічного світоглядів, але цей перехід складно визначити на етнічному рівні. Проблема полягає у тому, що ідентичність вірування і

етносу (особливо на ранніх етапах творення) взагалі погано простежується. Наприклад, вся українська демонологія і міфологія переважно слов'янська. Це ми помічаємо і за персонажами богів, і за структурою демонічного світу, і за взаємозв'язком між типом вірування та характером господарства населення. Проте, слов'янська система у свою чергу сформована на потужній індоєвропейській основі, яка свідчить про те, що кожен вище названий аспект глибший та структурно складніший.

У своїй невеликій розвідці ми спробуємо проаналізувати значення космогонічних і теогонічних міфів як важливих складових елементів світоглядної системи. Крім того, ми спробуємо розкрити характер взаємозв'язку між індоєвропейською та слов'янською системами, демонологічним і міфологічним світ оглядами на прикладі східнослов'янського етнічного середовища.

Проблеми дослідження міфології та демонологічного світогляду східнослов'янського етносу у різні часи становили значний інтерес для багатьох науковців. Зокрема, вагомим внеском стали праці таких дослідників як С. Максимова, І. Нечуй-Левицького, О. Знойка, Хв. Вовка, Г. Лозко, Г. Булашева, Б. Рибакова, В. Сєдова, Ю. Павленка, В. Гнатюка, Н. Велецької.

Слов'яни у мовно-культурному відношенні – нащадки індоєвропейських племен, що близько II тис. до н. е. розселились на території Східної Європи. Зокрема, можна чітко простежити спільні елементи в світоглядно-міфологічних уявленнях стародавніх слов'ян та інших народів індоєвропейської мовної групи, в тому числі таких віддалених, як індійці, іранці, хети, греки. Можна припустити, що слов'яни належать до порівняно молодих етнічних груп і виділились із середньоєвропейської мовно-культурної спільноти тоді, коли деякі індоєвропейські народи мали вже довгу історію.

Вищезазначене окреслює як труднощі, так і перспективи дослідження світогляду стародавніх слов'ян. Народна пам'ять не зберегла в цілому довершеному вигляді ні давньослов'янської міфології, ні специфіки давніх вірувань. Якщо староіндійські пам'ятки збереглись в усній традиції від XVII ст. до н. е.– часів, що відповідають розселенню, імовірно, індоєвропейських племен культури шнурової кераміки на території Східної Європи, то в епосі східних слов'ян стародавні теми витіснені або переосмислені під впливом пізніших подій – передусім боротьби проти золотоординського ярма, а в Україні їх затіняють ще сильніші пізніші мотиви боротьби проти турків, татар, проти національного та соціального гноблення польських феодалів. Неабияку роль у розриві

традицій відіграла християнська церква, тривала боротьба якої проти залишків язичництва звела майже нанівець прадавні перекази.

Однак зібраний дослідниками XIX–XX ст. величезний фактичний матеріал дає змогу реконструювати основу давньослов'янської міфології та дохристиянських вірувань. При цьому треба враховувати, з одного боку, різноманітність варіантів міфології та племінних вірувань і культів, що позначилось і на термінології, і на традиціях; з іншого боку – тісну спорідненість давньослов'янської міфології з міфологією далеких предків усіх індоєвропейських народів, основні риси якої сучасна наука відновлює з високим ступенем імовірності.

Окремі дослідники відзначають, що світорозуміння у слов'янській міфології описується в дуалістичній формі (через парні протилежності), що визначає просторові, часові, соціальні характеристики світу. Серед дослідників східнослов’янської міфології можна виокремити групу дослідників, що відстоюють наявність подвійних протиставлень чи бінарних опозицій, які визначають структуру міфологічних уявлень. Вони реалізуються через існування таких парних понять як щастя – нещастя, життя – смерть, чоловіче начало – жіноче начало, небо – земля і так далі.

Порівняльно-історичний аналіз основних міфологічних систем переконує, що при всій своїй різноманітності міфи народів світу мають багато спільних рис, тем і мотивів. Тобто можна зробити висновок, що всі міфологічні системи і окремі уривки міфів є залишками чи не єдиного джерела, даного людству з незапам’ятних часів. За тематикою міфи можна поділити на кілька циклів: 1) космогонічні – про походження життя (сотворіння світу); 2) антропогонічні – про створення людини; 3) тотемічні – про тотемічних предків окремих племен, в основі яких лежать фантастичні уявлення про походження племені від певних тварин; 4) календарні – про річні цикли природи та обряди, пов’язані зі зміною пір року; 5) есхатологічні – про потойбічний світ та передбачення; 6) історичні чи культурно-біографічні – про життєві випробування і діяння героїв (тобто, перехідні від опису міфічних божеств до подвигів героїв-людей).

На практиці тематика міфів часто тісно перепліталась. Так, наприклад міфи про створення світу пов’язувалися з описом та характеристикою божеств. Одним з найархаїчніших є міф про створення світу. У всіх індоєвропейських народів є міф про так звану "живу воду", напившись якої людина набувала великої сили, хворі одужували, зцілювалися. Є сюжети про добування героями цієї води. На противагу їй існувала ще й "мертва вода", яка відбирала в людини життя, нею користувалися злі сили.

До реліктів давньослов'янських вірувань, що пов'язані із традиціями міфологічного мислення, належать і численні залишки загальнопоширених культів. Одним із головних був культ вогню. Слов'яни вірили в небесне походження вогню, який Бог передав людям через громові стріли. Звідси й віра у святість домашнього вогнища. Саме з культом вогню пов'язані різноманітні обряди та магічно-ритуальні дії. Так, витопивши піч, господиня ставила в неї горня з водою та кидала трошки дров – своєрідне жертвоприношення домашньому вогнищу. Важливого значення надавалося і ритуально-очисній функції вогню (обкурювання димом, символічне спалювання, переведення через вогонь, аби позбутися хвороби, відвернути злих духів тощо). З цією ж метою вогонь використовувався у купальських, весільних та інших обрядах.

Священні властивості приписувалися і воді, до якої слід було ставитися обережно, щоб не осквернити. Особливо цінувалася так звана непочата вода, яку треба було набирати з трьох чи семи криниць до сходу сонця. Чудодійна сила приписувалася замовленій, нашептаній воді, над якою проказав примовку знахар. Культ води відбивався й у звичаях кидати гроші в криницю, в річку як викуп за душу потопельника тощо. Культ грози був пов'язаний із давнім слов'янським богом Перуном. Він зберігся у народній свідомості у пізнішому християнському трактуванні боротьби пророка Іллі з нечистим. Народна уява наділяла громові стріли магічними властивостями, вони вважалися помічними при лікуванні різних недуг.

Як вже зазначалося, наші предки поклонялися силам природи, як і більшість індоєвропейських народів. Так, у Густинському літописі містяться згадки про культ дерев, рік і джерел. Наприклад, Сварога слід вважати богом неба й вогню, грецькі мандрівники порівнювали його з Гефестом, а Дажбога з Геліосом (сонцем). Проте згодом в окремих східнослов’янських народів його образ замінювався, деталізувався та витіснявся новими культами.

Розглядуваний нами період у світоглядно-релігійному плані був часом, коли "зустрічалися" вже досить розвинуті демоністичні уявлення зі сформованим політеїстичним язичництвом; час глибоких релігійних колізій у свідомості індивіда як особистості, що виділялася з первісної общини і все активніше шукала світоглядних та морально-ціннісних орієнтацій для реалізації своєї потреби в діяльності. З виділенням індивіда з родової общини та усвідомленням ним себе як особистості безпосередньо і пов'язано процес формування образів богів спершу з широким використанням того матеріалу, який давала демоністична міфологія.

М. Г. Сайбеков, магістрант
(наук. кер. – проф. Цебрій І. В.)

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ТА ПРАВОВІ УЯВЛЕННЯ ПРО ОБРАЗ ІДЕАЛЬНОГО ПРАВИТЕЛЯ У ВЕСТГОТСЬКІЙ ІСПАНІЇ В VI-VII СТ.

Західна Європа дуже зобов'язана тим, хто біля витоків Середньовіччя обробляв занедбану освітню ниву, людям, які стали „золотим ланцюжком поєднання часів". Творча спадщина Ісидора Севільського і Брауліона Сарагоського завершила і підсумувала перехідний етап від пізньої Античності до раннього Середньовіччя, демонструючи нам особливий тип мислення вченої людини вже нової епохи. І тому, мабуть, не слід наголошувати на зникненні (чи занепаді) античної культури в даний період, а варто вивчати нові теоретичні та світоглядні засади молодої середньовічної науки, а також принципово нову педагогічну модель.

Тому наша стаття присвячена Вестготській Іспанії в VI-VII ст. н.е., а саме формуванню її політико-правових і морально-ціннісних уявлень. Особливо звертаємо увагу на образ ідеального правителя в працях Ісидора Севільського, Брауліона Сарагоського.

Ми спробуємо визначити, яким же має бути ідеальний правитель, і чи є важливими для нас політико-правові уявлення вестготів, у той період, коли їхея культура досягла найвищого розвитку, увібравши в себе античні традиції та погляди на світ.

Одне з джерел, до якого ми звернемося, це листи Брауліона, єпископа іспанського міста Сарагоси з 631 по 651 р, і вестготського короля Хіндасвінта. У листах відображається образ ідеального правителя. Одна з головних якостей зразкового монарха – справедливість. Цей термін означає, по-перше, що король повинен коритися Божій волі, по-друге, він має дотримується закону, і, нарешті, справжній король кожному віддає належне. Ці три основних значення сформульовані в працях Ісидора Севільського, насамперед, в «Етимологіях».

Образ ідеального правителя сформувався під впливом римської правової та біблійної традицій; у працях Ісидора вони обидві доповнюють один одного. Очевидно, що питання справедливості та законності взагалі набувають особливої гостроти, коли йдеться про взаємовідносини влади й підданих. Звідси і безліч трактувань цих понять, присутніх як в античних, так і в середньовічних текстах.

Як відомо, вестготська монархія VII ст. була виборною, що призводило до постійної боротьби за владу. Король Хіндасвінт зійшов на престол уже в зрілому віці – в 79 років в результаті перевороту.

Після коронації, щоб уникнути заколотів, він стратив представників багатьох шляхетних лицарів та конфіскував їхнє майно. У той же час король увійшов в історію як активний законодавець – «вестготський Юліан». Крім того, він почав роботу з кодифікації законодавства, завершену за його сина Рецесвінта (649-672).

У таких політичних умовах правителю доводилося балансувати між різними угрупованнями магнатів, які претендували на престол. Заради збереження миру та стабільності в державі він був змушений надати легітимний характер владі, а отже, доводити своє право на неї. Після прийняття ортодоксального християнства при Рекареді (589) до вирішення цього завдання активно підключився іспано-римський єпископат. Складні придворні ритуали, детально розроблена система символів королівської влади повинні були надати їй сакральності та недоторканості, а образ ідеального правителя, що формувався в працях церковних письменників, також в соборному і королівському законодавстві, був покликаний посилити авторитет монарха.

Ісидор Севільський досить чітко розкриває поняття «справедливості» в «Етимологіях»: «Справедливим називається той, хто шанує право і живе за законом». Ісидор наполягав на законослухняності правителів: «…тільки особистим прикладом вони можуть змусити підданих коритися закону, тоді як в іншому випадку держава ризикує впасти в анархію». Що ж стосується терміну iustitia, то воно означає справедливість взагалі.

Щодо обов'язків ідеального правителя, то ця тема була детально розроблена в трактатах Ісидора Севільського. Він послідовно доводив ідею, що государ повинен забезпечити процвітання своїх підданих. Власне, в цьому й виявляється його справедливість. Король виконує своє завдання, видаючи закони, що служать громадській користі. Сам правитель кориться законам і стежить за їхнім виконанням.

Як зазначає севільський єпископ, король повинен завжди пам'ятати про те, що джерело його влади надходить від Бога, але це не означає його права на свавілля. Навпаки, тягар верховної влади зобов'язує його дбати про людей. Використовуючи дану йому владу на благо, король виконує свій обов'язок перед Господом.

Найбільші античні мислителі, такі, як Сенека, Пліній Молодший і Діон Хризостом сходяться в одному: завдання правителя полягає в служінні суспільному благу. Суспільне благо для них нерозривно пов'язане з поняттями справедливості та законності, тому вони наполягали на верховенстві закону. Ця ідея й отримала подальший розвиток у працях Ісидора. Тобто можна стверджувати, що римський ідеал справедливого і мудрого правителя був одним із джерел

формування вестготського ідеалу.

Таким чином, саме справедливість була обов'язковою якістю ідеального правителя. Під словом iustitia малася на увазі покірність Божій волі та законослухняність. Римська і біблійна традиції доповнюють одне одного: справедливий закон – це ніщо інше, як королівський інструмент для встановлення на землі божественного правопорядку.

Метою ж правителя є: встановити правопорядок на землі, тобто, забезпечити підданим процвітання. Для цього король повинен видавати справедливі закони і коритися їм, так що законослухняність – друга конотація слова iustitia. З нею пов'язаний обов'язок віддавати кожному належне – третє значення.

Отже, маючи неоціненну культурно-правову спадщину культурних варварів-вестготів, ми можемо простежити не тільки вплив античної спадщини на правову думку вестготів, але й аналізувати їх уявлення та бажання мати справедливого правителя.

На сьогоднішній дуже актуальним є питання ідеального правителя, бо як ми зазначали вище, влада − це не тільки засіб для реалізації своїх амбіцій, це й великий обов'язок і відповідальність, бо, по-перше, правитель має давати звіт перед власною совість і гідністю, по-друге, відповідальність перед суспільством, яке йому довірилося.

Література:

1. Браулион Сарагосский. Избранные письма / Браулион Сарагосский; [пер. с лат. Е. С. Криницына]. – М.: СОЮЗНИК, 2011. – 64 с.
2. Исидор Севильский. Этимологии, или Начала. В 20 книгах. Кн. 1-3. Семь свободных искусств / Исидор Севильский; [пер. Л. Харитонова]. – СПб.: Евразия, 2006. – 352 с.
3. Вестготская Правда (фрагменты) [Електронний ресурс] / [пер. И.И.Варьяш].– М.: Мысль, 1999. – Режим доступу до праці: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Spain/VII/Westgotrecht/text1.htm
4. Криницына Е.С. Представления о судье и правосудии в Толедском королевстве VII века / Елена Сергеевна Криницына. – М., 2011.
5. Уколова В.И. Античное наследие и культура раннего Средневековья / В.И.Уколова. – М., 1989. – С. 196 – 276.
6. Харитонов Л.А. «Исидор Севильский». Историко-философская драма / Л.А.Харитонов. – М.: Евразия, 2006. – 112 с.

* * *

А. С. Бражник, студентка III курсу
(наук. кер. – проф. Цебрій І. В.)

ЗАСУДЖЕННЯ ЗАГАРБНИЦЬКИХ ВОЄН У ТВОРЧОСТІ ІРАНСЬКИХ ІСТОРИКІВ І ПОЕТІВ VII – X СТОЛІТЬ

Стародавня й середньовічна історія кожної цивілізації – це в першу чергу історія загарбницьких воєн, або воєн за незалежність. Іран не став винятком. Автохтонні племена еламітів, каспіїв і лулу спочатку відстоювали свою незалежність у боротьбі з мідянами й персами, а потім увійшли до складу їхньої імперії. Напочатку раннього Середньовіччя Іранська держава намагалася протистояти арабській навалі, однак не встояла проти натиску багато чисельних і згуртованих військ противника. Усі ці процеси знайшли відображення в творах іранських середньовічних істориків, хроністів і поетів.

Творчості історика Абу Мансура, поетам Дакікі, Шафару та Фірдоусі присвячено чимало досліджень науковців різних континентів і культур. „Хроніку“ Абу Мансура досліджували Н. Османов, В. Гафуров і М. Дандамаєв [1; 3]. Патріотичні мотиви в творчості Дакікі, Шафару вивчав М. Турсун-Заде. Ще в XIII столітті працю Фірдоусі “Шах-наме” переклав із фарсі на арабську Кавам уд-Дін Бондарі, а в наступні століття вона перекладалася в повному обсязі або частково різними мовами народів світу. Німецькою мовою її переклав поет Г. Гейне, російською – В. Жуковський [4]. Історик І. Брагінський прокоментував зміст поеми на філософсько-глибинному рівні [2]. Узагальнюючу працю філософсько-культурологічного змісту написав сучасний дослідник Абдулло Хайриддіні [6].

Абу Мансур був одним із правителів династії Сасанідів (VII століття до н.е.), який наказав зібрати всі міфи, легенди й історичні документи більшості областей (сатрапій) з історії Стародавнього Ірану. Найшвидше, сам він хроніки не писав, за нього це зробили хроністи, які служили при палаці. Проте найбільша цінність цієї хроніки полягає в тому, що Абу Мансур (який рівною мірою був бактрійцем і арабом за походженням) із великою пошаною поставився до героїчного минулого іранського народу та не применшив його значення. Фірдоусі, згадуючи про його „Хроніку“ VII століття, знаходить теплі слова та наводить вичерпні художні порівняння:

“Жив богатир-дихкан, душею світлий, розумний, смілий, до людей привітний.

Легенди він вивчав і ратні справи, що стали свідками Ірану слави!

Зізвав він мудреців з усіх країн і слухав їхні розповіді він.

Літопис склав Мансур минувшини Ірану і мудреці вклонилися

дихкану”[5, т. 1, с. 46].

Таджицькі вчені В. Гафуров і М. Дандамаєв віддали належне тим, хто намагався написати стародавню історію Ірану, і найперше, це поету VII століття Дакікі (окремі частини роботи якого пізніше були поміщені до епопеї Фірдоусі практично без змін) і поету Шафару (VIII століття).

Поет Дакікі, який склав початок віршованої хроніки (він помер дуже молодим і тому не встиг її закінчити), з великою повагою показує внутрішню й зовнішню політику перших „поміркованих“ царів Стародавньої Бактрії. Ці царі намагалися мирно об′єднати народи, поліпшити їхній добробут, озброїти знаннями, захистити. Вони не воювали, тому залишилися напівбогами у пам′яті народній. Варто розбудовувати державу, а не воювати – цією думкою переповнений зміст „Хроніки“ Дакікі.

Антивоєнні настрої та прокляття загарбницьким війнам знаходимо на сторінках монументальної праці „Шафар Наме“ поета та історика Шафара. Описуючи страждання народу в ході військових конфліктів між Бактрією і Тураном (сучасна Туркменія), поет не схвалює дії їхніх правителів і командувачів арміями: „Як гірко! Обличчя таке у війни – воюють батьки, а страждають сини! Воюють царі, а бідує народ…“ [6, с. 7].

Описуючи ратні подвиги великих правителів Стародавнього Ірану, Фірдоусі водночас засуджує грабіжницькі війни, гибель юнаків в ім’я чиїхось інтересів. Він – прихильник миру й розумного улагодження конфліктів між ворогуючими державами. Пацифістські ідеї він укладає у вуста ще одного свого улюбленого героя, Сіявуша, якому (правда, на дуже короткий строк) удалося побудувати місто-утопію – Сіявуш-град:

“Мій батьку, несе стільки горя війна…І знав би хто − звідки береться вона?

Про юнаків шкодуй – їх стільки впало! Могли б ще жити – їх не стало…”[6, с. 9].

Фірдоусі без приязні описує наступ арабів і гибель іранської армії, а потім підле вбивство останнього шаха з династії Сасанідів Йездигерда III (що, до речі, й призвело до перемоги арабів). Незважаючи на те, що впродовж трьох століть до народження іранського філософа й поета Іслам став домінуючою релігією в Ірані, більшість населення регіону продовжували складати корінні народи, які з презирством ставилися до арабської культури. Оплакавши шаха Йездигерда у фіналі, Фірдоусі так пише про наступні часи:

“І час настав великого Омара, і вірш Корану зазвучав з мимбара” [5, т.2, с. 739].

Таким чином, іранські історики та поети раннього Середньовіччя, відтворюючи картини стародавньої та сучасної їм історії рідної країни, засуджували тих правителів, які штовхали свій народ на кровопролитні війни. Одним із лейтмотивів їхньої творчості є неприкрито виказана думка – загарбання одного народу іншим ніколи не призводить до благополуччя переможців. На якийсь час царі отримають „легку поживу“, а потім переможені повстануть і проженуть загарбника-тирана з рідної землі.

Література:

1. Абу Мансур Хроника / Абу Мансур / [ред. Н. Османов]. – М.: Художественная литература, 1977. – 506 с.
2. Брагинский И.И. Океан “Шах-наме” и некоторое его тайны / И.И. Брагинский // Шах-наме / Абулкасим Фирдоуси) [ред. И. Брагинский]. – М. : Художественная литература, 1964. – В 2 т. – Т. 1. – С. 5-24.
3. Дандамаев М.А. Политическая история Ахеменидской державы / М.А. Дандамаев. − М. : Главная редакция восточной литературы издательства “Наука”, 1985. − 319 с.
4. Жуковский В.А. Рустем и Зораб / Василий Андреевич Жуковский // Цветы мечты уединенной. – М. : 1984. – С. 205-244.
5. Фирдоуси А. Шах-наме / Абулкасим Фирдоуси) [ред. И. Брагинский]. – М.: Художественная литература, 1964. – В 2 т. – Т. 1. – 750 с.; Т. 2. – 742 с.
6. Хайриддини А. Фирдоуси – слава и гордость мировой культуры / Абдулло Хайриддини. – М.: Таджикские трудовые мигранты, 2011. – 24 с.

* * *

А. О. Олефіренко, студент ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О. П.)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ХРИСТИЯНСТВА НА ДАВНЬОПОЛЬСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Хрещення Польщі – це тривалий процес, із яким пов’язано багато суперечливих подій. Тому є необхідність з’ясувати особливості, які були притаманні християнізації давньопольських земель. Сучасна Польща – католицька країна. За статистикою, у 2014 році більше 80% польських громадян вважали себе віруючими, поміж них майже 87% ідентифікували себе католиками. Одначе не завжди було так. Хрещення Польщі було тісно пов’язане з православ’ям.

Спочатку коротко охарактеризуємо давню релігію на польських землях ще до хрещення. На зазначених територіях перед прийняттям

християнства панував політеїзм. Давні поляки були такими собі «тритеїстами», вшановуючи: багатьох богів; сили природи; духів предків.

Кожен рід мав своїх духів померлих, яких вони вшановували. Жінка, яка виходила заміж, мусила змінити культ своїх предків, переходячи до родини чоловіка. При цьому вона зрікалася обрядів своєї «першої» родини. Це не було зрадою, адже слов'яни вважали, що усі боги справжні однаково. Але зрікатися одного бога на користь іншого можна було лише за умови, що другий бог сильніший за першого. Очевидно, що для польського князя Мєшка I бог переможених німців вважався найсильнішим. Це, а також його власні політичні вигоди, схилили Мєшка I до прийняття християнства. Але згідно з поглядами дослідників так званої «старої школи», християнство східного зразка існувало на польських теренах ще раніше. Йдеться про Малу Польщу IX століття, коли держава віслян потрапила в залежність від Великої Моравії, і їх князь був змушений прийняти християнство східного обряду. Ймовірно, що це відбулося у 873-885 роках, за часів діяльності Костянтина (Кирила) та Мефодія.

Так чи інакше, сліди християнства східного зразка знайдено у Кракові, Перемишлі та Вішлиці. Ці землі перебували під впливом місії святих братів Кирила і Мефодія, певний час навіть входили до складу Велиградської єпархії. Археологи виявили на території Польщі фундаменти храмів, збудованих у візантійському стилі.

На момент прийняття християнства Польща була централізованою державою, з великою військовою могутністю. Тогочасний володар Польщі – Мєшко I – радикально відмовився приймати християнство від німців, тому у 966 році він укладає шлюб із чеською княжною Дубравкою і охрещується. Ситуація в Польщі, спираючись на повідомлення Ібрагіма ібн Якуба та Відукінда Корвейського, була складною. Мєшко I воював з велетами, платив данину імператору Оттону I, шукав союзників у Саксонії, що в свою чергу викликало невдоволення Чехії. Отже, найпевніше, що хрещення мало перш за все політичний характер.

Виокремлюючи причини християнізації Польщі, виділимо поміж них такі:

1) встановлення самостійної політичної державності полян;
2) запобігання німецькій агресії;
3) зміцнення відносин із Чехією та саксонськими володарями;
4) утвердження політичної влади князя Мєшка I.

Після хрещення Мєшка I (Познань або Гнєзно) місіонерство поширюється по всій країні. З'являються різні церковні установи,

будуються храми. До Польщі приїздить Йордан, який був призначений Папою Римським Іваном XIII у 968 році єпископом Польщі. Син Мєшка I, Болеслав I Хоробрий продовжив діяльність батька, коли у 1000 році було засноване польське архієпископство в столиці Гнєзно й три єпископства – у Вроцлаві, Кракові та Колобжезі. Болеслав Хоробрий створив національну церковну організацію, що значно підвищило міжнародний престиж Польщі. У ніч з 10 на 11 листопада 1003 року п'ятеро ченців-бенедиктинців прийняли мученицький вінець, після чого в Польщі виник культ п'яти братів-мучеників, який існує понині.

Завершуючи свій допис з приводу християнізації Польщі, коротко скажемо і про наслідки. По-перше, Мєшко I утвердився як могутній європейський володар, а Польща була прийнята до когорти європейської «еліти». По-друге, божественність влади князя підняла його авторитет в країні. По-третє, культурне значення прийняття християнства неможливо переоцінити.

* * *

М. Ю. Швець, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Швець Л. М.)

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОРДЕНУ ТАМПЛІЄРІВ

Історія Європи доби середньовіччя викликає значний інтерес у дослідників, оскільки наповнена безліччю подій, процесів, що мали значний вплив на європейську цивілізацію. Вивчаючи даний період, не можна обійти увагою історію виникнення, становлення і розвиток середньовічних військово-чернечих орденів. Однією з таких організацій був орден тамплієрів.

Тамплієри (або Лицарі Храму, Бідні Лицарі) – це католицький лицарський орден, який був створений для захисту християн від іновірців. Проіснувала ця організація майже 200 років. Упродовж цього часу вона встигла перерости в потужний військовий орган, політичну та економічну інституцію. Утворилася ця могутня, впливова і багата організація в XII столітті у Палестині, після Першого хрестового походу. Тамплієри спочатку створювали своє братство для охорони пілігримів, що йшли в паломництво до "святих місць". Ідейним натхненником лицарів Храму вважається Гуго де Пейн – знатний сеньйор з Шампані, перший Великий Магістр.

Спроби наукового висвітлення діяльності ордену тамплієрів можемо знайти у працях відомих зарубіжних дослідників XIX – початку XX століття Ж. Делавіля, Е. Кінга, Ж. Мішле та ін. На

середину XX століття відбувався новий вияв зацікавленості у вивченні окремих аспектів досліджуваної проблеми. Дж. Вільямс, Р. Гроссет, П. Дешампс, П. Кузін та деякі інші робили спроби віднайти відповіді на поставлені питання.

Історіографія сьогодення представлена в основному західними вченими, такими як Ж. Бордонов, М. Барбер, А. Белтьє, П. Віймар, А. Демурже, Ф. Кардіні, Д. Легман, Г. Лінкольн, М. Мельвіль, Р. Мішо та ін.

У працях науковців особливо помітним є інтерес до внутрішньої організації ордену тамплієрів. Відомий дослідник Ж. Бордонов, автор книги «Повсякденне життя тамплієрів у XIII столітті», зазначав: «Тамплієри дуже точно відображали ту модель, яку церква пропонувала завжди… В ордені поєднувалось і прагнення до досконалості і найпотаємніші помисли та мрії». Вступаючи до ордену, лицарі одночасно ставали ченцями, приймаючи обітниці покори, бідності та цнотливості. Устав ордену було затверджено на соборі в м. Труа 14 січня 1128 року. Устав підпорядковував орден церковній владі. Від його членів вимагалося суворе виконання всіх релігійних зобов'язань, обрядів, що було загальноприйнятим у чернечих орденах. Устав передбачав чітку й ретельну адміністративну ієрархію та суворо визначений звід правил: від екіпірування й використання цінностей, наданих у розпорядження тамплієрів, до їх поведінки на полі битви. Цей документ мав неабияке значення з точки зору інноваційного змісту. Він надавав їх очільнику – Великому Магістру ордену право, разі необхідності, змінювати окремі правила.

Духовно-лицарський орден мав чітку ієрархічну структуру. До неї входили члени ордену, які, як правило, поділялись на три групи: братів-воїнів, капеланів, братів-служителів. На чолі ордену стояв Великий Магістр (Гросмейстер), який обирався на все життя і затверджувався Папою. Відомо, що Папа володів верховною владою над орденами. У підпорядкуванні Гросмейстера були: начальник провінції (пріор), маршал, командори та ін. Періодично скликався Генеральний Капітул (зібрання посадових осіб ордену), який мав законодавчу владу.

До структури ордену входили також брати-капелани, які відповідали за здійснення богослужінь. Важливе значення в системі ордену займали: Сенешал – завідував постачанням і побутом ордену; Маршал Конвенту Храму – відповідав за військову підготовку і дисципліну в монастирі. Крім того, були Командори трьох провінцій Сходу – Єрусалиму, Тріполі, Антіохії, які були підпорядковані Великому Магістру та Генеральному Капітулу.

Що стосується капітулів ордену Храму, то вони були двох видів: генеральний і звичайний. Дослідник М. Мельвіль у своїй праці «Історія ордену тамплієрів» зазначає: «Звичайний капітул, подібно до суду честі, збирався раз на тиждень скрізь, де б не знаходилося четверо й більше братів, щоб вирішувати поточні питання управління командорствами. Генеральний Капітул складався зі всієї братії монастиря, великих бальї (вищих судових чинів) і командорів всіх рангів. На Генеральному Капітулі обговорювали адміністрацію ордену, призначення посадових осіб».

Отже, орден Храму ніс той ідеал лицарства, що став предметом наслідування всього лицарського товариства. На прикладі ордену та з огляду на його Устав і Статути було створено цілу низку духовно-лицарських орденів. Практично в усіх європейських країнах орден мав свою мережу замків та інших будівель, що певним чином вплинуло на розвиток середньовічних міст. Саме завдяки діяльності ордену тамплієрів в Європі сформувалася потужна банківська й фінансово-кредитна система. Орден тамплієрів був організацією, що фактично поєднала ідеали лицарства й віру, оскільки її члени давали чернечу обітницю, відрікаючись від мирських благ заради служіння Господу.

* * *

М. С. Янушкевич, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О. П.)

УЧАСТЬ РУСЬКИХ ВОЇНІВ У ЗАХІДНОМУ ПОХОДІ ХАНА БАТИЯ

Феномен успішності монгольських завоювань лежить у різних площинах – внутрішньо- і зовнішньополітичній, соціальній і економічній. Але, безперечно, запорукою вдалої завойовницької політики монгольських ханів була особлива організація збройних сил. Їхня кількість, підготовка і особливо склад були визначальним чинником у ступені боєздатності монгольських підрозділів. Монгольські армії проводили кампанії проти різних за стилями ведення війни супротивників, що вимагало від командування стратегічної прозорливості і тактичної гнучкості. Однак без наявності спеціалізованих військових підрозділів, які здатні були протидіяти армії супротивників, і тактичні, і стратегічні таланти не могли забезпечити гарантованої перемоги в битві. Традиційно монголи поповнювали підрозділи за рахунок включення добровольців з інородців. Джерелами формування піхотних підрозділів могли бути різного роду колабораціоністи, шукачі пригод і злочинці. Такі новобранці були знайомі з методами ведення війни зі своїми

одноплемінниками або з сусідніми народами. Така практика дозволяла зменшити втрати власних військ і завдати супротивнику максимальної шкоди.

Про залучення руських воїнів у монгольській армії під час кампанії по завоюванню Русі 1237-1241 рр. прямих писемних свідчень немає. Однак реконструкція перебігу подій кампанії дозволяє припустити значну участь їх у цій акції. Кампанія по завоюванню Північно-Східної Русі проходила для монголів досить складно. Населення міської округи ховалося в лісах і болотах, а тому масово застосовувати піхоту під час штурму було проблематично. Тому монголи намагалися виманити війська оборонців з міста і в момент, коли їхні війська виходили через ворота, направляли туди кінноту. Таку тактику, можливо, було застосовано під час захоплення Володимира, Козельська і Чернігова. Звичайно, виманити оборонців мобільними кінними загонами було складно, тому їм, очевидно, підставлявся хашар. Очевидно, саме з ними оборонці Козельська і вступили в ножовий бій. Чернігівський князь Мстислав Глібович теж вивів свої війська, щоб зустріти загарбників у відкритому бою, але був розгромлений. Навряд чи він ризикнув би виступити проти супротивника, який значно перевершував його у силі.

Безперечно, для кавалерійських загонів міста, навіть з дерев'яними укріпленнями, були нездоланною перепоною. Тому за відсутності піхоти і можливості набрати хашар вони вдавалися до обману або до облоги. Але й ці способи не гарантували успіху. Яскравий тому приклад – спроба Менгу-хана через послів схилити Київ до здачі в 1239 р. Але без піхоти Менгу-хан так і не наважився на штурм стольного міста.

Походження піхотних загонів під стінами міст Південно-Західної Русі під час кампанії 1240-1241 рр. було різноманітним. Перш за все їх могли скласти загони бродників. Участь Субедея в цій кампанії гарантувала залучення їх для штурму міст. Окрім того, чимала частина воїнів були набрані в землях Північно-Східної Русі і поповнили значно поріділі піхотні підрозділи. На те, що особливої любові до населення Південно-Західної Русі з боку вихідців з Північно-Східної Русі не було, вказують неодноразові руйнування ними Києва. Так що вояки із Північно-Східної Русі розглядали міста і землі Південної Русі як бажаний об'єкт для грабунку.

Яскравим свідченням звірств військ Бату-хана в Києві традиційно вважають братські могили оборонців міста. Серед них показовими є знахідки кістяків в одній з напівземлянок, знайденій на вул. В. Житомирській М. Каргером у 1946 р. Там було знайдено скупчення

кістяків, які лежали в декілька шарів один над іншим. У завалі з горілого дерева і перепаленої глини деякі кістяки лежали лицем донизу, інші – з широко розкиданими руками і ногами. Проте сам дослідник не співвідносить напряму ці кістяки з наслідками погрому, зауважуючи, що деякі аналогічні речі були знайдені під розвалинами Десятинної церкви на дні тайника, захованого в грудні 1240 р.

Однак піхотні підрозділи поповнювали не лише вихідці з Північно-Східної Русі. Затятий опір монголам чинили княжі центри, де розміщувалися добре озброєні гарнізони. Тут була знать, яка однаково боялася втратити своє майно від монгольських грабунків і від повстань місцевого люду. Доля їхня була різною. Одні – Колодяжин, Кам'янець і Ізяслав – були захоплені. Інші – Крем'янець, Холм і Данилів – монгольські війська змушені були обійти. Можливо, їх врятувало те, що вони розташовувалися поза маршрутом основної колони монгольських військ, а невеликі загони не мали змоги штурмувати укріплення. Можливо, що були відсутні війська, придатні до штурму, а місцеве населення поховалося в лісах.

Опозиційні до княжої влади міста, зокрема міста Болохівської землі, не маючи надійних укріплень, добровільно здалися монголам. Літописець вказує, шо болохівців монголи помилували, щоб ті вирощували для них пшеницю і просо. Сумнівним є факт такого специфічного оподаткування. На переважній більшості території Русі спочатку була введена "десятина", або "гопчур", – повинності і податки. Монголи накладали її на міста, що добровільно здавалися. М. Березін відзначає серед різних повинностей рекрутство. Брат Юліан чітко вказує, що в завойованих областях монголи озброюють придатних для війни воїнів і поселян для лобових атак, а непридатних до бою залишають для обробітку землі. Однозначно можна засвідчити, що монголи використовували і внутрішні протиріччя у стані своїх супротивників, протиставляючи бідних і багатих. Якщо перших монголи милували, то заможних – ні.

Цілі райони і міста у верхів'ях Південного Бугу і середньої течії Дністра добровільно переходили під монгольську зверхність. Врешті, м. Бакота – політичний центр галицького Пониззя – стало форпостом монгольської влади на півдні Галичини. Літопис свідчить, що в цьому регіоні жили "люди татарські" і міста "сиділи за татари". Юліан же прямо вказує, що таких людей зобов'язували називатися "татарами".

Очевидно, що, виконуючи повинності, їхні мешканці й поповнювали поріділі піхотні підрозділи монголів перед вторгненням у Європу. У європейській кампанії саме вони повинні були відігравати вирішальну роль у штурмі міст. У посланні домініканського і

францисканського монахів щодо татар вказується, що у монгольських військах багато лжехристиян (православних, тобто руських) і команів, які відповідно й формували піхотні та кінні підрозділи. П. Голубовський асоціював християн у монгольських військах, що вторгалися в Угорщину, з руськими і бродниками. Саме вони, а не мордовські підрозділи, були ударною силою піхоти.

Після завершення завоювання більша частина хашару стала непотрібною монгольським полководцям і потрапила в ставки монгольських ханів у ролі рабів або стали будівничими золотоординських міст. Натомість контроль над завойованими територіями вимагав присутності військового контингенту. Командували цими військами воєводи – таньмачів і даругачини. Вони з'явилися вже у 1240 р., після завоювання Києва та інших міст на Русі. Начальники таких загонів, поряд зі своїми прямими обов'язками, виконували й поліцейські функції баскаків. Ставка баскака в Південно-Західній Русі містилася в м. Бакоті.

Таким чином, можна стверджувати, що під час завоювання Південно-Західної Русі монгольські полководці активно використовували руське населення для формування піхотних підрозділів. Згодом для поповнення своїх дружин ординські хани активно рекрутували руське населення через систему повинностей і через заохочення в отриманні матеріальних вигод як для організації поліцейських підрозділів, так і для формування регулярних військ.

* * *

А. О. Страшко, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Швець Л. М.)

МОНЕТАРНА РЕФОРМА ЛЮДОВІКА IX СВЯТОГО ЯК ФАКТОР ПОСИЛЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВЛАДИ У ФРАНЦІЇ

Через століття дійшла до наших часів слава французького короля Людовіка IX Святого, який створив умови за яких Франція пізнала радість достатку і впевненість в завтрашньому дні.

Реформи Людовіка IX охопили всі сторони соціально-економічного, політичного та культурного життя Франції. Вони торкнулися військової системи, державного устрою і структури державного апарату, зовнішньої і внутрішньої торгівлі. До числа великих і значущих перетворень Людовіка IX належить реформа грошової системи, яка створила фінансову базу і дозволила державі отримати чималі кошти, що були направлені на посилення королівської влади та модернізацію країни.

На нашу думку, зазначена проблема є актуальною з огляду на те, що вона розкриває шляхи подолання економічних криз. Адже, тривалі і глибокі кризові явища в економіці і в грошовому обігу країни завжди вимагають розробки та здійснення заходів, покликаних змінити ситуацію на краще і поліпшити стан грошового обігу й економіки в цілому.

На сьогодні питання удосконалення фінансової та фіскальної системи для України є досить актуальним, відтак вивчення та узагальнення історичного досвіду у цій царині, аналіз помилок і здобутків набуває в сучасних реаліях нового звучання.

Середина XIII століття була для Франції періодом не лише політичної розробленості, але й часом відсутності єдиної монетарної системи в королівстві. Кожне місто, герцог або навіть єпископ міг карбувати власну монету. В результаті цього у Франції в обігу було надзвичайно багато різних монет. Різні випуски однієї і тієї ж монети мали різну кількість дорогоцінного металу і вартість, що надзвичайно ускладнювало торгівельні зв'язки в середині країни. Оскільки монети одних феодалів не могли використовуватися як законний платіжний засіб у володіннях інших. У зв'язку з цим 1263 року на раді, куди були запрошені представники великих міст, Людовік IX видав указ про монетну реформу. Цим указом було встановлено високу і тверду пробу королівської золотої монети, екю (999/1000 г чистого металу), і срібної монети (23/24 г). Людовік IX не скасував чеканку і обіг інших монет, але змусив своїх васалів допускати в їх володіння королівську монету паралельно з місцевою. В результаті більш повноцінна королівська монета витісняла гірші за якістю гроші місцевих феодалів.

У результаті король збільшив доходи не тільки від торгівлі, промисловості і королівських маєтків (які знаходились в торгових, розвинених в економічному плані районах), а й вміло використовував у фіскальних цілях феодально-ленні відносини. При ньому васальні платежі з великих феодалів піднялися до дуже великих розмірів. Значні доходи король отримував із міст-комун, так само як зі своїх васалів. Великі суми сплачувала монархові у формі «дарів» французька церква. Роль постійного державного податку при Людовіку IX відігравав хрестоносний податок, який надходив безпосередньо до королівської скарбниці.

Таким чином, бюджет короля зріс у декілька разів, а державна казна примножилася. Про це свідчать дані дослідників. Якщо на початку XIII століття (перший з бюджетів, що дійшов до нашого часу відноситься до 1202-1203 рр.) всі надходження в казначейство складалися з двох приблизно рівних частин – збори з міст, феодалів і

церкви, з одного боку та доходи від королівського домену, з іншого (судові штрафи, доходи від лісів і королівських маєтків), то в період правління Людовіка IX значно зросли саме доходи з домена, причому головна їх частина надходила з королівських судів. Політичне значення короля зростало паралельно збільшенню його доходів.

Підсумовуючи все вищезазначене, варто зауважити, що Людовікові IX вдалося провести грошову реформу, стабілізувати королівську монету, систематизувати податкову систему і доходи. На нашу думку, Україні варто перейняти окремі аспекти політики Людовіка IX і переглянути підходи до фінансової системи та наповнюваності бюджету. Однак, шлях пізнання кожен повинен пройти сам. Лише критичний аналіз та глибоке усвідомлення історичного досвіду дозволить обрати механізм перетворень, який буде ефективним та відповідати сучасним умовам.

* * *

Д. К. Литвак, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Цехмістро Н. Я.)

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ З АВСТРІЙСЬКИМИ ГАБСБУРГАМИ В ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ СИГІЗМУНДА III ВАЗА

Річ Посполита XVI – першої половини XVII ст. – шляхетсько-магнатська держава, на чолі якої стояв виборний монарх. Влада короля була обмежена сеймом – станово-представницьким органом, котрий вирішував найважливіші питання. На престолі Речі Посполитої з 1587 року по 1668 рік перебували представники шведської династії Ваза. Її засновником був Сигізмунд III, син шведського короля Юхана III та Катажини Ягелонки – сестри польського короля Сигізмунда Августа. Сигізмунд III, підтриманий канцлером Я. Замойським, виграв вибори у 1587 році і зайняв польський престол.

Спеціальних історичних праць, присвячених правлінню Сигізмунда III, нам виявити не вдалося. Річ Посполита була об'єктом дослідження польських істориків XIX століття, зокрема, М. Бобржинського [1]. У радянській історіографії увагу привертало тритомне дослідження "История Польши"[3]. Цікаві матеріали наводить у своїй розвідці «Боже ігрище: історія Польщі» британський історик Н. Дейвіс [2]. Сучасна українська історіографія представлена колективної працею Л. Зашкільняка та М. Крикуна "Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів" [4].

Метою публікації є аналіз взаємин Сигізмунда III і Габсбургів в

контексті європейської політики.

Сигізмунд III установив взаємовідносини з Габсбургами одразу після утвердження на польському престолі. Це пояснювалося тим, що він прагнув здобути шведську корону, заручившись підтримкою могутньої європейської держави. Він планував після смерті короля Юхана, свого батька, відректися від польської корони на користь шведської та зберегти за Швецією Естляндію. З цією метою Сигізмунд навіть одружився з Анною Австрійською, викликавши невдоволення у Польщі.

Сигізмунд зважував на те, що необхідно враховувати не лише політичні, а й релігійні чинники. Країни Центральної та Західної Європи поділялися на католицькі й протестантські. Чи не наймогутнішою державою католицького табору була Австрія – резиденція династії Габсбургів. Представники династії на той час правили в Іспанії, Італії, Бургундії, Нідерландах, Австрії, Чехії й Угорщині. На чолі з Філіпом II Габсбурги прагнули до відновлення католицизму на теренах Європи. Сигізмунд III, ревний католик, пішов на союз з Габсбургами насамперед для того, щоб знищити шведський протестантизм.

Союз з Габсбургами був ризикованим, бо польський монарх ставав ворогом правителям протестантських країн. Серед них наймогутнішою на той час була Франція. Засновник династії втратив підтримку потужних морських держав – Англії, Франції, Голландії, Окрім того, Сигізмунд розпочав низку польсько-шведських війн, котрі тривали до 1660 року.

Аналізуючи ці кроки Сигізмунда, М. Бобржинський зазначав, що той помилився, бо Габсбурги нічого не могли зробити для Речі Посполитої. Філіп II уклав союз з польським королем лише для того, щоб налякати Англію, Голландію та Швецію. Австрія використала Польщу, спрямувавши проти неї частину турецьких військ [1, с.141].

В 1592 році, коли підтвердилися чутки про таємні переговори Сигізмунда з Віднем, в шляхетському середовищі виникли плани детронізації Сигізмунда III. Канцлер Я. Замойский виступив на сеймі і примусив короля відректися від договорів з Австрією. Сигізмунду III вдалося зберегти корону, проте його проавстрійські позиції викликали антикоролівський рокош М. Зебжидовського 1606 року.

На період правління Сигізмунда III припав початок Тридцятилітньої війни. Річ Посполита у ній участі не брала, проте підтримувала Габсбургів – імператорів Маттіаса (1612 – 1619 роки) і Фердинанда II (1619 – 1637 роки), Це пояснювалося тим, що на шведському престолі утвердився Густав Адольф, а це підривало плани

Сигізмунда III на шведську корону. Густав Адольф вирішив утрутитися в Тридцятилітню війну, він прагнув захистити північнонімецьких протестантів, перемогти Габсбургів і дістати імператорську корону. Сигізмунд, як союзник Габсбургів, який прагнув шведської корони, був грізним ворогом для Густава Адольфа. Шведський монарх поставив перед собою завдання примусити Сигізмунда відмовитися від північних планів. Це стало причиною чергового етапу польсько-шведської боротьби, в якому Річ Посполита зазнала поразки та територіальних втрат.

М. Бобржинський, підбиваючи підсумок правління Сигізмунда III, підкреслив найбільшу його помилку – угода з Габсбургами не давала можливості Речі Посполитій бути союзником Австрії і використати перемогу з користю для себе. Отже, важко зрозуміти доцільність тактики Сигізмунда, який дозволив зробити з Речі Посполитої інструмент чужих планів і цілей.

Література:

1. Бобржинский М. Очерк истории Польши. Том 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.twirpx.com/file/804815/
2. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс. – К.: Вид-во Соломії Павличко Основи, 2008. – 1080 с.
3. История Польши в 3-х томах. Том 1 / В.Д. Королюк, И.С. Миллер, П.Н.Третьяков – М.: АН СССР, 1956. – 583 с.
4. Зашкільняк Л.О. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів / Л.О. Зашкільняк, М.Г. Крикун. – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2002. – 759 с.

* * *

М. Т. Сахно, студентка III курсу
(наук. кер. – проф. Год Б. В.)

ПОШУК ІСТИНИ В МАСОНСЬКІЙ ІДЕОЛОГІЇ XVIII СТОЛІТТЯ

У кризових ситуаціях, на переломних етапах історії, коли світ стає перед вибором, суспільство активно реагує на повідомлення про «змови», державні зради, таємні інтриги. І кожного разу в цьому контексті з’являється масонство, до якого суспільство завжди ставилося критично.

На наш погляд, тема пошуку істини в ідеології масонства є актуальною. Проблематика, пов’язана з громадсько-політичними рухами, завжди була однією з пріоритетних в історичній науці, яка досліджує їх витоки, форми, еволюцію і результативність. Віддаючи

належне діяльності партій і громадських організацій, історики цікавляться також таємними організаціями, передусім масонською – специфічною й до певної міри загадковою.

Масонство завжди прагнуло зміцнювати підвалини вільного підприємництва і капіталістичного порядку на земній кулі, уносити зміни в діючу суспільно-політичну систему. Масонські ордени бачили свою місію у зміцненні існуючих державних і громадських режимів у створенні системи світоустрою.

Аналіз останніх публікацій із проблем ідеології масонства свідчить, що науковці розглядають різні аспекти розвитку ідеології цієї загалом таємної організації. Зокрема, питання ландмарки про пошук істини досліджують О. Платонов, Р. Гулд, М. Джейкоб, О.Демьянов та інші.

Мета нашої статті полягає у вивченні ландмарки про пошук істини в масонському русі XVIII століття.

Відомо, що масонство позиціонується як морально-етична система, яка виражається алегоріями. Ландмарки – це незмінні принципи, стандарти, за якими визначаються правила та головні ознаки роботи лож.

Пошук істини в масонстві називається «висотою». Зійти на неї, досягти вершини свідомості можливо лише за допомогою спеціальної «драбини», основними складовими якої є Віра, Надія і Любов, на думку ідеологів масонського руху, кожна мить життя людини повинна відповідати трьом основним якостям, а саме: Вірі у можливість досягнення мети; Надії, чи постійному бажанню її здійснення; і, врешті, необмеженій Любові, яка, передбачає пошук Бога у всіх людях і всіх речах, незалежно від їхніх зовнішніх проявів, не має зла, поступово поєднує розум і природу учня з вищим Благом, що постійно скеровує всі його думки, бажання і погляди [3, с. 15].

Масонська ложа тримається на трьох великих стовпах – Мудрості, Силі та Красі. Саме вони разом повинні створити вищу ідею. Саме у цьому триєдиному синтезі виникає філантропізм [1, с. 175].

Масонська віра в безсмертя також належить до життєвої істини. Вони вірять, що всі потраплять в інше життя. Через смерть масони повинні отримати впевненість, що самої смерті немає, а існує лише життя вічне. Загалом віра в безсмертя проходить через усю масонську традицію і досягається в третьому рівні.

Життя справжнє – це життя рівності. Так говорили масонські діячі XVIII століття. У «Конституції» Андерсона ми можемо знайти думку про те, що всі ми – діти одного Отця, тому є рівними в цьому світі.

Засновники і майбутні лідери масонського руху неодноразово

заявляли, пошук істини проходить через увесь життєвий шлях масона, починаючи з його посвячення. Коли людина прагне бути масоном, відбувається вступ до пошукового знання. Із досяганням трьох рівнів масонства, вона отримує ту істину, до якої йшла. Саме після посвяти у Майстра, масона піднімають на вершину перед іншими учнями та підмайстрами. Це означає, що він є найближчим до Істини, найвищим у своєму масонському шляху [2].

У XVIII столітті у середовищі масонського руху були сформульовані чотири закони життя масона, втілення яких можна вважати передумовою для досягнення найвищої справедливості існування:

1. Закон любові, який передає братерську природу масонства і налаштування на співробітництво, яке повинно було визначати ставлення масонів один до одного.
2. Закон ритму, який визначає перспективну мету діяльності ложі.
3. Закон розуміння, який вказує на мотиви кандидата.
4. Закон будівників, які вибудовують не лише архітектурні споруди, але й життя суспільства.

Чотири закони – це чотири прагнення Всевишнього. Вони окреслюють спосіб життя чоловіка-масона та визначають його шлях до вищої справедливості. Тому недарма шлях до досягнення мети передбачає перевиховання людей у масонському дусі для досягнення істини в житті всієї людської цивілізації.

Як бачимо, пошук Істини в масонстві – головне завдання життя людини. Знайти цю єдність – це пізнати, розуміти, те, що перевершує наш нинішній досвід. Тому сучасне розуміння добра і зла, радості і болю є такими ж актуальними, як і раніше. Вони є насправді істинними, а істина – це синтез рівності, любові, краси та мудрості. Звідси, як зазначалося у XVIII столітті, істинне життя масона – життя нарівні з братами.

Література:

1. Гулд Р. Ф. Краткая история масонства / Роберт Фрик Гулд. – М.: Центрполиграф. – 2010. – 400 с
2. Иванов В.Ф. Тайны масонства / Василий Фёдорович Иванов: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.magister.msk.ru/library/history/mason/ivanovv1.htm
3. Платонов О.А. Терновый венец России. Тайная история масонства / Олег Анатолиевич Платонов. – М.: Родник, 1996. – 704 с.

* * *

А. В. Калакуцька, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Год Н. В.)

ТОМАС ДЖЕФФЕРСОН І СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ В США

Багатьма дослідниками доведено, що значні успіхи в становленні демократії досягли в Сполучених Штатах Америки. Неабияку роль у цьому процесі відіграв третій президент країни Томас Джефферсон.

Саме аналізу його демократичних ініціатив і присвячено наше дослідження.

Демократичні ідеї Томаса Джефферсона протягом останніх 150 років активно досліджувалися вітчизняними і зарубіжними вченими. Так, росіяни Г.Севостьянов, А.Уткін у праці «Томас Джефферсон» на основі аналізу широкого кола джерел і літератури, відтворили багатогранний образ Джефферсона не лише як просвітника, але як і великого державного діяча, політика. Філософ В.Титов у збірнику наукових праць «Філософсько-правові погляди Томаса Джефферсона» проаналізував провідні ідеї основоположника американського права: його інтерпретацію прав людини, громадянських свобод, принципів самоврядування та діяльності демократичного уряду.

Як згадували сучасники, Томас Джефферсон – високий і худий, у погано скроєному одязі, 4 березня 1801 року став президентом. Зайшовши до Палати сенату, він узяв текст присяги у верховного судді Джона Маршалла, тихо прочитав свою інавгураційну промову й повернувся до свого пансіону на вечерю. Уся його промова була витримана в дусі простоти і примирення. Промову він завершив «основними принципами», якими буде керуватись його адміністрація: «Ми вважаємо очевидними істини, що всі люди народжені рівними, що вони наділені Творцем певними невід'ємними правами, серед них – право на життя, на свободу і на щастя... У випадку, якщо яка-небудь форма правління протидіятиме цим інтересам, то народ має право змінити або скасувати її та утворити на основі вищевикладених принципів новий уряд, організувавши владу в такій формі, що, на його думку, найбільш підходить для забезпечення безпеки і щастя».

Його погляди на життя випереджали час, адже на першому місці в Джефферсона було завдання змінити стиль життя американців, їхнє мислення. Це дає нам підстави говорити, що президент, насамперед, був ідеологом демократії, її батьком.

Томас Джефферсон був не просто спостерігачем, а лідером тогочасної американської нації. Він не просто прагнув до змін, а рішуче, крок за кроком, утілював їх у життя.

Джефферсонівські демократичні ідеї, стали могутньою силою становлення державності Сполучених Штатів і багатьох країн світу. Важко оцінити внесок Джефферсона. Його принципи «життя, свобода і прагнення до щастя» стосувалися кожної людини, незалежно від її походження, кольору шкіри. Ці радикальні погляди американського просвітителя змінили свідомість людей назавжди, безповоротно. Не лише американці стали жити інакше, а й увесь світ.

Перший термін повноважень Джефферсона відзначився низкою тріумфів, як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. Він розробив і реалізував серію реформ у дусі демократичних перетворень (судова, освітня, прийняв закони про відміну феодальних інститутів влади). При Джефферсоні були скасовані закони які не відповідали інтересам нації про натуралізацію, зменшені податки, скорочений державний апарат, зменшені витрати та асигнування армії і флоту, заборонено ввезення рабів, була проведена (частково) аграрна реформа (знижена вартість землі та запроваджена розстрочка платежів).

Кульмінацією реформ Джефферсона став закон 1807 року, який забороняв іноземну работоргівлю з 1 січня 1808 року.

Віра в людину, освіченість, позиція соціальної дії – у цьому прослідковуються основні риси джефферсонівської демократії. Вони актуальні й для України наших днів.

На кожному етапі свого життя Т. Джефферсон прагнув об’єднати новітні досягнення наук із практичними завданнями реформування суспільства. Ще зовсім недавно нам в Україні здавалося, що принципи демократії можуть запанувати за одну ніч, якщо для цього будуть створені певні політичні передумови. Тепер ми українці ознайомившись із поглядами Джефферсона, розуміємо, що становлення демократії – це важкий довготривалий процес, який потребує постійної праці багатьох людей, праці над собою, над своїм мисленням, світосприйняттям. Ця праця є занадто важкою, але й найнеобхіднішою для формування такого феномену як демократія.

Як бачимо, становлення демократії, це складний, довготривалий і багатогранний процес, для якого необхідні не лише реформи зверху, а й зміни в кожному громадянинові, його свідомості, світосприйнятті, мисленні. На наш погляд, Томас Джефферсон зміг змінити менталітет американської нації. Він зробив неоціненний вклад у розвиток світових демократичних тенденцій.

Література:

1. Севостьянов Г.Н. Томас Джефферсон / Г.Н.Севостьянов, А.И. Уткин. – М.: Мысль, 1976. – 392 с.
2. Титов В.Д. Філософсько-правові погляди Томаса Джефферсона /

В.Д. Титов // Вісник Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого. – Серія: Філософія, філософія права, соціологія, – 2010. – Вип. 5. – С. 3 – 12.
3. Тіндалл Д. Б. Історія Америки / Д.Б.Тіндалл, Д.Е.Шай. – Л.: Літопис, 2010. – 903 с.

* * *

Б. М. Городницький, студент ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н. В.)

ШТРИХИ ДО ПОЛІТИЧНОГО ПОРТРЕТА ЮАНЬ ШИКАЯ

Неабияку роль у період занепаду китайської династії Цін та побудови незалежної китайської відіграв Юань Шикай, політичний та військовий діяч, ім'я якого незаслужено забуте та заплямоване.

Народився Юань Шикай 16 вересня 1859 року в провінції Хенань. Дитинство Юань Шикая припало на період повстання няньцзюнів, активну участь у придушенні якого брав його батько, що перебував на державній службі. Ці чинники і зумовили його прагнення до державної служби та політичну філософію, яка не сприймала стихійного протесту мас.

Від самого початку своєї служби Юань Шикай прагнув якнайшвидше піднятися кар'єрними сходами вгору. 1881 року він перейшов на службу до командувача Хуайської армії і вже влітку 1882 року взяв активну участь у придушенні антиурядового повстання солдатів та бідноти в Кореї. Саме тут уперше була відзначена його військова доблесть, після чого й розпочалося вражаюче кар'єрне зростання.

За рекомендацією генерал-губернатора Лі Хунчжана його було призначено уповноваженим представником Цинів у Кореї. На високій посаді Юань Шикай залишався вірним захисником інтересів імператорського двору, відстоює політику китайського гегемонізму на Корейському півострові. Як бачимо, Юань Шикай виступав за зміцнення великодержавних настроїв ханської еліти, яка вважала Піднебесну головною з-поміж азійських держав. Однак зрозумівши, що Китай не переможе у війні, Юань Шикай вирішив відійти від справ. Стає зрозуміло, що Шикай не звик програвати, для нього важливо бути попереду.

У 1901 році Юань Шикая призначають очільником провінції Чжілі та командувачем Бейянської (Північної) армії. Він користується великим авторитетом серед впливової частини китайської інтелігенції, яка вважала його захисником національних інтересів. Юань Шикай

став організатором нових адміністративних інститутів, засновником міністерства внутрішніх справ, ініціатором створення конституційного уряду.

У 1908 році Юань Шикая відправляють у відставку. І коли в жовтні 1911 року спалахнула Синьхайська революція, про нього знову згадують. Юань Шикая уповноважують придушити повстання. Він пропонує мирне вирішення конфлікту. Цинський двір погоджується з ним і фактично підпорядковує всю військову систему Юань Шикаю. Після прийняття 2 листопада 1911 року Конституції Китаю, Юань Шикай офіційно став найголовнішою особою в столиці імперії. Тобто, розуміючи загрозу імператорському двору та цілісності країни з боку повстанців, він йде на поступки перед революціонерами – проголошує конституційну монархію.

Юань Шикай поважав конституційні норми, проте він відмовився визнавати за собою владні повноваження монарха, він прагнув бути обраним зборами відповідно до конституції. Потрібно зазначити, що Юань Шикай виступав за національне примирення китайців та маньчжурців, на відміну від решти політиканів-революціонерів. Він уважав, що традиційною формою державного устрою має бути монархія.

Після замаху на життя та ультиматуму республіканців Юань Шикай переконується у необхідності зречення монарха від влади. Головною метою для Юань Шикая, було якнайшвидше домогтися миру та створити надійний уряд.

Після зречення імператорським двором трону, Юань Шикай визнає, республіка є найкращою державною системою у світі, і що у Китаї більше не буде самодержавства. Тут ми бачимо, що Юань Шикай робить все, щоб домогтися миру та врегулювати ситуацію, тому що характеризуючи революцію 1911 року він висловився про те, що республіка є неприпустимою у Китаї.

Юань Шикай стає президентом тимчасового уряду. Він присягається «розвивати Республіку, знищити шкоду монархії, дотримуватися конституційних законів, підвищити рівень життя, а по призначенні постійного президента подати у відставку». У жовтні 1913 року парламент затверджує Юань Шикая президентом, він отримує право головувати лише на засіданнях кабінету. Це не влаштовує президента і 10 січня 1914 року він розпускає парламент.

1915 року Юань Шикай змушений поступитися перед Японією, яка висунула Китаю «21 вимогу». Прийнявши вимоги Японії, Юань Шикай відвернув агресію, але не «національну гідність» китайців, що й призвело до нестабільності.

Коли «Союз сприяння Китаю» пропонує Юань Шикаю стати імператором, а соратники з Бейянської армії відвертаються від нього, він розуміє, що країна проти нього. Юань Шикай відмовляється і публічно розкаюється.

Останні місяці життя Юань Шикай перебував у глибокій депресії. 27 травня 1916 року президент Китайської республіки помер.

Склавши політичний портрет Юань Шикая, можемо стверджувати, що він жив і діяв за дещо подвійними стандартами. Офіційно називаючись президентом, він фактично мав необмежені права монарха. Він міг оприлюднити чи проігнорувати закони, прийняті законодавчим органом. Але не потрібно дивитись на нього як на диктатора. Юань Шикай в кожній важкій ситуації слідував шляхом примирення та установлення миру. Всі його дії були спрямовані на збереження цілісності Китаю. Крім того, Юань Шикай доклав чимало зусиль для духовного оздоровлення нації, велику увагу приділяв освіті, культурі та благодійності.

Перегорнувши сторінки політичної кар'єри Юань Шикая, можемо впевнено сказати, що незважаючи на помилки та розчарування, посади й рішення, він повсякчас залишався патріотом, палким прихильником своєї політичної філософії, згідно з якою інтереси Китаю, національні традиції народу та державна єдність були понад усе.

* * *

Т. В. Цуканова, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Год Н. В.)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА США ЩОДО КОРІННОГО НАСЕЛЕННЯ КРАЇНИ

2 червня 1924 року президент США Кельвін Кулідж підписав прийнятий Конгресом США законопроект про надання громадянства всім індіанцям, які мешкали в адміністративних межах країни. Проте до прийняття цього рішення індіанці довгий час боролися за свої права на життя в країні.

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що на сучасному етапі проблема надання корінному населенню громадянських прав у деяких країнах світу не вирішена.

Автор прагне на прикладі США довести, що саме економічні мотиви призвели до втрати індіанцями власної землі, культури та фактичного винищення індіанського народу.

Дану проблему досліджували такі автори як Браун Ді, Стінгл Милосав та Джон Менчіп Уайт. Вони наголошували, що пануючий

міф про диких схильних до війни індіанців і миролюбних громадян американців, не витримує ніякої критики. Дослідники вказують на жорстоке винищення американських індіанців, яке було спричинене саме конфліктом за земельні ресурси країни.

США розвивалися швидко як економічно, так і військово. У досліджуваний період зростала чисельність населення держави, якому була необхідна земля індіанців. Дж. Уайт наголошував, що: «Історія падіння індіанців є складною і заплутаною. Звичайно, як і більшість змін у людській історії, це стало наслідком воєн і кровопролиття. Зіграли свою роль і віроломство, і зрада, і масова різанина, а також голод і хвороби. Але активні військові дії представляли собою тільки частину загальної картини. Індіанці також намагалися надати пасивний опір, використовуючи норми права, дипломатію, укладення вимушених союзів» [4, с.187]. До 1868 року було укладено 370 договорів та угод між США та окремими індіанськими племенами, і всі вони були порушені, фактично розірвані в односторонньому порядку. Ці договори регулювали розподіл території між індіанцями й американцями. Проте, коли апетити американців на землю збільшувалися, договори переукладалися. Таким чином, індіанці постійно втрачали власні території.

На початку XX століття США досягли економічної і політичної могутності, і не потребували договорів із «дикунами». Тому вже на законодавчому рівні вони вирішували питання щодо інданців. У 1830 році президент Андрю Джексон підписав Закон про переселення індіанців (The Indian Removal Act of 1830). За ним визначалося право уряду США відбирати в індіанців землю на якій вони мешкали. Індіанці повинні були негайно виселятися з рідних для них міст і перейти на захід від Міссісіпі. Їхнє становище погіршувалося ще й тим, що в 1824 році уряд створив відомство з індіанських справ при військовому міністерстві. Цим уряд Сполучених Штатів фактично прийняв рішення, що всі негаразди з індіанцями будуть вирішуватися лише силою. Уже в 1832 році Семіноли, Чироккі та інші східні племена були вигнані за Міссісіпі та поселені на так званій «Індіанській території», у нинішній Оклахомі. Тільки одне плем'я Чироккі втратило тоді 81 200 000 акрів землі. Центральний уряд знехтував умовами договору, за яким наділи землі визнавалися остаточно закріпленими за корінним населенням.

Становище індіанців погіршувалося. Дж. Уайт зазначав : «Останні два сторіччя були для індіанців часом небачених потрясінь і смутку. Вони пройшли через епоху найтяжких і болісних випробувань, від яких тільки тепер починають оговтуватися, але шрами і рубці у них

залишаться назавжди. Гордість і самобутність індіанців були розтоптані. Їх зігнали з тих територій, які вони завжди вважали своєю домівкою. З господарств зникло все, що вони колись мали. Вони перетворилися в тих, чиє становище гірше, ніж у самого нікчемного раба» [4, с. 188].

Кровопролитна війна між вільними північними і рабовласницькими південними штатами не послабила тиск на індіанців. Просування білого населення на захід не тільки не зупинилося, а й набирало оберти після прийняття в травні 1862 закону про гомстеди, за яким кожен громадянин Сполучених Штатів мав право отримати землю. Племена індіанців, які чинили опір просування американців на їхні ж землі, отримували реакцію уряду – армійські загони зі зброєю в руках.

У березні 1871 році конгрес видав закон про позбавлення індіанських племен права вважатися незалежними націями, відносини з якими регулювалися на договірній основі. Їхній новий статус визначався як підопічних Сполучених Штатів, конгрес отримав право видавати будь-які закони, що регулюють їхнє життя.

Після даного законопроекту американський уряд почав здійснювати політику патерналізму щодо індіанців, тобто прямого диктування норм як публічного, так і особистого життя. Політика патерналізму проводилася за допомогою створення резервацій: «Тепер корінні американці були зобов'язані селитися на невеликих територіях, відведених для них владою. Створення резервацій не було пов'язано з дефіцитом земель у західних районах країни, головною причиною їхнього створення було бажання правлячих кіл США підпорядкувати індіанців своєму контролю» [3, с.53]. Індіанці тоді відчайдушно боролися з переселенням їх до резервацій. Але загалом сили сторін були не рівними, тому кожне нове зіткнення з армією послаблювало опір корінних жителів. До кінця 1880-х років в основному завершилися всі війни з індіанцями, а з цим і проблеми уряду США з індіанцями, причиною чого стало те, що індіанців фактично не залишилося в живих.

Таким чином, економічні інтереси Сполучених Штатів Америки щодо землі призвели до винищення і моральної дискримінації індіанців як господарів на власній землі. Індіанці ж, зважаючи на військову і політичну слабкість, не могли протистояти армії та уряду США, тому були вимушені залишити свою територію.

Література:

1. Браун Ди. Схороните мое сердце у Вундед-Ни. История американского Запада, рассказанная индейцами / Ди Браун. –

Хабаровск: Книжное издательство, 1988. – 464 с.
2. Стингл М. Индейцы без томагавков / М. Стингл. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bibliograph.com.ua/maya/tom/23.htm
3. Тишков В.А Коренное население Северной Америки в современном мире / В.А. Тишков. – М.: Наука, 1990 – 400 с.
4. Уайт Дж. М. Индейцы Северной Америки. Быт, религия, культура / М. Дж. Уайт: [пер. с англ. С.К. Меркулова]. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2006. – 251 с.

* * *

М. М. Марочканич, студент ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Тронько Т. В.)

ОКУПАЦІЙНА ПОЛІТИКА НІМЕЧЧИНИ НА ПОЛЬСЬКИХ ЗЕМЛЯХ НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Сьогоднішня зовнішня політика Російської Федерації щодо країн пострадянського простору, її агресія проти України та відверте порушення положень міжнародного права зробили актуальним звернення до інших відомих історії міжнародних конфліктів, зокрема і до Другої світової війни.

1 вересня 1939 року без оголошення війни німецькі війська вторглися на територію Польщі. Блискавичні удари переважаючих німецьких армій дали їм змогу, незважаючи на запеклий опір поляків, прорвати оборону й провести наступ з метою оточення головних польських сил. Такому успішному для Німеччини просуванню військ у глиб Польщі сприяли і події на її східних рубежах. 17 вересня, також без оголошення війни, радянські війська перейшли радянсько-польський кордон.

У спільному німецько-радянському комюніке від 18 вересня 1939 року, зазначалося, що завдання військ Німеччини та СРСР полягали в тому, щоб відновити в Польщі порядок і спокій, порушені розпадом Польської держави, і допомогти населенню перебудувати «умови свого державного існування». Насправді ж країнами-агресорами, був приведений у дію план, розроблений і передбачений угодами радянсько-німецького пакту Ріббентропа-Молотова.

28 вересня 1939 року в Москві був підписаний новий Договір про дружбу і кордони між СРСР і Німеччиною. Згідно з ним визначався кордон між радянською і німецькою зонами окупації. Частина Варшавського й Люблінського воєводств залишалися німцям. Чотири додаткові таємні протоколи до Договору вносили зміни у розподіл

«сфер впливу» двох держав, а також зобов'язували обидві сторони рішуче придушувати «польську агітацію» й співпрацювати в цьому напрямі.

Після завершення воєнних дій Гітлер запропонував Великобританії та Франції укласти мирний договір, обіцяючи за це утворити невелику «Польську державу». Отримавши відмову, 8 жовтня він спеціальним розпорядженням поділив окуповані землі на дві частини: землі на схід від Вісли, а також Сілезія та Помор'я були включені до складу Рейху як німецькі території (на них утворювалися два нових адміністративні округи – Край Варти і округ Ґданськ – Західна Пруссія); решта земель були об'єднані у Генеральне губернаторство для окупованих польських теренів (поділене на дистрикти) зі столицею в Кракові.

Одразу після окупації розпочалися репресії. Із земель, приєднаних до Рейху, німці виселяли всю польську інтелігенцію, частина її знищувалася на місці або відправлялася в концтабори. Окупанти розпочали онімечення дітей «з рисами німецької нації», безпритульних тощо. Поляків трактували як «напівлюдей». Їх зобов'язували схилятися перед німцями, обмежували у праві при одруженнях (встановлювали високу вікову межу). Переміщатися по провінції дозволялося лише за спеціальними перепустками. Уся державна і приватна власність перейшла до німецьких концернів або адміністрації. На селян були накладені високі «контингенти» – обов'язкові поставки сільськогосподарської продукції. Польські населені пункти перейменовували на німецький лад: Бидгощ на Бромберг, Лодзь на Літцманнштадт, Торунь на Торн і т.д. Закривалися польські костели, а священиків відправляли до концтаборів або депортували до Генерального губернаторства. За даними дослідників Л. Зашкільняка і М. Крикуна, до червня 1941 року було депортовано близько 800 тис. осіб, а їхнє майно перейшло до близько 200 тис. німецьких колоністів.

Політика гітлерівської Німеччини в Генеральному губернаторстві була дещо іншою. Воно становило окуповану зону, яка перебувала під повним контролем й управлінням німців. Її очільник, генерал-губернатор Ганс Франк, виступаючи 19 січня 1940 року у Кракові, зазначав, що приступивши до управління загарбаними територіями, отримав надзвичайний наказ нещадно нищити цю область, «як територію війни і як трофейну країну», перетворити на руїну її економічну, соціальну, культурну і політичну структуру.

У губернаторстві було збережено права поляків на власність, дозволено створення під контролем німців окремих самоврядних і

культурних організацій. Поляки були допущені до нижчих ланок адміністрації без права займати керівні посади, зберігалася так звана «гранатова» (від кольору мундирів) поліція. Були закриті всі вищі та середні навчальні заклади, культурні установи, видовища, допускалася лише пронімецька преса, кінотеатри. Навесні 1940 року окупанти почали проводити регулярні репресивні акції з метою залякування населення. Надалі систематично організовувалися облави, арешти та розстріли (або відправки до концтаборів) польських політичних і культурних діячів, репресії і терор постійно зростали, проводився вивіз населення на примусові роботи до Німеччини. Тоді ж почали з'являтися великі концентраційні табори на зразок Освенціму, Майданеку.

У розмові зі «своїм особистим секретарем» М. Борманом А. Гітлер заявив: «Генерал-губернаторство является польским резервом, большим польским рабочим лагерем. Поляки... никогда не должны быть подняты на более высокую ступень, так как тогда они станут анархистами и коммунистами...».

Зазначимо, що у зоні радянської окупації політика щодо поляків була подібною. Найбільш трагічною виявилася доля взятих у полон польських офіцерів, у тому числі резервістів з інтелігенції. Деяких з них разом з поліцейськими розстрілювали на місці, але більша частина була знищена в 1940 році в Катині і в ряді інших місць. Сотні тисяч людей були вивезені на схід, частково в табори, де основна їх частина загинула, частково на поселення (особливо багато в Середню Азію), де смертність була високою через голод, холод і хвороби.

Отже, гітлерівська Німеччина, окупувавши Польщу, розділила її території на дві частини: землі на схід від Вісли, а також Сілезія та Помор'я були включені до складу Рейху як німецькі території, решта земель були об'єднані у Генеральне губернаторство. Проте, не зважаючи на певні відмінності, польські землі однаковою мірою стали полігоном запровадження расистської політики гітлерівців.

* * *

С. В. Тимченко, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю. В.)

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНО-МОНОПОЛІСТИЧНОГО КАПІТАЛІЗМУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ І АМЕРИКИ ТА СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ

Державно-монополістичний капіталізм – це нова, розвиненіша форма монополістичного капіталізму, для якої характерне з'єднання сили капіталістичних монополій з силою держави в цілях збереження і

зміцнення капіталістичних відносин, збагачення монополій, придушення робочого і національно-визвольного руху, розв'язування агресивних воєн. Державно-монополістичний капіталізм – це явище, яке відображає епоху його загальної кризи, існування і боротьби двох систем – соціалістичної і капіталістичної.

Розширене відтворення монополістичного капіталу і здобуття монопольних надприбутків у цей час, вимагали зрощення, злиття монополії (фінансового капіталу) з державою. Характер сучасного капіталістичного відтворення, в умовах науково-технічної революції, обумовлює необхідність державного втручання в економіку.

Розглядаючи країни Європи і Америки у другій половині XX століття, варто констатувати, що переростання монополістичного капіталізму в державно-монополістичний – результат дії внутрішніх закономірностей. Елементи державно-монополістичного капіталізму (ДМК) у вище названих країнах з'явилися на рубежі XIX-XX століття, в результаті перетворення монополій на потужну силу. Розвиток ДМК прискорила I світова війна.

Необхідність створення централізованої військової економіки зумовила посилення прямого втручання держави в економічне життя воюючих країн. Держава обмежувала виробництво товарів широкого вжитку; ринкову систему розподілу дефіцитної сировини, матеріалів, устаткування тощо. Усе це набувало централізованого характеру. Держава прагнула регулювати виробництво; запровадила прямий контроль за зовнішньою торгівлею; встановила примусовий дозвіл трудових конфліктів на користь капіталу. Щоправда, по закінченню війни контроль держави над підприємництвом було скасовано. Розвиток отримала кредитно-фінансова державна діяльність, направлена в першу чергу на порятунок капіталізму в тих країнах, де він опинився на межі катастрофи.

Після II світової війни подальший стрибкоподібний розвиток державно-монополістичного капіталізму був обумовлений загостренням суперечностей капіталізму і соціальними вибухами в країнах Європи і Америки, подальшою мілітаризацією економіки. Розвиток світової соціалістичної системи, зростання її впливу, посилення загальної нестабільності капіталізму, страх перед кризами і соціально-економічними потрясіннями – все це підсилило прагнення монополістичної буржуазії до державно-монополістичних форм господарювання.

Процес зростання ДМК після II світової війни в різних капіталістичних країнах Європи і Америки проходив по-різному, але загальний його напрям – державне регулювання на користь монополій,

антикризова політика. У Франції, наприклад, панівним верствам довелося під великим тиском одержавлювати окремі галузі промисловості. Націоналізація була здійснена на користь монополістичної буржуазії. Монополії переклали на державу витрати з оновлення основного капіталу у депресивних галузях промисловості (вугільній, енергетичній) для того, щоб вони надавали енергію і сировину монополістичним підприємствам на вигідних умовах.

У США панування ДМК посилилося в результаті мілітаризації, пов'язаної з прагненням монополістичного капіталу до світового панування, зі спробою монополій, розширивши внутрішній ринок, створити сприятливі умови для нових капіталовкладень і надприбутків. Акумуляція економічних ресурсів у руках держави, досягалася шляхом націоналізації частини промислового виробництва і транспорту, створення нових виробничих потужностей за рахунок бюджету, а також за допомогою привласнення додатковій вартості на підприємствах (які належали державі).

Під тиском монополістичного капіталу держава змушена була матеріально підтримувати ті галузі капіталістичної економіки, які необхідні для функціонування економічної системи, але не забезпечували монополіям відповідних прибутків. На державні кошти, включаючи фінанси муніципалітетів, створювалася і розширювалася інфраструктура, що забезпечувала діяльність монополій. У ряді випадків завданням одержавлення були: порятунок приватних акціонерних компаній, що знаходилися під загрозою банкрутства, шляхом викупу (при цьому найчастіше за завищеними оцінками) і на умовах, вельми вигідних власникам.

Розвиток ДМК в країнах Європи і Америки у другій половині XX століття відбувався не прямолінійно. Суперечність самого процесу капіталістичного відтворення, корисливі інтереси окремих монополістичних груп спричинили такі явища, як денаціоналізація окремих підприємств, відмова від тих або інших форм державного контролю. Проте основним напрямом розвитку було посилення втручання держави в економічне життя. Слід також врахувати, що «чистого» державно-монополістичного капіталізму немає, оскільки неминуче зберігається деяка частина середніх і дрібних немонополізованих підприємств у промисловості, сільському господарстві, сфері послуг.

Таким чином, соціально орієнтована ринкова економіка в країнах Європи та Америки у другій половині XX століття була наслідком розвитку продуктивних сил і однією з найбільш оптимальних форм їх реалізації. Вона втілювала у своєму економічному організмі як

переваги ринку саморегулювання, так і позитивні сторони державного втручання у виробництво.

* * *

Н. О. Дорогобід, магістрантка
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н. В.)

РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ КНР В КОНТЕКСТІ ЧОТИРЬОХ МОДЕРНІЗАЦІЙ

Китай сьогодні – країна, що розвивається. Економіка Китайської Народної Республіки (КНР) в останні роки демонструє високі темпи зростання завдяки реалізації низки інноваційних програм і проектів, які мають у майбутньому забезпечити країні провідні позиції у світі за показниками технологічного розвитку. В цих умовах значну роль відіграє система вищої освіти Китаю, яка забезпечує національну економіку фахівцями високої кваліфікації, здатними діяти креативно, професійно, володіти програмними засобами, використовувати сучасні інформаційні технології та нові знання. Сьогодні система вищої освіти Китаю стрімко розвивається. Тому вивчення та узагальнення досвіду Китаю у формуванні національної системи вищої освіти, яка виступає одним із чинників підтримки національної конкурентоспроможності, є, безперечно, актуальним.

Метою нашої статті є дослідження та характеристика основних етапів реформування освітньої сфери КНР наприкінці XX – на початку XXI ст. Ми пропонуємо розглянути вищезгаданий процес за розробкою китайського вченого Чжу Сяоманя, який виділяв чотири етапи реформ у Китаї: на першому (1978-1985 рр.) основна увага була приділена оновленню змісту навчальних матеріалів; на другому (1985-1993 рр.) акценти були перенесені на впорядкування структури курсу навчання; на третьому (1994-1999 рр.) головним завданням стало створення відповідної системи управління. З 2000 року і по сьогоднішній день триває четвертий етап реформ, початок якому поклала публікація проекту "Програма реформ курсу основної освіти", розробленого Міністерством освіти КНР.

На першому етапі реформ до влади прийшов Ден Сяопін, завдяки якому освіта в сучасному Китаї стала пріоритетним напрямком модернізації. На початку серпня 1977 китайський лідер виступив з промовою «Про роботу в області науки і освіти», в якій поставив завдання досягнення Китаєм світового рівня розвитку цих сфер. Виступи Ден Сяопіна сприяли тому, що з осені 1977 року у Китаї суттєво змінилася оцінка інтелігенції у суспільному житті. На

Всекитайській нараді з питань освіти (Пекін, 22 квітня – 16 травня 1978 р.) Ден Сяопін сформулював низку положень, якими необхідно керуватися у справі освіти. 27 травня 1985 ЦК КПК прийняв постанову про реформу освіти, що проголошувала початок докорінної модернізації всієї системи: підвищення культурного рівня населення і підготовка великої кількості кваліфікованих кадрів; передача місцевим органам влади відповідальності за розвиток початкової освіти; поступове здійснення загальної обов'язкової 9-річної освіти; впорядкування структури середньої освіти і всебічний розвиток професійно – технічної освіти; зміна планів прийому до вищих навчальних закладів та системи розподілу випускників вузів; зміна системи управління освіти, поєднання централізації з децентралізацією, посилення керівництва освітою на всіх рівнях.

На другому етапі реформ, у 1986 році, Всекитайські збори народних представників (ВЗНП) прийняли перший в історії Китаю «Закон Китайської Народної Республіки про обов'язкову освіту», який був введений в дію з 1 липня 1986 року. Відповідно до цього закону всі діти, які досягли 6- річного віку, повинні йти в 1 клас початкової школи. Тривалість обов'язкового безкоштовного навчання складає 9 років, тобто воно охоплює початкову і неповну середню школу. Для учнів з бідних сімей була створена система державної фінансової підтримки. Саме в цей період була розроблена програма розвитку Китаю до 2000 року.

На третьому етапі реформ була затверджена програма «Реформування та розвиток освіти в Китаї», яка започаткувала новаторські реформи, спрямовані на модернізацію сфери вищої освіти; прийнятий закон «Про освіту» в 1995 році. Згідно з його основними положеннями, головними пріоритетами держави було визнано розвиток освіти та проведення й підтримка наукових досліджень; прийнята «Програма реформи і розвитку освіти в Китаї». Система управління освітою будується на двох рівнях – центральному і провінційному. Розширюються права місцевих органів влади в повітах і волостях щодо створення, управління і фінансування учбових закладів. Усе це дозволяє враховувати конкретні місцеві умови. Таким чином, йдеться про децентралізацію управління освітою.

На четвертому етапі реформ була прийнята «Нова стратегія розвитку освіти в Китаї в XXI столітті», що була сформульована відомим китайським ученим – педагогом професором Цзинь Шибаєм. У 2001 році в проекті «Основних положень реформи навчальних програм базової освіти» було чітко визначено, які функції та завдання нова система повинна виконувати: відхід від традиційної системи

освіти з її акцентом на підростаюче покоління як основний, головний об'єкт виховання і навчання до нової системи; відмова від однакового, уніфікованого підходу до навчання і орієнтація на розвиток людської особистості; перегляд цілей освіти, підвищення її ефективності та якості; впровадження нової системи набору учнів і студентів, в якій будуть активно задіяні підприємства, організації, компанії; заохочення створення і усіляка підтримка приватних учбових закладів; впровадження в систему утворення нових видів інформації і засобів комунікації.

Таким чином, реформа освіти у КНР, як складова загальної модернізації країни, за оцінкою самих китайських фахівців, уважається третьою в історії країни освітньою революцією. Уже сьогодні ми є очевидцями піднесення системи вищої освіти Китаю до рівня найсучасніших освітніх галузей світу. Нові програми сприяють здобуттю основних знань, навичок і вмінь, необхідних для подальшого або безперервного навчання, виховують людей з міцним здоров'ям, гарним естетичним сприйняттям, а отже, формують дисципліновану, моральну й культурну людину, яка має високі ідеали.

* * *

Є. О. Золотухіна, магістрантка
(наук. кер. – доц. Тронько Т. В.)

СПРОБИ РЕФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В РОКИ «ГОРБАЧОВСЬКОЇ ПЕРЕБУДОВИ»

Майже чверть століття відділяє нас від подій «горбачовської перебудови». Проте реформи, проведені в той період, позначилися на формуванні економічних систем незалежних країн, які постали на уламках колишнього СРСР. Це зумовлює актуальність розгляду економічних реформ радянської економіки у роки «перебудови».

М.С. Горбачову, який очолив СРСР навесні 1985 року, дісталась у «спадок» величезна держава разом зі значною кількістю проблем. Економіка країни впродовж багатьох років трималася завдяки продажу сировини. Саме тому зростання темпів економічного розвитку стало ключовим елементом політики нового Генсека. Проголосивши в квітні 1985 року курс на прискорення соціально-економічного розвитку, пленум ЦК КПРС поставив за мету найближчим часом перегнати США за обсягом промислового виробництва.

Головна увага приділялась модернізації підприємств машинобудування. Капіталовкладення в дану галузь зросли на 80%, але це не принесло бажаного результату. Державні валютні ресурси

були виснажені, що призвело до зменшення імпорту товарів широкого споживання, загострення дефіциту та зростання незадоволення населення.

Серйозного удару по бюджету країни завдала сумнозвісна антиалкогольна кампанія, започаткована у травні 1985 року. Протягом короткого періоду закривались винно-горілчані заводи, магазини, в деяких південних республіках відбувалась вирубка виноградників. Така політика викликала серйозну негативну реакцію у населення, серед якого ширились такі примовки: «В шесть утра поет петух, в восемь – Пугачева. Магазин закрыт до двух, ключ – у Горбачева». Активне незадоволення громадян призвело до того, що в 1987 році кампанія почала згортатися.

Не принесли бажаного результату й інші проведені реформи. Так, у квітні 1986 року було прийнято постанову «Про боротьбу з нетрудовими доходами». По ідеї вона спрямовувалася проти гравців тіньової економіки, але насправді її жертвами стали колгоспники та містяни. Місцева влада рішуче взялася за знищення присадибних ділянок і теплиць, де населення вирощувало фрукти та овочі на продаж.

З 1987 року на зміну командно-адміністративним методам проведення економічних перетворень почала впроваджуватися нова реформаторська стратегія, яка мала ґрунтуватися на демократичних принципах. Подальші реформи здійснювалися за трьома основними напрямами:

1. Надання більшої економічної самостійності державним підприємствам.
2. Розвиток приватної ініціативи.
3. Залучення іноземних інвестиції шляхом створення спільних підприємств.

У 1987 році був прийнятий закон «Про державні підприємства», за яким вони мали стати самостійними господарськими одиницями з правом закупівлі сировини та реалізації товару за ним ж встановленими цінами. Але останнє не було реалізоване, оскільки держава не бажала втрачати свою монополію на ринку цін, що зменшувало самостійність підприємств. Передбачалося, що в 1988 році закон пошириться на 50% промислових підприємств, а наступного року – на другу половину. Проте вже 1988 року реалізація закону почала пробуксовувати.

У 1988 році було прийнято ще два закони, котрі відкривали простір для колективного та індивідуального підприємництва: «Закон про кооперацію» і «Закон про індивідуальну трудову діяльність». За

законом кооперативи сплачували державі лише податки (на відміну від підприємств, які віддавали державі ще й частину прибутку), ставши при цьому каналом переведення безготівкових коштів у готівку, що призвело до грошової емісії в країні. Унаслідок цього менше ніж за рік спорожніли полиці магазинів. Економічна ситуація погіршувалася.

Для того, щоб врегулювати ринок та економіку, була створена комісія під керівництвом академіка С.С. Шаталіна та Г.О. Явлінського. Вони підготували план радикальної економічної реформи – «Програму 500 днів», першим кроком якої передбачалася стабілізація фінансово-грошової системи. Ціни на основні продукти і товари планувалося не змінювати. Разом з тим розглядалися питання роздержавлення і приватизації економіки, структурної перебудови господарства, зовнішньоекономічної діяльності і валютної політики, соціального захисту населення тощо. У цілому «Програма 500 днів» зазіхала на монополію держави в економічній сфері. Її критикували як захисники соціалістичних засад, так і ряд професійних економістів. Утім бути втіленою в життя їй не судилося.

На початок 1990-х років економічні реформи зайшли в глухий кут. У 1991 році на посаду прем'єр-міністра СРСР призначили В.С. Павлова, з яким пов'язана остання провальна спроба впорядкувати економіку країни. У січні 1991 року він проводить грошову реформу, обмінюючи 50-ти та 100 рубльові купюри на нові, паралельно з цим підвищуючи ціни на товари. Рахунки населення в Ощадбанку були заморожені, вводилися обмеження на зняття коштів. Однак вжиті заходи не врятували становища. Їхнім наслідком стали гіперінфляція та остаточне розчарування населення у владі.

Таким чином, непродумані економічні заходи М.С. Горбачова призвели до падіння виробництва, зниження рівня життя населення і його незадоволення владою. Політика прискореного економічного розвитку країни не принесла бажаних результатів, а стала одним із каменів спотикання політики «перебудови». Поступово перетворення в соціально-економічній сфері вийшли з-під контролю а, їхні наслідки, в кінцевому результаті, стали одним з чинників, що призвели до розпаду Радянського Союзу.

* * *

Р. О. Басенко, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Год Б. В.)

СУЧАСНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ

У наш час необхідність проведення молодіжної політики щодо організації всебічної підтримки та забезпечення прав молоді не викликає сумнівів. Втім, у такій молодіжній ініціативі держава все

частіше зіштовхується зі складнощами організаційного характеру, проблемою визначення пріоритетів, ціннісних основ. З огляду на це, суспільний та практичний інтерес становить вивчення сучасної молодіжної політики католицького ордену єзуїтів (Товариства Ісуса), якому вдалося накопичити, зберегти й адаптувати до сучасних реалій власну модель діяльності серед молодого покоління.

Запропонована стаття присвячена розкриттю організаційно-ідеологічних засад сучасної молодіжної політики ордену єзуїтів, показу її еволюційних змін і трансформації методів її реалізації в умовах інформаційного суспільства.

Молодіжна політика ордену єзуїтів сьогодні – це впорядкована системна діяльність із достатньо розробленим нормативно-правовим забезпеченням, яке регламентує широку амплітуду векторів служіння ченців-єзуїтів серед молоді. У зв'язку з тим, що орден єзуїтів є організаційним компонентом католицької церкви, принципи нормативно-правових засад сучасної єзуїтської молодіжної роботи закладені у загальнокатолицьких конституціях, декретах і деклараціях II Ватиканського Собору 1962 – 1965 років, численних папських буллах та енцикліках, єпископських постановах і зверненнях.

Зміст декретів II Ватиканського Собору, на яких заснована сучасна молодіжна робота церкви свідчить, що Ватикан особливу увагу звертає на молодь. «Молоді люди, – зазначається в Декреті «Про апостольство мирян», – чинять значний вплив на сучасне суспільство. Вони швидко переходять до нових соціальних та економічних умов, зростає їхнє політичне значення» [3, с. 315].

Разом із визнанням значущості молоді, католицька церква зосереджує увагу на актуальних проблемах молодого віку. Так, у Пастирській Конституції «Про церкву в сучасному світі» наголошувалося: «Молодь стає не лише нетерплячою, але й бунтівною, через внутрішню напругу, спричинену сучасними психологічними, моральними та релігійними змінами. Усвідомлюючи свою вагу у суспільному житті, вона намагається якомога швидше взяти у ньому участь» [6, с. 452]. Відтак, духовенство, розуміючи те, що молодь потребує підтримки у процесі її фахового та особистісного становлення, на Єпископському Синоді 1974 року проголосило: «Людство зобов'язане звернути свою увагу саме на молодь, а катехізація молодих людей повинна стати головним напрямом нашої пастирської діяльності» [4, с. 9].

Орден єзуїтів, будучи однією з найавторитетніших і найдієвіших організацій католицької традиції, позиціонує молодіжну політику як головний напрям своєї духовно-просвітницької, церковно-пастирської,

освітньо-інтелектуальної, виховної, соціальної та інформаційної діяльності. Про це свідчить зміст Декретів (найважливіших нормативно-правових актів) 35-ї Генеральної Конгрегації (вищого законодавчого органу) Товариства Ісуса, яка відбулася у січні 2008 року. Зокрема, у Декреті «Завдання нашої місії сьогодні» зазначалося: «Ми повинні уважно поглянути на те, як проводимо своє освітнє та пастирське служіння, особливо серед молоді. Наше завдання – супроводжувати молодь, допомогти їй віднайти сенс і спрямування свого життя» [1]. Таким чином, залучення молодого покоління до католицького віросповідання – одне із головних завдань єзуїтської молодіжної політики.

Важливо звернути увагу й на те, що молодіжний напрям діяльності ченців-єзуїтів став вагомим компонентом активності членів ордену щодо підготовки власних кадрів. «Життя наших общин, – зазначалося у Декреті «Полум'я, яке запалює інші вогні», – може бути привабливим для людей, особливо молодого віку, спонукаючи їх долучитися до нас у нашому покликанні й служити разом з нами місії Христа» [2]. Тому, формування кадрового складу ордену із талановитого і здібного юнацтва – друга частина цілісної молодіжної політики єзуїтства у сучасному суспільстві.

Відповідно до наведених програмних положень, єзуїти організовують контекст сучасної місії ордену. Її представляє, передусім, духовно-просвітницький вектор. Він представлений відкриттям просвітницьких центрів, які виконують роль форумів християнської католицької духовності, де отці-єзуїти, категоріями сучасної культури, тлумачать молоді шляхи ефективної християнської присутності в сучасному світі, організовують дискусії щодо актуальних проблем сьогодення, розглядаючи їх у світлі соціальної доктрини католицької церкви.

Крім просвітницького вектору реалізації завдань молодіжної політики, в ордені єзуїтів значної уваги приділяють організації літнього відпочинку університетської молоді та туризмові. Засадничі положення такої діяльності були визначені документами II Ватиканського собору, зокрема згадуваною вже Пастирською Конституцією «Про Церкву в сучасному світі». «Слід, – говорилося у документі, – правильно використовувати дозвілля для розваг і для зміцнення тілесного та духовного здоров'я. Тому доцільно виконувати спортивні вправи, подорожувати, що сприятиме збагаченню особистості різноманітними чеснотами» [6, с. 515]. Відтак, щоліта єзуїти організовують туристичні походи, де юнаки та дівчата віком від 17 до 25 років, поруч із активним відпочинком та новими

знайомствами, виконують реколекції (Духовні вправи), міркують над основами духовного досвіду св. Ігнатія Лойоли, у спільному діалозі ведуть пошук шляхів духовного зростання християнина [5].

Також вагомим здобутком сучасної діяльності єзуїтів є їхня інформаційно-комунікативна ініціатива в мережі Інтернет. Вона, будучи орієнтованою на запити молодого покоління, надає більше можливостей для реалізації духовного діалогу в інформаційному суспільстві, адже за влучним висловом Івана Павла II, місійна присутність в мережі дає можливість ознайомитися з християнським посланням багатьом людям – особливо молоді, для якої кіберпростір дедалі частіше стає головним вікном у світ [7, с. 419].

Серед офіційних інтернет-представництв Товариства Ісуса варто відзначити «The Jesuit Curia in Rome. The House of the Superior General» (Ватикан), «Общество Иисуса в России и СНГ» (Москва), «Єзуїти в Україні» (Київ), «Институт св. Фомы. В посвящении диалогу» (Москва), «Иниго. Культурный центр» (Новосибирск). Контентне наповнення вказаних ресурсів становить анонсування та повідомлення про результати проведення просвітницьких заходів, реколекцій, туристичних походів тощо. Крім того, за вказаними інтернет-адресами розміщено електронні версії офіційних документів католицької церкви та ордену єзуїтів (декретів, послань, пастирських настанов), у яких розкривається зміст головних аспектів релігійного вчення Ватикану.

У порівнянні з періодом, коли отці-єзуїти цілком небезпідставно носили звання «учителів Європи», сучасна освітня діяльність членів ордену зазнала суттєвих змін і представлена викладанням у католицьких освітніх закладах, проведенням відкритих лекцій для студентів світських вишів, організацією курсів із вивчення іноземних мов.

Таким чином, і католицька церква загалом, і Товариство Ісуса зокрема, на сучасному етапі розвитку реалізовують активну молодіжну політику. Єзуїти виявляють пильну увагу до пошуку шляхів вирішення проблем молодого покоління, вбачаючи їх у проведенні духовно-просвітницького, пастирського, соціального й інформаційного послуху, передусім, щодо теологічного обґрунтування та популяризації християнських цінностей серед молоді, утвердження актуальності духовного життя на засадах загальнолюдських цінностей. Зважаючи на характер місії Товариства Ісуса, яка поєднує пасивне споглядання з активною діяльністю в соціумі, успішність молодіжних ініціатив ордену не викликає сумніву, а розкриття технологій їхньої реалізації заслуговує на подальшу увагу дослідників.

Література:

1. ГК35. Декрет III. «Задачи нашей миссии сегодня. К рубежам» [Електронний ресурс] // Декреты XXXV Генеральной Конгрегации Общества Иисуса. – Режим доступу: http://www.jesuit.ru/ru/ иезуиты/35
2. ГК35. Декрет II. «Огонь, возжигающий другие огни» [Електронний ресурс] // Декреты XXXV Генеральной Конгрегации Общества Иисуса. – Режим доступу: http://www.jesuit.ru/ru/ иезуиты/35
3. Декрет об апостольстве мирян (Apostolicam actuositatem) // Документы II Ватиканского Собора; [пер. с лат. А. Коваля]. – М.: Paoline, 2004. – С. 301-335.
4. Катехизация в наше время, особенно детей и юношества (Обращение Епископского Синода 1977 г. к народу) // Символ. – 1979. – №2. – С. 7-20.
5. Молодежь. Летние лагеря [Електронний ресурс] / В. Жук // Общество Иисуса в России и СНГ. – Режим доступу: http://www.jesuit.ru
6. Пастырская Конституция о Церкви в современном мире (Gaudium et spes) // Документы II Ватиканского Собора; [пер. с лат. А. Коваля]. – М.: Paoline, 2004. – С. 447-558.
7. Церква і соціальна комунікація: найголовніші документи Католицької Церкви про пресу, радіо, телебачення, інтернет та інші медіа / упоряд. і наук. ред. М. Перун. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2004. – 440 с.

* * *

Н. В. Удовиченко, студентка III курсу
(наук. кер. – проф. Цебрій І. В.)

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗРУШЕННЯ В ЄГИПТІ XXI СТОЛІТТЯ: АКТУАЛЬНІСТЬ СВІТОГЛЯДНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СТАРОДАВНІХ ЄГИПТЯН ДЛЯ СУЧАСНОГО АРАБСЬКОГО СВІТУ

Реалії сучасного світу, що склалися нині, привели до зламу в свідомості людини. Її погляд спрямовано до найглибших пошуків виходу за межі власного життя, що не вміщаються у свідомості лише датами народження й смерті. Закономірною тенденцією стає усвідомлення себе в контексті історичного часу, в орієнтації як на свої історико-культурні витоки, так і на майбутнє, на суспільно-культурні ідеали минулих епох та можливості їхньої реалізації в межах розширення міжнародних зв'язків, залученням до всесвітнього культурно-історичного процесу більшості країн.

Значні соціокультурні та політичні зрушення в арабському світі на початку XXI століття сколихнули практично всі сторони громадського життя різних країн і народів. Хвиля демократичного транзиту розпочалася в 2010 р. й увійшла в історію як «Арабська весна». Причиною цього руху була невідповідність соціально-політичних реалій очікуванням громадян. Зважаючи на те, що революційні події у кількох арабських державах тривають і зараз, можна визначити, що вони є одним із найважчих і нагальних питань, що стоять перед політиками сучасності.

У 2011 році державою, в якій розпочалися масові акції протесту, став Єгипет, уже тридцять років керований диктатором Хосні Мубараком у режимі надзвичайного стану. Ситуація напередодні революції характеризувалася певними економічним занепадом, але при специфічному ідеологічному підгрунті: високий рівень безробіття й корупції, зростання цін, репресії проти опозиції контрастували зі зростанням освіченості громадян і порівняно вільним розвитком інформаційних технологій [1, ст. 13]. При цьому відмічаємо, що даний рівень політичної культури є недостатнім для прямого переходу до демократії. Свідченнями цьому стало зростання напруженості на релігійному ґрунті у Єгипті, що спостерігалося в травні 2011 р., і зростання популярності релігійних фундаменталістів. За дослідженням С. Гантінгтона, у країні є можливість тимчасового повернення до авторитаризму зумовлено перебуванням при владі військових урядів, котрі, як свідчить світовий досвід, прагнуть до концентрації влади і придушення демократичних тенденцій. В арабських державах склалася парадоксальна ситуація: утвердження демократії можливе лише через вибори, але найбільші шанси перемогти на них мають недемократичні сили.

Міжнародна правозахисна організація Amnesty International у доповіді за 2011 рік відзначила, що дані суспільно-політичні зрушення стали найбільш масштабними з часів закінчення холодної війни. «Вперше після падіння Берлінської стіни стільком репресивним режимам було кинуто виклик», – стверджують експерти Amnesty International [3].

В контексті розгляду даної теми заслуговує на увагу політика фараона Аменхотепа IV, який жив у XIV ст. до я. є. Його діяння давно захоплюють дослідників. Фараон збудував нове місто на честь бога Атона (нинішня Амарна) досить осмислено: його призначенням було впровадження в життя особливої віри. Атон – бог світла та любові, втілених у сонячний диск, його промені – творці, що закінчуються кистями рук, дарують життя. Атон – сила, яка примушує

народжуватися й зростати все живе під світлом його променів. Фараон – жрець і пророк, сам проповідував релігію Атона, першу в історії людства, засновану на любові до всього живого [4, ст. 167-173].

Релігійна реформа Ехнатона викликала величезні зміни у житті багатьох верств давньоєгипетського суспільства. Великі задуми фараона передбачали спрощення релігійної практики, що стала незрозумілою для більшості населення; примирення людей із Богом, оскільки він зображувався як сфера, що височіє рівно над усіма; оголошення про те, що жерцям було й раніше відомо: люди рівноправні від народження, і лише «неправедні вчинки роблять їх різними». Ехнатон намагався об'єднати людей, які є немов би одним із багатьох проявів життя, й нагадати їм про тісний взаємозв'язок між людиною, живою та неживою природою. Тут перед нами зачаток етики «благоговіння перед життям», яка набуває особливого значення в наші дні.

Видатний гуманіст XX ст. А. Швейцер пише: «Етика полягає в тому, що я відчуваю бажання виказувати рівне благоговіння перед життям як у ставленні до моєї волі до життя, так і у відношенні до будь-якої іншої. У цьому і полягає основний принцип морального. Добро – те, що служить збереженню й розвитку життя, зло є те, що знищує життя або ж ставить перепони йому» [2, ст. 5]

Підводячи підсумок, варто зауважити, що соціально-політичні зрушення епохи Нового царства та сучасності в Єгипті мають важливу спільну рису: рушійною силою усіх згаданих перетворень була молодь («waithood generation») Крім того, перемога опозиції майже завжди супроводжувалася оновленням кадрового складу владних структур: представникам скинутої влади було заборонено обіймати низку посад в органах державної влади та місцевого самоврядування. Важливим аспектом, навіть крізь призму часу, залишається релігія та всенародна ідеологія. Наприклад, у XXI столітті провідну роль у мобілізації народних мас відігравав Інтернет, а саме соціальні мережі. Варто відзначити, що пануюча влада династій фараонів Нового царства і авторитарні режими Єгипту у 2011 році застосовували проти населення насильство.

Таким чином, головним підсумком соціально-політичних зрушень у країнах Арабського Сходу можна вважати нову хвилю демократичного транзиту, що вийшла за межі Близького Сходу і проявляється у поваленні одних авторитарних режимів і лібералізації інших. Звичайно, що демократичні перетворення найближчим часом не торкнуться усіх репресивних режимів, які, у свою чергу, відповідають авторитарною реакцією, проте вже сьогодні створено

передумови для чергового потужного наступу демократії у різних регіонах планети. Перспективи нових завоювань демократії залежать перш за все від рівня політичної культури громадян та їхньої готовності до встановлення і захисту народовладдя.

Сучасна дійсність невіддільна від минулого і майбутнього. Вона лише нова, важлива віха в історії. Сучасність, втілюючи в собі часом різносторонні, складні, під час протирічні тенденції минулого, заперечує те, що віджило, та наділяє новими якостями все перспективне, створюючи тим самим нові явища та тенденції, що формують передумови майбутнього.

Література:

1. Ашраф Э. С. Египетская революция [Текст] / Эль Саббах Ашраф // Азия и Африка сегодня. – 2011. – № 10. – С. 13–20.
2. Васильев А. М. Египет после выборов [Текст] / А. М. Васильев // Азия и Африка сегодня. – 2012. – № 4. – С. 2–15.
3. Васильев А. М. Цунами революций [Текст] / А. М. Васильев // Азия и Африка сегодня. – 2011. – № 3. – С. 2–18.
4. Коростовцев, Михаил Александрович. Религия Древнего Египта: [Моногр.] / М. А. Коростовцев . – Санкт-Петербург : Журн. "Нева": Летний сад, 2000 . – 462 с.

* * *

М. С. Заєць, студент ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н. В.)

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ ЯПОНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РУХУ ПО ШЛЯХУ ПРОГРЕСУ

Японська культура багато в чому унікальна й дивна, вона насичена контрастами духовного життя. З однієї сторони, дивовижна ввічливість, значно сердечніша й менш церемонна, ніж у Китаї, з іншої – гострий меч самурая, сміливість, відвага й готовність до самопожертвування, які можна порівняти лише зі сліпим фанатизмом ісламу. Надзвичайна працелюбність японців співіснує з їх загостреним почуттям честі та обов'язку, глибокої відданості імператорові, сюзерену, вчителю або ж голові фірми, що розквітає. Незвичайне навіть почуття у японців прекрасного, що поєднує в собі скромність і простоту, лаконізм та витонченість одягу, вбрання, інтер'єру; уміння звільнятися від суєти повсякденності і знаходити духовне заспокоєння в прекрасній природі, що змодельована в мініатюрі у крихітному дворику з каменями, мохом, джерельцем та карликовими деревцями.

Вражає здатність японців запозичувати й засвоювати, переймати й

розвивати досягнення інших народів та культур, зберігаючи при цьому своє, національне, своєрідне. У формування своєрідної японської культури значний вклад зробили синтоїзм, буддизм та конфуціанство.

Японська культура – явище цілісне, проте вже перше знайомство з нею розкриває цю цілісність як поєднання двох складових. Це традиційні феномени, які виросли з японської ментальності чи були асимільовані нею як духовно необхідні, а поряд з ними – ті, що сформувалися на інтернаціональній основі.

У свідомості японця, що існує в цьому двомірному культурному просторі, вони чітко розведені й позначаються спеціальними термінами: васікі – японський стиль – та йосікі – західний, європейський стиль. Другий шар постійно нарощується за рахунок нових культурних реалій, він мобільний, здатний до внутрішніх трансформацій. Перший старанно оберігається й сумлінно відтворюється як на індивідуальному, так і на державному рівні. Його мета – недопущення жодних змін, які розглядаються як загроза істинному японському духові. Японці переконані, що лише у площині традиційної культури відбувається передання духовного коду від покоління до покоління, чим забезпечується безперервність духовної тяглості народу. До того ж взаєморозуміння, що народжується у процесі освоєння традиційних культурних феноменів представниками різних вікових категорій, є могутнім фактором згуртування сучасного японського суспільства.

Основною чеснотою, японці вважають терпіння. У поєднанні з високим рівнем самоконтролю це дозволяє утриматися від різких необдуманих кроків і досягти максимального порозуміння. Виховання японців та їхні духовні цінності спрямовані на готовність до компромісу заради спільної згоди, прагнення до оспівуваної в їхній культурі гармонії.

Японцям притаманна дисциплінованість і пунктуальність. Зобов'язання виконуються дуже строго і в термін, того ж очікують від партнера.

Для цієї нації характерна допитливість і увага до деталей. На етапі підготовки переговорів японці ретельно і довго збирають інформацію про потенційного партнера.

На відміну від країн, жителям яких у кар'єрі притаманні особисті амбіції, для японців ключовим є поняття групи. Вони дуже прагнуть до узгоджених дій в колективі. Індивідуалізм тут не в честі, а увага до особистості виявляється в залежності від тієї цінності, яку вона представляє для даної групи. Приналежність до групи є найбільш важливим критерієм оцінки власної успішності для японських

службовців, Особисті досягнення відходять на другий план перед успіхом корпорації в цілому.

Самурайська етика – глибоко національне явище. На ній заснована відданість авторитету і бездоганне дотримання субординації. Величезне значення японці надають дотриманню правил хорошого тону. Етикет Японії наказує стриманість у жестах, інтонаціях і інших невербальних знаках. Прямий погляд в очі розцінять як нетактовність і спробу виявити домінування. Підвищення голосу взагалі неприпустимо. Не прийнято тиснути руку і торкатися до співбесідника. Ознакою поваги вважаються поклони від 40 і більше разів.

Релігійний фактор впливу на формування ідентичності є досить потужним. За умов глобалізації перед людиною постійно постає завдання відтворення сакрального рівня ідентичності при можливих її порушеннях. Унікальним є ставлення до релігії у японців, оскільки їхня релігійна поведінка не має аналогів серед інших народів світу . Ще на початку XX ст. російський священик І. Веніамінов відзначав: "Говорячи про ставлення японців до релігії, зауважу , що серед них панує індиферентизм; часто можна зустріти такого японця, який не знає, чи сповідує він синто, а чи буддизм, а більшість узагалі незнайомі з тією релігією, яку сповідують...". Такий спрощений погляд на релігійну свідомість японців не є точним. Специфіка японського світосприйняття полягає не в "релігійному індиферентизмі", а в полірелігійності, коли одна людина належить водночас до кількох релігій, кожна з яких вважається самодостатньою.

Властива японцям бережливість яка аж ніяк не переходить у скупість. Характерний звичай дарувати подарунки. Будь-який, навіть дріб'язковий подарунок, повинен бути гарно упакований, але розгортати його в присутності дарувальника вважається поганим тоном.

Незважаючи на природну стриманість, японцям властива деяка сентиментальність і душевна відкритість.

Що ж до сучасного комплексу японських релігійних уявлень, то його аналіз передбачає виокремлення певних блоків, кожний із яких відіграє особливу роль по відношенню до японської традиції.

Перший із таких блоків представлений синто й народними віруваннями. Російський японознавець В. Е. Молодяков характеризує синто як "наріжний камінь японської цивілізації" і відзначає, що "це, безперечно, є унікальний феномен". Синто не просто зберігається як деяка давня традиція, але відіграє помітну роль у житті суспільства й держави, органічно впливаючи на їхні найважливіші сфери. Для

мільйонів японців культурні й соціальні впливи традиції синто пронизують те, що можна назвати японським світоглядом.

Друга позиція представлена буддизмом, конфуціанством, даосизмом і християнством. На відміну від синто, ці системи виникли поза межами власне японського хронотипу й змушені були адаптуватися до місцевих реалій. Буддизм, що з'явився в Японії у VI ст. н.е., досить швидко пройшов процес адаптації. Японцям імпонувала буддистська ідея можливості будь-кому стати Буддою і досягти нірвани ще за життя. Духовне злиття камі та будд збагачувало синтоїстську духовність японців, підкреслювало синкретичний характер японської свідомості.

Конфуціанські доктрини в Японії були покликані легалізувати існування суспільства як єдиного цілого (підкреслюючи необхідність відданості всіх підлеглих спадковій владі імператорської родини), а також існування найважливіших соціальних одиниць (у першу чергу – родини). У деякі часи, особливо в період Едо (1603-1867), окремі положення конфуціанського вчення займали панівне місце в суспільному житті Японії. Дотепер ідеї Конфуція продовжують впливати на уявлення японців, що стосуються суспільства та родини.

Чисельні уявлення релігійного даосизму про щасливі й нещасливі дні, а також даоські методи передбачення долі стали невід'ємною частиною японської народної культури і зберігають своє значення дотепер (хоча мало хто з японців знає сьогодні про їх даоське походження).

Місце християнства в рамках релігійної спадщини Японії ніколи не було головним. Треба зазначити, що інтеграція християнства до японських реалій поступово поглиблюється і цей процес відбувається, перш за все, на ритуальному рівні, зокрема дуже популярними в сучасній Японії є шлюби за християнським обрядом.

Отже, ефективність дії японської культури обумовлену притаманним їй механізмом запозичення – універсальним принципом, суть якого полягає в тому, що прирощення чужих культурних цінностей відбувається на основі існуючих культурних традицій, а не шляхом заперечення їх.

* * *

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

А. В. Новохатько, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.)

СОФІСТИ – ВЧИТЕЛІ МУДРОСТІ

Історія філософії представлена різноманітними рухами і напрямками, серед яких особливе місце займає рух софістів. Софістами називали групу давньогрецьких філософів V-IV ст. до н.е., з якими пов'язують добу грецького Просвітництва [1, с.171]. Софісти вчили риториці, праву, філософії , логіці. Метою своєї діяльності вони вважали досягнення і розповсюдження мудрості, внаслідок чого вони іменували себе софістами (в перекладі з грецької мови sophistes – мудрець). Акцент софісти робили на навчанні учнів здатності орієнтуватися у всякій справі і ситуації. Вміння, яке мало бути досягнуто з їх допомогою, полягало в тому, щоб людина навчилася оперувати різноманітними точками зору. Учнями софістів ставали ті молоді люди, які прагнули успіху в політичній діяльності, хотіли перемагати в судах, диспутах тощо. Діяльність софістів була почесною і добре оплачуваною. Про багатьох викладачів красномовства ходили легенди, їхні імена були на слуху. «Рекламуючи» свої таланти, вони часто здійснювали подорожі по містах країни. Їх виступи, що проводилися в театрах, збирали численні аудиторії. Слухачі були натхненні красою слова, розкішшю розуму, витонченістю поз і жестів декламатора. Серед слухачів могли виявитися захоплені юнаки, які, перетворюючись в свиту свого кумира, слідували за ним з міста в місто, а на початку навчального року записувалися в число учнів цього ритора [2]. Таким чином, кожен «абітурієнт» сам вибирав собі наставника, керівника у вдосконаленні свого ораторського таланту. Цей вибір, обумовлений славою і заслугами викладача, а також фінансовими можливостями батьків, визначав в кінцевому підсумку ступінь оволодіння професійною майстерністю. Прагнення піддати критиці існуючі норми привело софістів до твердження про принципову відсутність об'єктивного знання про що-небудь. Головна ідея вчення софістів – відносність (релятивізм) усіх величин, у тому числі блага, добра, істини, правди. Таким чином, софісти відстоювали умовність правових норм, правил, моральних цінностей і оцінок. Критерієм оцінки для софістів ставали власні погляди, інтереси, цілі, вигода.

Софісти привносили динамізм і різноманітність в усталений уклад життя провінційного міста. Змагання софістів, рецитації (публічні декламації) відомих літературних діячів, виступи офіційних риторів в

театрах, лазнях, на площах перетворювалися в невід'ємний атрибут культурного простору міста. Вони стали різновидом розваг, формою дозвілля, збирали і невігласів і освічену аудиторію, яка бажала нових задоволень, яскравих відчуттів, театралізованих дій, драматичних ефектів. У той же час слід звернути увагу на те, що, задовольняючи, в тому числі і гедоністичні потреби населення, софісти одночасно формували естетичні смаки, поширювали нові ідеї, знайомили з літературною модою, новими жанрами і стилями красномовства. Вони, були здатні зрозуміти духовні запити молоді і, розділяючи її плани та ціннісні орієнтації, визначати дуже часто і її життєві перспективи і навіть подальшу долю. Софісти зробили мимовільну послугу грецькій філософській думці, розширивши, розхитавши звичні канони мислення, дещо вдосконаливши мистецтво аналізу. Але в підсумку вони прийшли до заперечення філософії. І це було цілком закономірно. Раз дійсність така мінлива, навіщо взагалі потрібні міркування про світ і послідовний погляд на речі? Головне – це підбирати найбільш переконливі і гарні аргументи в суперечці, щоб зуміти захистити будь-яку тезу. Софісти дуже часто в суперечках прагнули лише заплутати супротивника. Адже якщо нема правди, то найважливіше – перемога в дебатах.

Спадщина минулого має слугувати опорою соціального досвіду сучасного суспільства. Спадщина софістів покликана стати методологічним інструментарієм людини, але не з метою використання і маніпуляцією іншою людиною, а з метою боротьби проти помилок.

Література:

1. Історія філософії. Словник / За заг. ред. В.І.Ярошовця. – К.: Знання України, 2005. – 1200 с.
2. Маковельский А. Софисты / А. Маковельский. – АГУ им. С. М. Кирова, 1941. – 100 с.

* * *

М. С. Янушкевич, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.)

ВНЕСОК СОФІСТІВ У РОЗВИТОК ЛОГІКИ

У другій половині V ст. до н.е. в Греції з’являються філософи, які отримали назву софісти [1]. Так називали вчителів філософії, логіки та риторики – предметів, які в той час вийшли на перший план в системі освіти. Софісти належали до різних шкіл, мали різні погляди, але користувались подібними методами. В логіці софісти відомі,

насамперед, своїм зверненням до навмисних логічних помилок. Навмисна логічна помилка, що зроблена людиною з метою введення в оману опонента, обґрунтування якоїсь нісенітниці тощо, і дістала в подальшому назву “софізм”. У багатьох випадках саме завдяки таким прийомам софісти намагались ствердити свою перевагу над співрозмовниками. Це була група людей, що заробляли інтелектуальною працею. За високу платню вони бралися навчати тих, хто прагнув до суспільної або державної діяльності. Однією з найважливіших складових подібної діяльності було вміння публічно виступати, тобто ефективно впливати на розум і почуття громадян за допомогою влучного слова. Для вдалих виступів потрібно було володіти не лише мистецтвом виголошення промов, а й умінням обґрунтовувати власні думки, критикувати положення інших ораторів. Крім того, треба було вміти сперечатися, тобто ставити питання і давати відповіді. Софісти надавали своїм учням добру логічну підготовку. Серед відомих софістів можна виділити Протагора, Горгія, Гіппія. Саме Протагор першим став застосовувати той спосіб ведення міркувань, який пізніше застосовував Сократ і який полягав у постановці запитань співрозмовнику і показі помилковості його відповідей. Цей відомий софіст писав праці, в яких розвивав теорію суперечки. Він перший став застосовувати діалог, в якому два співрозмовники в суперечці захищали два протилежні погляди.

Дослідники зазначають, що відсутність ґрунтовних розробок софістів у галузі логіки зумовлюється тим, що у побудові доведень вони використовували правдоподібний зв’язок між окремими положеннями [3]. Софіти вважали, що для того, щоб натовп повірив у те, що йому говорять, факти мали виглядати схожими на те, до чого всі звикли. Вирішуючи це завдання, оратори вводили в свою аргументацію правдоподібність, ймовірність, за допомогою яких розкривалася логічна і психологічна залежність між особами та подіями. Подія визнавалася ймовірною в силу того, що вона схожа на те, що часто трапляється у житті. Тож особливо часто в них фігурує тема неприпустимості протиріч у мисленні. Логічна доказовість вважалася основною властивістю істини [2]. Науковці також вважають, що до логічної проблематики софісти звернулись через риторику. Розробляючи теорію красномовства, вони не могли не зачепити питань логіки, розглядаючи їх під кутом зору техніки суперечки [3]. Роль софістів у розвитку логіки полягає щонайменше в тому, що необхідність боротьби проти їх умисних логічних помилок, змусила захисників логічного мислення чітко сформулювати ті його норми, які дають можливість уникнути навмисних, професійно

сконструйованих порушень вимог логіки. Також у софістів є неясне передбачення багатьох конкретних законів логіки, відкритих набагато пізніше. Питанню про логічні помилки Арістотель присвятив працю «Про софістичні заперечення». Сама її назва говорить про те, що автор розглядає софістичні докази як «спростування» істини. Він ставить перед собою завдання показати, що це насправді не істинні судження, так як в них те, що виводиться, насправді зовсім не випливає з першопочаткового судження.

Безперечно, софісти внесли свій внесок у розвиток логіки. Особливо багато вони зробили для розвитку такого її розділу як еристика – теорія суперечки.

Література:

1. Філософія: Навч. Посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / Л.В.Губерський, І.Ф.Надольний, В.П.Андрущенко та ін.; За ред. І.Ф.Надольного. – К.: Вікар, 2001. – 457 с.
2. КолотіловаН.А. Місце логіки і риторики у діяльності софістів. http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_78/Kolotilova.pd.
3. Маковельский А.О. История логики. – М., 2001. – 180 с.

* * *

К. І. Караульна, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д. І.)

ВНЕСОК СОКРАТА У РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ

Сократ (469 – 399 рр. до н. е.) – античний мислитель, один із найвидатніших представників класичного періоду давньогрецької філософії. Сократ народився, жив і навчав в Афінах. У центрі філософії Сократа – людина. Але вона розглядається мислителем насамперед як моральна істота. Він наголошує, що пізнати світ людина може, тільки пізнавши себе, свою душу, справи. Допомогти людині зробити це – основне завдання філософії. Бесіди Сократа викликали захоплення. Завдяки своїм знанням і авторитету, він мав вплив на людей різного віку. Особливістю філософа є те, що він принципово не записував свої думки, вважаючи дійсною сферою існування істинного знання і мудрості живу бесіду з опонентами. Тому про його філософське вчення відомо з переказів його учнів. Його найвизначнішими досягненнями у педагогічній практиці визнані: метод майєвтики та іронія [2, с. 123].

Сократ почав викладати своє філософське вчення на агорі – ринковій площі міста. Уже в молоді роки Сократ спромігся викликати,

завдяки своєму розуму і освіченості, повагу до себе в Афінах. Коли йому виповнилося тридцять років, то він був проголошений наймудрішим з людей. Сократ сказав, що йому важко в це повірити, щиро вимовивши своє знамените: «Я знаю тільки те, що нічого не знаю». Для того щоб дізнатися, чи була частина істини в цих словах, Сократ почав розпитувати інших мудреців Афін, намагаючись з'ясувати, що ж знають вони. Сократ в ті часи був майстром розкривати помилки у судженнях інших. Він прикидався невігласом і питав свого співрозмовника, що ж саме той знає. Поки співрозмовник пояснював йому це, Сократ викривав помилки свого супротивника, задаючи йому запитання за запитанням. Однак його метод постановки запитань був набагато глибшим, ніж це іноді здавалося спочатку. Сократ прагнув з'ясувати позиції в суперечці шляхом уточнення основних принципів, з яких виходив співрозмовник. Це в той час означало визначити основні поняття, на яких ґрунтувалися думки співрозмовника Сократа. Він виявляв в думках своїх опонентів суперечності, а головне – вказував на можливі наслідки їх поглядів. Сократ пильно стежив за тими нісенітницями, які інколи говорили його опоненти. Також він не відмовляв собі в задоволенні загнати в глухий кут співрозмовника. Швидше за все, він доводив свого опонента по суперечці до сказу. І немає сумнівів, що такі риси характеру Сократа, як кмітливість і винахідливість, призвели до того, що він нажив чимало ворогів. Але водночас зазначені риси його характеру привертали до нього численних послідовників з середовища тодішньої молоді, яка боролася з упередженнями старших за віком людей. Незабаром Сократ зумів довести, що так звані наймудріші афінські мужі насправді знали стільки ж, як і він сам [1, с. 24-27]. Сократ намагався довести невігласам, що всі їх знання насправді хибні, а істина їм недосяжна.

Як уже зазначалось нами, головними досягненнями Сократа в педагогіці було використання принципу іронії і методу маєвтики (методу уточнюючих запитань, поставлених наставником). Як мислитель і педагог Сократ був переконаний, що головним завданням людини повинно бути її моральне самовдосконалення. За Сократом, людина є володарем свідомості, яка спрямована на добро та істину. Природні здібності людини Сократ пов'язував із правом на освіту, що є ще однією важливою ідеєю для педагогічної думки того часу.

Сократ відіграв виняткову роль у розвитку давньогрецької філософії. Він справив величезний вплив на античну філософію. У історії філософії з іменем цього мислителя пов'язується існування так званих сократичних шкіл, які мали назви: кініки, кіренаїки, мегарики.

А його метод майєвтики і нині не втратив актуальності для педагогічної практики.

Література:

1. Стретерн П. Сократ за 90 минут / Пер. с англ. Н. Вышинского. – М.: Астрель, 2005 – 87 с.
2. Флоренский П. А. Личность Сократа и лицо Сократа // Вопросы философии. – М., 2003. – №8. – С. 123–131.

* * *

Л. В. Горошко, студентка V курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)

СЕКТАНСЬКІ РУХИ У РАННЬОМУ ХРИСТИЯНСТВІ I-XII СТОЛІТТЯ

Із самого початку виникнення термін «секта» була поняттям нейтральним. З часом, коли діючі секти почали проявляти крайні доктринальні та культові форми, виникає конфлікт секти з Церквами, державними системами, із суспільством в цілому, а саме поняття «секта» набуває негативного контексту.

Певне негативне розуміння існує також і у наш час, адже нині діють «деструктивні» секти, котрі носять антисуспільний, антидержавний, антивиховний характер.

Секта, у загальному розумінні, – це релігійне об’єднання, що відокремилося від панівного в країні релігійного напряму і конфліктує з ним. Подібним об’єднанням притаманна власна доктрина, ідейні принципи, цінності і настанови, духовні лідери, внутрішня структура і певна група прибічників.

Першими релігійними течіями, засудженими як єресі (релігійні збочення, викривлення), були іудео-християнство, миколаїтство, докетизм.

Християнські богослови-апологети, такі як Іриней, єпископ Ліонський, визначили основні пункти розбіжностей гностицизму та християнства. Так, християнство наголошує на єдності Бога і Творця, заперечує «третю» ланку між Богом та світом у вигляді Деміурга. Якісно відмінним від гностичного є погляд християн на спасіння. Гностики вважали реальний світ наслідком протиправного з’єднання духовних начал (еонів) із матерією. Явлення та місія Христа – розірвання цього зв’язку. За християнськими поглядами, Бог-Творець є причинним до світу; світ є «природним» Богові. Зло та гріховність – наслідки віддаленості від Бога та роз’єднання з Ним. Рятівна місія Христа – саме у возз’єднанні тварі і Творця, в освяченні,

одухотворенні, «обожненні» всієї повноти тварного, тілесного, матеріального світу.

Гностицизм настільки віддаляється від суто християнських ідей, що дехто навіть не вважає його християнською єрессю, а окремим релігійно-філософським напрямом, якимось сплавом піфагорійства і східної релігійної мудрості.

Соціальною платформою гностиків була суспільна пасивність, консерватизм, примирення з існуючою соціально-політичною дійсністю. Зло – довічне, це властивість матерії. Перебудова світу неможлива, революційний демократизм Ісусового християнства – зайвий. Але дотримуючись вчення про Логос як посередника між Богом і людьми, вони високо цінували Ісусову діяльність, особливо діяльність антиіудейської спрямованості.

Досить примхливою трансформацією християнських ідей і символів на ґрунті іранського дуалістичного світогляду, а також деяких індійських світоглядних ідей було маніхейство. Відома навіть спрощена оцінка маніхейства як «суміші християнства із зороастризмом». Засновником або «пророком» цього вчення був Мані (Манес), який наприкінці III ст. здійснив в Ірані одну зі спроб реформувати панівну там зороастрійську релігію.

Основою маніхейського світогляду також є дуалізм: світ є ареною боротьби світла і темряви. Бог світла – справжній, благий Бог; бог темряви – Сатана. Матерія – осередок темряви. Зусиллями Бога світла з'являється Світова душа, або «матір життя». Вона породжує першолюдину, завданням якої є боротьба з темрявою.

Маніхейство, засуджене як єресь уже в перші століття нашої ери, все ж не було подолане або зовсім знищене. Незважаючи на тиск християнської церкви, воно протягом багатьох століть приваблювало досить значні маси віруючих – есхатологічністю, відмовою від матеріальних спокус та аскетизмом, близькістю до народно-міфологічних уявлень про світ як арену вічної боротьби Добра і Зла. Так, маніхейством протягом дев'яти років життя захоплювався відомий діяч християнської церкви IV ст. Августин.

Протягом II–III ст. існували єретичні, опозиційні течії і в самій християнській церкві. Представники цих течій намагалися інтерпретувати суттєві положення християнства, не заперечуючи його в цілому. Прикладом такої течії був монтанізм. Монтанізм дістав назву від імені свого засновника, християнського пресвітера Монтана з Фрігії (Мала Азія).

Спроба відновлення есхатологічної та апокаліпсичної атмосфери первісного християнства, здійснена Монтаном, дає підстави

охарактеризувати монтанізм як першу харизматичну течію, як перший досвід фундаменталістської проповіді в лоні ієрархізованої церкви, що формувалася протягом II–III ст.

На відміну від монтанізму, в центрі уваги монархіанства були питання есхатології та моралі, цей ідейний напрям у християнстві зосереджувався насамперед на догматичних проблемах. Це була спроба розв'язати питання про можливість несуперечливого осмислення триєдиної природи Бога, ідея якої була представлена у ново заповітній традиції як релігійна інтуїція.

Однією з християнських течій II-III ст., періоду становлення пауліанства на засадах Ісусового вчення, було новатіанство. Його виникнення пов'язують із внутрішньоцерковною боротьбою за головну в Африці єпископську кафедру в Карфагені між Кіпріаном і Новатом, а потім – Феліціссімом.

Причиною виникнення новатіанства вважають боротьбу за посади, суперництво. В основі новатіанства було бажання зберегти в християнстві залишки революційно-демократичного руху, перешкодити проникненню до християнських общин заможних осіб, схильних до компромісу з римською владою, до віротерпимості. Християнські низи висловили це в новатіанських ідеях, вони чинили опір соціальній переорієнтації християнства, яке здійснювала церковна верхівка в I-III ст.

Вселенські собори збиралися у складі представників усіх помісних церков (тобто Вселенської церкви) для вирішення найважливіших догматичних та канонічних питань. В історії християнства важливу роль відіграли сім Вселенських соборів, які відбулися протягом IV–VIII ст.

На цих соборах через вирішення важливих для християнського богослов'я тринітарної та христологічної проблем були вироблені найважливіші догмати християнства: вчення про Святу Трійцю, Боговтілення та Боголюдську природу Ісуса Христа.

Тринітарні суперечки були дуже тісно пов'язані з основним христологічним питанням – про поєднання Божественного й людського у Христі.

Відомо, що на Заході (в Західні церкві) питання про триєдність Бога та сутність Христа не викликали таких дискусій, як на Сході. Західна церква протягом тривалого часу задовольнялася визнанням regula fidei, а згодом прийняла Нікео-Константинопольський символ віри – основу християнської ортодоксії. Уважається, що замість спекулятивного філософствування західні церковні мислителі переймалися питаннями практичного богослов'я, зокрема

антропологічним питанням – дослідженням природи людини та шляхів її спасіння.

Історики церкви зазначають, що з приводу більшості богословських дискусій у першій половині V ст., до Халкідонського собору, були прийняті загальноцерковні догматичні рішення. Цей собор, остаточно окресливши догматичні межі ортодоксального (правовірного, «православного») християнства, зафіксував догматичну та частково організаційну єдність офіційної церкви. Ця єдність, проте, була встановлена Вселенськими соборами через втрату свободи богословської думки, її сувору канонізацію.

* * *

А. О. Олефіренко, студент ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Блоха Я. Є.)

ПРОНИКНЕННЯ ІСЛАМУ НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ

Ісламу, як релігії, на теренах України більше тисячі років, яка має складну та довгу історію проникнення та псевдостановлення. «Українська» історія ісламу тісно пов’язана з багатьма, часто драматичними сторінками історії українського народу. Тому є необхідність з’ясувати усі особливості, які були притаманні його проникненню на ранньому етапі становлення держави. Київська Русь знаходилась на порубіжжі двох світів – християнського та мусульманського, тому проникнення до неї обох релігій було неминучим, не зважаючи на обрання «офіційної» релігії. Станом на 14 січня 2014 року в Україні зареєстрована 1221 релігійна мусульманська громада (з них 954 на території колишньої АР Крим), а відтак справедливо вважати, що наша держава все ж не лише християнська.

Загалом важко визначити відправну точку початку історії ісламу в Україні, в тому числі, вказати точно дати, імена, факти чи географічні точки, пов'язані з найпершими мусульманами на землях Русі-України. Маючи чітко хронологізовану історію християнства історичне поширення ісламу на півдні України досі не має чіткого початку. Ісламізація відносно невеликої частини населення України в загальноісторичній перспективі виглядає як дуже поступово зростаючий процес, що зовні чимось нагадує дифузію – поступове проникнення.

Умовно, перше проникнення ісламу на територію України відбулося приблизно у 642 році, коли могутня армія халіфа Умара ібн ал-Хаттаба перемогла персів і Сасанидська імперія де-факто перестала

існувати. Був відкритий шлях проникненню арабів у Причорномор'я, а від так – поширювались їх тісні торгівельні зв'язки з русичами. Більш детальні відомості про мусульманський світ пращури сучасних українців отримують під час чисельних мандрівок, військових походів. Русичі мандрували до Ітилю, де контактували з державою, яка зазнавала прямого впливу арабо-мусульманської культури.

Отже, перший період просування ісламу на землях України можна назвати ознайомлювальним. У цей період під час подорожей, торговельних операцій, воєнних експедицій русів, а також арабських та булгарських купців і географів відбувається перше знайомство східних слов'ян з ісламом, його вченням та обрядами. Завершує цей етап так званий «вибір вір» київським князем Володимиром.

Володимир Великий познайомився з ісламом внаслідок походу на Волзьких Булгар у 985 році, де іслам був проголошений державною релігією ще у 922 році [1]. Повернувшись до Києва, за літописними повідомленнями, князь, готуючи велику релігійну реформу, почав своєрідний перегляд знайомих йому монотеїстичних релігій. Найвірогідніше, що «випробування вір» здійснювалося через особливі посольства. За допомогою одного з них і відбулося досить поверхове ознайомлення київської влади з ісламом. Вірогідно, що дані про іслам було зібрано у Булгарстані, який на той час вже прийняв іслам. На основі усіх цих відомостей князь Володимир відкинув релігію мусульман [2].

Але чому все ж Київська Русь не прийняла іслам, адже передумови, до цього були ? Іслам був молодою релігією, що доволі швидко підкорював собі все нові і нові країни, давав знання про єдиного Бога. І врешті-решт іслам показував зразок багатонаціональної держави, якою на той час був Халіфат. Та не склалося і на те, теж можна знайти об'єктивні причини.

По-перше, абсолютна монотеїстичність ісламу. Праукраїнці ніяк не були готові на той момент до настільки «радикальної» релігії.

По-друге, суто політичні причини. Прийняття християнства від Візантії, могутньої держави давало Володимиру великі шляхи до розвитку, а релігійне об'єднання з Булгарією не несло жодних політичних перспектив.

І по-третє, мала кількість свідчень про іслам, яка не давала повноти знань про релігію, тим паче релігію переможених.

За сукупністю цих причин ймовірність прийняття ісламу Володимиром була мінімальною, а впровадження християнства надовго зупинило проникнення мусульманства на теренах України.

Отже, іслам не є релігією, традиційною для України, хоча українці

знали про іслам, його основні ідеї, обряди, про звичаї мусульман ще з давніх-давен. Проте, внаслідок комплексу соціально-економічних, культурних, світоглядно-релігійних причин іслам так і не було сприйнято корінним населенням материкової України, а від так, його динамічний розвиток був призупинений.

Література:

1. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / А.М.Колодний, П.Л.Яроцький, Б.О.Лобовик та ін.; за ред. А.М.Колодного, П.Л.Яроцького. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999.
2. Кирюшко М. Іслам у поліконфесійній Україні // Іслам і сучасний світ: Роботи учасників другого та третього Всеукраїнського конкурсу ісламознавчих досліджень молодих учених ім. А.Кримського / упорядник М. І. Кирюшко. – К.: Ансар Фаундейшен, 2009. – 320 с.
3. Мартынкин А. В. Особенности распространения ислама в северо-восточном Причерноморье / А. В. Мартынкин // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Іслам та ісламознавство в Україні». – Донецьк: ЦРДМДУ, 2012. – 132 с.
4. Мусійко Н. Історичні передумови та особливості поширення ісламу в Україні // Н. Мусійко / Іслам і Україна: Роботи учасників Першого Всеукраїнського ім. А. Кримського конкурсу ісламознавчих досліджень молодих учених. – К.: Ансар Фаундейшен, 2005. – 252 с.

* * *

Є. В. Харченко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н. І.)

ХУДОЖНІЙ ЗМІСТ ФАНТАСМАГОРІЙ ІЄРОНІМА БОСХА

Ієронім Босх – видатний нідерландський живописець, один із основоположників пейзажного та жанрового живопису в Європі, який химерно поєднував у своїх картинах риси середньовічної фантастики, фольклору, філософської притчі та сатири. Творчість цього живописця залишається хвилюючою, загадковою і, на диво, сучасним феноменом. У ньому бачили попередника сюрреалізму, такого собі Сальвадора Далі, що випередив свій час, він черпав свої образи у сфері несвідомого; бачили психопата, страждаючого Едіповим комплексом і одержимого сексом. Припускали, що він був знайомий з практикою алхімії, астрології, магії, спіритизму, окультних наук, володів мистецтвом застосування галюциногенів, що викликають пекельні бачення... Деякі з цих гіпотез застаріли, інші при всій їх привабливості не підтверджуються фактами; є й такі, що дали ключі до розуміння

картин, але вони часто суперечливі і в усякому разі не всеосяжні.

Більшість робіт Босха нині втрачено. Зокрема, картини, що були виконані на замовлення церкви, розписи міського собору св. Іоанна, зруйнували протестанти під час руху Реформації. Серед тих, що збереглися : «Поклоніння волхвів», «Пир у Кані Галілейській», «Човен дурнів», «Операція глупоти», «Фокусник», «Сім смертних гріхів», «Розп'яття», «Святий Іван Хреститель», «Святий Христофор», «Святий Іван на Патмосі», «Несення хреста», «Святі відлюдники», «Святий Ієронім»; триптихи «Спокуса Святого Антонія», «Віз сіна», «Сад земних насолод», «Розіп'ята мучениця», «Страшний суд» та ін.

Творчість Босха розвивалася на тлі складних процесів, що відбувалися в культурному житті Північної Європи. Зародження гуманістичних ідей відбилося в сатиричній дидактиці його ранніх картин. У творах митця кінця XV століття знайшла відображення короткочасна реставрація пізньоготичних традицій. Пізні роботи Босха створювалися в період, коли нідерландське мистецтво остаточно звільнилося від середньовічних канонів і в пошуках нового змісту звернулося до монументальної мови та античних сюжетів майстрів італійського Ренесансу.

На кожному етапі свого розвитку Босх переломлює ці загальноєвропейські тенденції крізь призму власного національного та індивідуального світосприйняття. І в пізній період він продовжує зберігати найбільш міцні зв'язки з національною традицією. Майстер шукає нові рішення, звертаючись до італійських вчителів і до мистецтва своїх великих попередників – Яна ван Ейка, майстрів з Флемаля і Рогира ван дер Вейдена.

При розгляді творів Босха дивуєшся колосальному діапазону його знань та інтересів, які переплітаються фантасмагоріями (химерами, фантазіями, вигадками). Здається, немає такої сторони людської діяльності, такої області природи, яка не викликала б до себе найпильнішої уваги художника. Якби можна було скласти список всіх зображень, що дійшли до нас в картинах Босха, то ми мали б, очевидно, вичерпну енциклопедію знань його епохи. Його фантасмагорії є спробою зрозуміти навколишній світ, мораль людей, цінності буття та переосмислити їхнє значення.

Світ Босха – це світ тривожно-неспокійний, де реальність наповнена кошмарами; світ, де знаходять собі місце всі чудовиська, що криються в людській душі. У цих пекельних зображеннях, типових для пізньої північної готики, істоти породжені монструозними поєднаннями і фантастичними схрещеними, населяють землю, освітлену апокаліптичними пожежами, яку здається, покинув Бог.

Художник зображує Пекло, коли закони природи, встановлені Богом, розчинені в хаосі мороку, а охоплений прокляттям душі грішників постійно повертаються до життя, щоб з новою силою випробувати вічні муки. Картини «Спокуса св. Антонія», «Віз Сена », «Страшний суд»і т.д. – це цілий символічний словник, надзвичайно багатий значеннями. Величезна різноманітність прийомів використана Босхом, щоб з фантазією описати присутність всюди диявольських сил, що терзають не тільки людей, але й святих, намагаючись ввести їх у спокусу, гризучи або спокушаючи тисячами ілюзорних обіцянок.

Усе це, однак, не заважає художнику досягти свого ідеалу стилістичної, колористичної і композиційної краси. Навіть похмура тривога, в якій живе людство, подається в різноманітній і фантастичною колірній гамі, де знаходять собі місце навіть смерть і дурість. Гріховність і дурість тягнуть людину до прокляття, і тільки розкаяння і думки про Страшний суд можуть духовно допомогти їй в досягненні вічного блаженства. Призначення цих картин – як і апокаліптичних проповідей – застерегти грішників, оскільки існує переконання в близькому кінці світу і наступному покликання людей на Страшний суд, який покладе кінець часу і дасть початок вічного блаженства або прокляття.

Фантазія Босха не знає кордонів, в його картинах зображені безліч фантастичних облич: це традиційні чорти з рогами і хвостом, комахи, напівлюди-напівтварини, істоти з частиною тіла, перетвореної на символічний предмет, антропоморфні машини, виродки без тулуба з одного величезною головою на ніжках, висхідні до античних гротескних образів. Часто демони зображуються з музичними інструментами, в основному духовими, які часом стають частиною їхньої анатомії, перетворюючись на ніс-флейту або на ніс-трубу. Нарешті, дзеркало, традиційно диявольський атрибут, пов'язаний з магічними ритуалами, у Босха стає знаряддям спокуси в житті і осміяння після смерті.

Живопис Ієроніма Босха протягом п'яти століть була предметом захоплення, але так і не стала зрозумілою до кінця. У картині Босха глядача турбує більш за все не відмінність, а саме близькість нормального і фантастичного світів. Ієронім Босх створює «світ чистої образності», де немає моральних оцінок і тому неможливо говорити про те, що ж справді має на увазі художник – чи то світ людського гріха, чи то небесного Царства. При цьому Босх зачаровує гармонією і одночасно відчуттям гріховності. Так Босх намагався передати весь трагізм XVI століття.

* * *

Р. О. Кундій, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.)

ЕТИКА АРТУРА ШОПЕНГАУЕРА

Етично-філософські ідеї А. Шопенгауера завжди знаходились в центрі уваги різних філософських шкіл, просто інтенсивність цієї уваги була і є різною. Особливо актуалізується звернення до ідей цього видатного мислителя тоді, коли перед суспільством постає завдання, пов'язане із тими цілями, які обумовлені необхідністю вибору правильного ідеологічного шляху, так як центр ваги ідеологічної боротьби все більше виявляється пов'язаним з актуальними питаннями існування загальнолюдських цінностей, моральності та існування людства. Не зважаючи на світоглядний песимізм Шопенгауера, він вважається позитивним мислителем, а тому в нього знаходять позитивні ідеали, які допомагають сучасній людині в її світоглядних і моральних пошуках.

Значні дослідження про А. Шопенгауера створені як його сучасниками, так і послідовниками, серед яких В. Гвінер, І. Фраунштадт, В. Віндельбандт, Д. Ашер, А. Дессе, К. Фішор, І. Шмідт, В. Штейн, Е. Ватсов, Т. Рібо, Я. Майєр, Г. Вольф, Е. Грузенберг, В. Вундт, Б. Биховський, І. Нарський та ін. Деякі питання етичного вчення А. Шопенгауера глибоко досліджені грузинськими вченими Т. Буачідзе, А. Попіашвілі, Г. Шушанашвілі.

Етика А. Шопенгуера складається із наступних елементів: покірне прийняття страждань, аскетична позиція по відношенню до власної особи, альтруїстична установка по відношенню до інших людей і повне скасування егоїзму. Це означає, що по-справжньому моральна людина досягає свого роду атеїстичної «святості», вона не вірить у Бога, але поводить себе так, наче вірить і дотримується його заповітів.

Обов'язковою передумовою моралі людини, на думку мислителя, є свобода волі, при тому, що свобода волі у А. Шопенгауера є трансцендентною, тобто співпадає з необхідністю потойбічного буття. Усіх цих скептичних міркувань недостатньо, щоб заперечувати основу всякої справжньої моральності, але вони, звичайно, повинні стримувати ті очікування, які ми покладаємо на моральні задатки в людині і, отже, на природний фундамент етики. Багато чого, що приписується цьому джерелу, можна довести іншими мотивами, і видовище моральної зіпсованості світу досить очевидне, бо спонукання до добра не може бути дуже сильним, тим більше, що воно часто не діє навіть там, де зустрічається з досить слабкими протилежними мотивами. Проте визнання цієї моральної зіпсованості ускладнене тим, що прояви її зустрічають собі перешкоду і губляться

за законним порядком, необхідністю честі, а також ще і ввічливістю. Хоча світ лежить у злі, люди не такі, якими вони повинні були б бути, але це не повинно збивати нас з дороги, щоб бути кращим, – вважає філософ.

Етичні погляди А. Шопенгуера ґрунтуються на основі здатності споглядати сутність світу, тобто волю, а осягнувши її, – відмовитися від неї і завдяки цьому досягнути абсолютної безтурботності. Світ, на думку філософа, існує лише настільки, наскільки людина його уявляє. Уявлення розпадається на суб'єкт і об'єкт: споглядання того, хто споглядає. Без суб'єкта уявлення немає об'єкта, який набуває просторової і часової визначеності: йдеться не про предмети об'єктивного, матеріального світу, а про уявлення.

Філософ вважав існуючий світ найгіршим із можливих, а полемізуючи з Г. Гегелем, проголосив тезу: «Все дійсне нерозумне, все нерозумне дійсне». Одночасно діяти розумно і морально, на його думку, неможливо. Істинна доля людини завжди є трагічною. Правда, з точки зору молодості, життя здається нескінченним майбутнім, однак з точки зору старості воно постає як дуже коротке минуле. Проте життя і смерть є трагічними лише для пересічної, нездатної осягнути таємницю буття людини.

Істотною ознакою життя людини філософ вважав страждання, яке є невідворотним. Те, що називають щастям, завжди фактично зводиться до звільнення людини від страждань. Однак, звільнившись від одних страждань, людина зазнає інших страждань. Ілюзорний світ марновірства і релігії не рятує людину від самотності, тому вона завжди полишена на саму себе. Мислитель замислювався, чи не є світ чимось більшим та іншим, ніж уявлення про страждання. Зрештою, суб'єкт пізнання на основі досвіду може виявити в собі дві принципово різні сутності: своє тіло, яке постає для нього як уявлення, об'єкт серед об'єктів, а також те, безпосередньо знайоме кожному, що називають волею, бо тіло – це об'єктивація волі, а воля – це в-собі-буття тіла. Йдеться про перехід до аскетизму, мета якого полягає у знищенні не тільки життя тіла, а й волі, виявом якої є тіло. Це спричинює перехід її у небуття, внаслідок чого весь останній світ перетворюється на ніщо, оскільки без суб'єкта немає об'єкта.

Отже, етика А. Шопенгауера має виражений антираціональний напрям у філософії, в центрі уваги якого перебуває інстинктивно пізнавана цілісна реальність, не тотожна ні духу, ні матерії, яку було названо «життям». Етика мислителя сфокусована на проблемах смислу, мети і цінності життя. Міркуючи про такі цінності, як здоров'я, забезпеченість, він визнає, що від здоров'я залежить дев'ять десятих

всіх благ і можливостей нашого життя, а тому турбота про здоров'я зрозуміла, природна, доцільна, якщо це не переростає в маніакальну турботу про самозбереження.

Філософ вважав, що філософія життя – це питання смислу, мети, цінності життя, особливо коли людина недооцінює чи й ігнорує теоретичне знання, звертаючись до непідробної повноти безпосереднього переживання, прагне «зрозуміти життя з нього самого», надає перевагу почуттям, інстинкту, виступає проти інтелекту, захищає ірраціоналізм і містику від раціоналізму, споглядання від поняття, «творче начало» від «механічного».

* * *

М. В. Коваленко, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ У ФІЛОСОФІЇ Ф. НІЦШЕ

Сьогодні світова, передовсім – європейська спільнота, перебуває у пошуку нової мисленнєвої парадигми, ціннісні координати якої б дозволили людству успішно та впевнено протистояти складним та доволі суперечливим викликам сучасності. У зв’язку з цим, суспільство все частіше звертається до релігії, робить спробу по-новому переосмислити християнські цінності. З огляду на це досить цікавою є позиція В. Ніцше. Вивчення його філософствування щодо релігійних цінностей становить значимість у контексті ціннісно-смислових орієнтацій сучасного суспільства.

Фрідріх Вільгельм Ніцше (1844-1900) – впливовий німецький мислитель: психолог і класичний філолог. Його авторитет визначається експресивною критикою традиційної моралі, утилітаризму тодішньої позитивістської філософії, матеріалізму, німецького ідеалізму, романтизму та сучасного йому життя загалом. Він є одним із найбільш читаних мислителів усіх часів. У багатьох положеннях та аспектах його погляди важко зрозуміти, коли дивитися на них крізь призму будь-якої штучно систематизаторської схеми.

Релігійні погляди Ф. Ніцше пройшли доволі складний і багатогранний шлях становлення. Будучи вихованим у суспільстві християнських цінностей, він, без сумніву, засвоїв головні надбання релігійно-моральної традиції. Втім, розпочавши самостійно осмислювати релігійну тематику, В. Ніцше відчув кризу віросповідних принципів і переконань. Психологічний геній Ф.Ніцше «діагностуючи» їхні соціально-антропологічні наслідки, філософує над цінностями релігійних систем. «Потреба в порятунку», «почуття

гріховності», «прагнення до аскетизму» – один за іншим ці атрибути релігійної душі виводяться на світло нещадності ніцшеанського пізнання. У смислі життя мислитель перестає бачити лише випробування, послані Богом, які скеровують на шлях спасіння. Ф.Ніцше прагне викривати ідеологеми релігійних систем, прагне до більш високого рівня самосвідомості, критикуючи певні аспекти авторитетності релігійних світил.

Ставлення Ф.Ніцше до релігії на ранньому етапі творчості дуже колізійне. Можна стверджувати, що воно значною мірою визначається питанням, чи додає релігія щось до сприйняття існування, активної життєвої позиції, чи діалектика релігійної істини та ілюзії роблять якийсь внесок у судження про нашу екзистенцію?

Осмислення трансформації релігійно-філософських поглядів німецького мислителя свідчить, що суспільство дає особистості лише ілюзію життя, воно рівняє всіх в одну сіру масу, орієнтується на деструкцію та не дає можливості стати повноцінною особистістю. Можемо зазначити, що процес самореалізації дає людині можливість не загубитись в суспільстві, у масі, яка саме і не дає виходу творчості. Протиставлення соціальному індивідуального, критика «стадної» людини, творчість як можливість та процес творення людиною себе нової – це проблеми, до яких звернувся Ф. Ніцше в процесі творення власної концепції нової людини та критики попередніх систем, норм та моралі. Процес самореалізації особистості у філософських поглядах на релігію у Ніцше є можливим за умови надання людині свободи, свободи творчості, свободи вибору. Саме у свободі від страхів та застарілих норм і правил людина отримує шанс не загубитися в натовпі, який був створений під тиском релігійних догматів. Ніцше критикує християнство як релігію, котра не давала можливості самовираженню особистості. Проте характеристики впливу релігії на становлення та можливості розвитку особистості є досить критичними. Ф. Ніцше бачить в релігії причину неможливості розвитку особистості, а єдиною цінністю, яку він визнає, є «цінність життя», і особистість в процесі переоцінки цінностей для можливості власної самореалізації повинна відмовитись від «моралі рабів», християнської ідеї рівності та почати творити себе у власній волі до влади та визнанні своєї свободи.

Головний позитив у філософії Ф. Ніцше, воля до влади, не узгоджується з установками християнства. Звідси критика християнства за співчуття, рівність, вимоги до християнина про постійну підтримку віри (молитва, сповідь). Неприйняття християнського Бога також пов'язане з волею до влади. Таким чином, воля до влади знецінює пов'язані з християнством поняття. Ф. Ніцше

звинувачує християнство в підміні цінностей і каже про плутанину при ґенезі християнства, коли Христос був зрозумілий невірно. Він говорить про християнського Бога та інші християнські цінності, як про нічого не значущі фікції. З іншого боку, варто зауважити, що християнські поняття, знецінені у філософії Ф. Ніцше, дійсно втратили значимість в його епоху.

Ф. Ніцше пише про заперечення християнства, що виникло у XIX столітті при формальній його наявності. Одним з аргументів є думка про смерть Бога. Ніцше шукає Бога, але переконується, що його епоха суперечить його існуванню. Мабуть, звідси і закінчується різка критика християнства і неприйняття християнського Бога.

Філософія релігії Ф. Ніцше була досить багатогранним явищем інтелектуального дискурсу західноєвропейської думки. Вона стала потужним чинником для розвою нових думок і поглядів. Сам філософ часто визнавав, що «він прийшов занадто рано», можливо, це додавало його роботам частку трагізму. Його філософія вплинула на світогляд багатьох діячів культури і мистецтва, а її фрагментарне, вирване із контексту трактування призвело до величезної катастрофи XX століття – війни, і разом з тим дало людству можливість самому переосмислити власну систему цінностей, поглянути на християнство під новим кутом зору.

* * *

Ю. С. Тимошенко, магістрантка
(наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.)

РОЗУМІННЯ ТА ТЛУМАЧЕННЯ ЯК ОСНОВА ІСТОРИЧНОГО МЕТОДУ І. ДРОЙЗЕНА

В останній третині XIX століття історія в якості окремої галузі наукового знання стає знанням про минуле соціальної реальності, в той час як інші суспільні науки концентруються переважно на аналізі сьогодення.

Розуміючи історію в такий спосіб, Дройзен чітко пов’язує її із сучасністю, в котрій вона живе завдяки залишеним слідам. Людський світ є світом історичним, а історичний – людським. Історичний метод мусить зважати на цей факт. Дройзен розглядає його у трьох аспектах: історичні емпіричні матеріали (джерела), дослідницька робота з цими емпіричними матеріалами, а також здобуті результати та їх співвідношення з фактами, пояснення яких ми шукаємо. Дослідницький поступ окреслено через згаданий характер джерельних відомостей. Оскільки вони містять чинник людських дій та їх

мотивації, то, на думку Дройзена, головною рисою історичного дослідження має бути розуміння людей, що діяли в минулому.

Історична наука базується на використанні цих слідів, однак, як підкреслює Дройзен (і в цьому, мабуть, найважливіше новаторство його концепції), не для відкривання минулого (себто, того "як це було насправді"), а для обґрунтування наших уявлень про минуле. Адже, підкреслює Дройзен, неможливо передати всього про минуле, історична наука є дослідженням, пошуком, і в ході свого розвитку вона розширює і поглиблює пізнання історії.

Дройзен першим з істориків системно аналізував проблему розуміння. Для нього розуміння – це не якесь чуттєве проникнення у психіку іншої людини, а структурне з'ясування (пояснення), що полягає в поміщенні досліджуваних явищ у ширший контекст, а також у показі актуального впливу предмету дослідження, його значення для духовного життя людини. Дройзен не виключає ролі інтуїції у процесі розуміння.

Головним інструментом вираження духовного життя людини, який слід зрозуміти, є мова. Вона відрізняє людину від тварин, хоча людина, подібно до тварин, так само безпосередньо виражає деякі внутрішні стани (наприклад, тремтить від холоду). Однак лише через мову можна виразити цілість нашого Я, у зв'язку з чим історичне розуміння схоже на розуміння людей, що розмовляють.

І. Дройзен звертає особливу увагу на згаданий цілісний характер процесу розуміння, стверджуючи, що тут не йдеться про розуміння окремих слів чи речень, а цілості. Дослідник вважає, що розуміння окремого є можливим лише у контексті цілості, до якої воно належить, а цілості – в оперті на розуміння того окремого, в якому вона відображена. Цілістю є також історик, який намагається зрозуміти іншого: він формує для себе тотальність іншого на підставі її окремих проявів, а окремі її риси – на підставі цілого. Розуміння для Дройзена є творчим, безпосередньо інтуїтивним актом.

Мислитель підкреслює, що реконструкція минулого не є ані метою, ані тим більше наслідком історичного дослідження. Минуле відійшло і ми не можемо здобути його жодного відображення, воно може виявитися лише фантазією. Усе, що може історик, це – на підставі сповнених прогалин джерельних свідчень – з'ясувати мотиви та вчинки, а також наслідки тих вчинків. З поодиноких відображень, що віддзеркалюють людські вчинки, можемо реконструювати те, що є спільним для багатьох вчинків багатьох людей, а відтак те, що рухало людськими масами в минулому. Це ніколи не буває якимось цілісним охопленням минулого (такі фантазії, на погляд Дройзена, можуть

дозволити собі тільки поети і письменники), а лише поглибленням і розширенням наших нечітких уявлень про минуле, і розвитком щораз нових поглядів. Він підкреслює, що емпіричний матеріал, точно розміщений у часі й просторі, дає нам лише перевірку фактографії та окремих явищ. Однак наука не може цим обмежуватися. Вона має займатися загальним і необхідним, має пояснювати, а передовсім, шукати істину. У випадку історії згадане загальне й необхідне випливає з тяглості людської діяльності, яка вирішує щоразу нові завдання. Однак цей рух зовсім не є історичною еволюцією, наголошував Дройзен, бо остання із самого початку передбачала б якусь конфігурацію всіх подальших стадій розвитку.

Дройзен присвячує досить багато уваги інтерпретації, а те, що він про неї пише, випереджає свій час і є надзвичайно оригінальним. Передусім він розвіює ілюзію, що через історичну нарацію історик здобуває відображення минулої дійсності, зокрема, вхоплює начала якихось процесів, подій та їх суть, а також отримує їх пояснення. Мислитель звертає увагу на появу тут герменевтичного кола, бо очевидно, що ми розуміємо наявне, коли дізнаємося, як до цього дійшло, але як до цього дійшло, ми дізнаємося лише тоді, коли якомога ретельніше дослідимо і зрозуміємо те, що є. На думку Дройзена, без усвідомлення цього неможливо правильно пояснити історичну інтерпретацію. Він підкреслює, що ми інтерпретуємо не історичні факти, а лише джерельні матеріали. Мистецтвом інтерпретації ми оживляємо ці матеріали і спонукаємо їх мовлення, а мову потрібно розуміти. Дройзен вирізняє чотири основні види інтерпретації: прагматичну, інтерпретацію обставин, психологічну та теоретико-ідеологічну.

Прагматична інтерпретація є початковим кроком процесу інтерпретаційного розуміння. Вона стосується гіпотетичного реконструювання ходу подій та відносин, зокрема, із використанням порівняльного матеріалу. Якщо при прагматичній інтерпретації відбувається складання докупи історичного цілого, його поєднання за допомогою реконструкції мотивів, то предметом інтерпретації обставин є встановлення зовнішньої обумовленості. Психологічна інтерпретація має показати, що реконструйовані істориком вчинки людей з минулого дають нам зрозуміти, що ці люди є не шаблонними, а живими особами, з їхніми талантами, характерами, нахилами тощо. Теоретично-ідеологічна інтерпретація полягає у відкритті ідей та зразків поведінки, що керують людською діяльністю у певний період і на певній території. Наскільки ми дошукуємося найглибших таїн душі в поезії, вказує Дройзен, настільки в історичному розумінні варто

задовольнитися встановленням гіпотетичних зв'язків між індивідуальними вчинками та їх загальними передумовами, що діють в суспільстві. В цьому, серед іншого, проявлявся його історизм.

* * *

М. В. Хоменко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Вакуліна В. М.)

ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ КАРЛА ЯСПЕРСА

К. Ясперс поділяв буття на таке, яке виступає у трьох основних виявах: "буття-у-світі"; "екзистенція" та "трансценденція". Лише під впливом граничних ситуацій людина здатна ледь торкнутися до розуміння істинного буття, зрозуміти , що світ, в якому вона живе, відділяє її від нього (істинного буття). Ясперс схиляється до цікавої думки про те, що війни, інші катаклізми, спричинені безпосередньо людиною, стають наслідком "вибуху зла", яке концентрується під впливом діяльності усього людства, а не лише певної його групи, цей вибух лише знаходить втілення в життя цією групою.

Філософ виділяє чотири способи людського пізнання: зовнішнє буття дає нам звичайне знання існуючих предметів, з якими ми щодня зустрічаємося; свідомість взагалі дає нам очевидне і примусове, всезагальне і необхідне знання; дух поєднує знання, які виникають в перших двох сферах; і людина існує як "екзистенція" настільки, наскільки усвідомлює себе створеною Богом. Ясперс взагалі багато уваги приділяв питанням релігії і віри, він намагався дати визначення поняттю "філософська віра". Суть "філософської віри" в тому, що вона існує як віра, якою ми віримо, і віра, в яку ми віримо.

Філософ вважає, що будь-який людський винахід приносить як користь, так і стає водночас причиною нових гріхів. Свободу людини К. Ясперс розглядав як покірність божій волі, та ж людина, яка хоче отримати реальну свободу, насправді отримує життя без мети. Окрім того, в процесі свого існування кожна особистість орієнтується на авторитети: без авторитету (яким і виступає найчастіше Бог) взагалі неможливе людське існування. Протягом усієї своєї філософської еволюції К. Ясперс розглядав філософію як спосіб подолання важких психічних станів, як чужих, так і власних. Вона була для нього принципово споріднена медицині, зокрема – психіатрії та психотерапії, виступала як їх продовження і в той же час підстава. Тут немає протиріччя: пропонуючи людині картину світу, філософія дає їй можливість орієнтуватися в ньому, примиритися з ним і знайти спокій – нехай і на якийсь період життя, до тих пір, поки ця картина

світу не захитається під новими ударами життя. Але навіть тоді, коли цей «філософський» психологічний механізм захисту не спрацьовує, сама ця незадоволеність змушує людину звернути погляд на саму себе, на власну екзистенцію, що теж може виявитися шляхом виходу з кризи. Шляхом прояснення екзистенції особистості, філософія "зрощує" її з усім світом. Саме тому можна говорити про філософію К.Ясперса як про екзистенціальну філософію, яка виступає як потреба, задоволення якої несе терапевтичний ефект.

Концепція Осьового часу К.Ясперса є визначальним елементом його бачення та розуміння закономірностей розвитку історії. Феномен Осьового часу пов'язаний із феноменом філософської віри. Момент появи Філософської віри був початком Осьового часу. Осьовий час постав як ряд грандіозних змін у свідомості людини, її світовідчутті. Людина вперше осягнула межі власного буття, переживши граничну ситуацію. Людині стала зрозумілою історія, – вона осягнула свою історичність. Зміни у розвитку свідомості людини, які спостерігалися протягом від 800 до 200 рр. до н. е., виявили той тип людини, який існував до другої половини XX століття. Створення концепції всесвітньої історії залишається лише задачею; її, зокрема, і намагався розв’язати Ясперс. Створена ним схема світової історії, на його думку, найбільш відповідає вимогам відкритості, єдності і емпіричної реальності. Він намагається досягти історичної єдності за допомогою визначення спільного для людства осьового періоду. Реальний осьовий час – це втілення ідеальної осі, навколо якої рухається об’єднане людство, тут розкривається те, що є спільним та істотним для всіх, взаємозв’язок людства знаходить свій вираз у безмежній комунікації. Запропонована схема дозволяє лише визначитися з єдністю попередньої історії, але єдність історії у розумінні повного єднання людства ніколи не буде завершена. Така єдність, на думку Ясперса, є межею історії, її початком і кінцем.

Історичність людини розглядається як усвідомлення нею співвідношення „минуле – сучасне – майбутнє". Минуле постає як осяжна далечінь, події якої піддаються критичному аналізу. Якщо людина аналізує події минулого, то це засвідчує її прагнення уникнути помилок минулого в майбутньому. Історична концепція людського існування в його цілісності повинна включати майбутнє, бо відмова від майбутнього призводить до незавершеності, отже, неправдивості образу минулого. На думку Ясперса, знання про сучасне і майбутнє дозволяє зробити певні прогнози. Мета прогнозування звернена у сучасне, адже прогнозуюче історичне мислення визначає наші дії.

Наука та техніка є суттєвими факторами формування напрямку та

характеру історичного поступу людства протягом XX століття. Технічний прогрес визначає характер діяльності людини, впливає на розвиток особистості. Разом з тим, людина відіграє керівну роль у системі взаємозв'язків "техніка – людина".

Історія являє собою основу, зв'язок з якою ми зберігаємо, якщо не хочемо зникнути безслідно. Лише у контексті історичного знання можливо прийти до розуміння природи людини. Саме тому історичне не є для нас чимось байдужим, а виступає моментом нашого життя.

Історія має властивості. По-перше: вона має межі, які відокремлюють її від природи та космосу. По-друге, історія являє собою перехід: він не локалізується виключно на якихось певних етапах історії, – він присутній завжди. Саме тому ми не можемо знайти для себе зразки досконалості чи абсолюту у досягненнях попередніх епох. Історії взагалі не властива тривалість, вона сама є перехід.

Третьою властивістю історії є її єдність. При всьому розмаїтті людей, культур, історичних епох існує дещо істотне, що їх об'єднує: люди значущі одне для одного. Зустрічаючись, люди пізнають себе в іншому і саме явище «людина» є рух до єдиного.

* * *

В. С. Похилько, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)

С. ГАНТІНГТОН ПРО ДЕМОКРАТИЗАЦІЮ СУСПІЛЬСТВА У ПРАЦІ «ТРЕТЯ ХВИЛЯ. ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ НАПРИКІНЦІ XX СТОЛІТТЯ»

Інтерес, викликаний останньою книгою С. Гантінгтона, знаменує певний етап в історії політичної думки, коли на зміну ідеологічно орієнтованих концепцій знову приходить етнокультурологічний підхід. Гантінгтон формує загальну парадигму, систему огляду глобальної політики. Основна ідея його праці полягає в тому, що в світі після «холодної війни» культура і різні види культурної ідентифікації (які на найширшому рівні є ідентифікацією цивілізації) визначають моделі згуртованості, дезінтеграції і конфлікту.

С. Гантінгтон висловлює свої погляди на чинники конфліктності сучасного суспільства. Спочатку він виділяє економічні та ідеологічні перешкоди, вказуючи на обмеженість культурних. Основна гіпотеза Гантінгтона вже полягає в тому, що в сучасних міжнародних відносинах стосунки конфлікту чи співпраці між державами визначаються культурною ідентичністю суспільства. Широкі маси населення, розчаровані в ідеології, повертаються до своїх

фундаментальних основ, таких як релігія, мова, історія, суспільні цінності й традиції, інституції. Тобто вони намагаються відновити культурну відособленість, що вимагає виділення і навіть протиставлення іншим народам. При цьому С. Гантінгтон зазначає момент домінування Заходу над іншими цивілізаціями, і критикує західні країни за те, що вони намагаються нав'язати свої цінності решті світу. С. Гантінгтон вважає, що нації-держави залишаться головними суб'єктами майбутніх конфліктів, але конфлікти глобальної політики будуть розгортатися між націями і групами, що належать різним цивілізаціям. Лінії розлому між цивілізаціями стануть лініями майбутніх фронтів.

С. Гантінгтон описує розвиток світу як майбутню військову кампанію, спочатку за встановлення демократії, а потім за панування певних цивілізацій. Він досить песимістично оцінює перспективи західноєвропейської цивілізації, оскільки, незважаючи на те, що США та країни Західної Європи сьогодні продовжують домінувати, тим не менше їх участь у світовій політичній, економічній та воєнній могутності знижується порівняно з іншими цивілізаціями. В епоху процесів глобалізації відбувається укрупнення протиборчих у світі сторін. Можливі сутички між ними в найближчому майбутньому будуть характеризуватися: по-перше, цивілізаційними протиріччями (джерела яких визначаються культурою, зачіпають мову, історію, релігію, звичаї, соціальні інститути, суб'єктивну самоідентифікацію людей); по-друге, катастрофічними наслідками у зв'язку з укрупненням, а значить і посиленням військової могутності учасників конфлікту.

У праці «Третя хвиля. Демократизація наприкінці XX століття» С. Гантінгтон закликає будь-що просуватися до демократії. Він говорить про згуртування цивілізацій, що виражається в «синдромі братніх країн». Цей синдром приходить на зміну політичній ідеології і традиційним міркуванням підтримання балансу сил в якості основного принципу співробітництва і коаліцій. Повертаючись до Західної цивілізації, С. Гантінгтон закликає її переглянути свою стратегію поведінки в зовсім новому світі. Для цього необхідно прийняти і зрозуміти ту реальну ситуацію, яка існує на даний момент. Тільки тоді з'явиться можливість: конструктивно змінювати її на свою користь; переглянути політичний курс, який відповідав потребам часів «холодної війни», а значить, змінити політику НАТО, договір по ПРО і т.д.; перестати вірити в універсальну значущість західної культури і визнати існування інших цивілізацій, унікальність їх культурних особливостей.

Таким чином, в умовах тотальної глобалізації міжнародний політичний процес визначатиметься не військовою чи економічною потугою, а соціо-інформаційним потенціалом політичних систем, що беруть у ньому участь. Основним критерієм ідентифікації статусу «свій-чужий» у майбутньому стане належність до того чи іншого цивілізаційного простору. Вирішення етико-гуманітарного конфлікту стане невід'ємною передумовою загального цивілізаційного поступу. Перспективи його вирішення сховані на рівні окремих політичних систем та їх потенційної здатності до комунікації. Саме можливість інформаційного обміну визначатиме інтеграційні процеси в майбутньому, шляхи збереження уявлення про самоцінність власної національної, політичної, релігійної, етнічної культурної ідентичності, про пошуки власного шляху, власної парадигми суспільного розвитку. С. Гантінгтон підсумовує: «Найбільшим комунікативним потенціалом володіють політичні системи, що перебувають у так званому міжцивілізаційному просторі, тобто на межі двох і більше цивілізацій, та одночасно відчувають їх вплив».

* * *

Р. О. Басенко, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)

АНТРОПОЛОГІЧНЕ ВЧЕННЯ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС

Розвиток сучасної європейської цивілізації позначений глибокими трансформаційними процесами соціально-політичного, морально-правового, духовно-релігійного та ціннісно-смислового змісту. Особливо чутливими до таких змін виявилися ціннісно-нормативні координати молодого покоління, у середовищі якого значного поширення набули «негативні вектори» ціннісного каркасу – моральний релятивізм, гедонізм, утилітаризм, байдужість і поверховість у ставленні до значимих викликів часу, безпідставна амбіційність та доволі не скромна претензійність. Крім того, мисленнєвій парадигмі сучасної молоді загрожує небезпека втрати необхідних основ морального ригоризму та цінності діяльного життя.

Відтак, молодь все частіше зіштовхується із труднощами у процесі світоглядного визначення, ціннісним хаосом, врешті – із проблемою «екзистенційного вакууму». Такий стан речей є головним джерелом агресивності та ворожості частини молоді до суспільства, актуалізації деструктивних намірів та суїцидної спрямованості молоді.

З огляду на це, виняткову важливість у контексті ціннісно-орієнтаційної підтримки сучасної молоді становить вивчення релігійно-філософського вчення католицького ордену єзуїтів, яке вирізнялося новизною та цілісністю семантичних, аксіологічних і нормативних конструкцій. У ньому окреме місце належало антропологічному дискурсу, зміст якого був не лише співзвучним сучасному модернізаційній епосі XVI-XVII століть мисленню європейців, але й відіграв вагому роль в інтелектуальному супроводі переходу західноєвропейського суспільства, передусім – молоді, від середніх віків до Нового часу.

Відомо, що орден єзуїтів – католицька, чернеча, духовно-світська організація, яка була заснована 1540 року іспанцем Ігнатієм Лойолою для боротьби із Реформацією та поширення католицького віровчення шляхом освітньо-виховної, соціальної, проповідницької та місіонерської роботи. Водночас, окреме місце в інтелектуальній спадщині ченців-єзуїтів належало розробці власної, співзвучної католицькій доктрині, філософської системи, у якій етико-антропологічний дискурс набув цілісного та завершеного вигляду.

Засадничі положення етико-антропологічного вчення ордену єзуїтів були закладені його засновником іспанцем Ігнатієм Лойолою, ім'я якого, цілком виправдано, поповнило перелік лідерів, які змінили світ. Принципи антропології першого єзуїта детермінувалися абсолютними смисловими та ціннісно-нормативними координатами теоцентричного змісту: "Людина, – підкреслював Лойола, – створена для того, щоб хвалити Господа Бога свого, шанувати його та слугувати Йому, через що врятувати свою душу". Для засновника єзуїтів, Бог – головна спрямовуюча та цілеформуюча сила: "Господь, – згадував іспанець про свій життєвий шлях у третій особі, – допомагав йому, спонукаючи його до думок... приносячи велику втіху та даруючи рішучість".

Втім, визнаючи, що Бог спрямовує життя і діяльність людини, єзуїти активно захищали ідею свободи волі, яка, в їхній інтерпретації, фактично набула фокусу антропологічного вчення Товариства Ісуса. Такий дискурс був всебічно обгрунтуваний у філософському вченні єзуїта Луїса де Моліна. У трактаті "Згода вільної волі із дарунками благодаті..." він стверджував, що Бог і Людина співвідносяться один з одним як "перша причина" і "друга причина". Causa prima та causa secunda діють узгоджено, доповнюючи одна одну. Бог – підтримує, задає вектор руху, визначає межі, тобто реалізовує загальну підтримку. В той же час, за людиною залишається право на власний конкретний вибір та вільну дію.

Як видно із наведеного антропологічного ландшафту, єзуїти винятково важливу роль у бутті людини відводили її розумному власному вибору. З цього приводу вітчизняний релігієзнавець В. Слободян констатував: "Розумові приписувалася вирішальна роль у скоєнні чи нескоєнні людиною гріховного діяння. Для гріховного вчинку необхідний акт свідомого вибору. Отже, шлях зцілення людини уявлявся як підпорядкування її пристрастей і волі розумові та свідомості".

Більше того, антропологічна рефлексія Товариства Ісуса виробила власну модель діяльності людини, головними компонентами якої були дії, воля і розум. У її межах Ігнатій Лойола сформулював наступну інтенцію ціннісно-орієнтаційного змісту: "Щоб кожна людина зуміла перемогти саму себе та впорядкувати своє життя [вчинити дії – Р.Б.] власним вольовим [засобом волі – Р.Б.] рішенням, яке було б позбавленим від невпорядкованих пристрастей [на основі раціональності – Р.Б.]".

У такій антропологічній моделі особлива роль відводилася волі людини. У цьому розрізі, антропологічний дискурс єзуїтів був співзвучним нормативним та аксіологічним конструкціям релігійно-філософського вчення Ж. Кальвіна. Зокрема, російський філософ Д. Мережковський підкреслював, що католицького Лойолу та протестантського Кальвіна зближувала популяризація трьох схожих типів волі, де перший – воля до спасіння, не лише особистого, але й суспільного, другий – воля до порядку і третій – воля до всесвітності та глобальності проектів. Втім, до вказаних типів волі слід додати ще два: воля до "діяльної побожності" та воля до модернізації й оновлення моделі діяльності.

Саме останні два типи волі й обумовили обґрунтування єзуїтами нової етико-праксеологічної моделі життя людини, зміст якої полягав у необхідності облаштування власного життя на принципах діяльнісності та активності, особистої ініціативи спрямованої на модернізацію суспільної дійсності.

Для розвитку вольової сфери, єзуїти здійснювали реколекції – виконання "Духовний вправ" Ігнатія Лойоли: молитву, споглядання, читання, самовипробування, які тривали упродовж декількох тижнів під керівництвом священика. Метою такої єзуїтської аскези було створення умов для діяльного та осмисленого буття людини.

Крім того, вагому роль в організації успішного життя людини єзуїти відводили правильному формулюванню цілей та спрямуванню усіх зусиль на їхню реалізацію. Таку світоглядну установку вони демонстрували упродовж своєї місійної діяльності. З цього приводу

німецький історик, культуролог та соціолог М. Вебер, аналізуючи організаційно-ідеологічні засади Товариства Ісуса, писав: "В єзуїтському ордену усіляка аскеза, будь-яке усамітнення – тільки засіб для досягнення цілі. Усамітнення дозволяється настільки, наскільки воно допомагає досягти ціль".

З огляду на викладене вище можна констатувати, що етико-антропологічне вчення ордену єзуїтів містило кілька смислових вимірів: теологічний (як проблема теологічної детермінації людського існування), телеологічний (як необхідність визначення чіткої мети життя людини), праксеологічний (як необхідність діяльного життя), когнітивний (як проблема "мислення дії") та волюнтаристський (як необхідність внутрішньої волі для втілення визначеної мети). Проголошення необхідності користування людиною своєю свободою волі для упорядкування власного життя – ключова інтенція антропологічного вчення ордену єзуїтів.

Екстраполюючи антропологічний дискурс Товариства Ісуса на сучасність слід відзначити, що його положення, без сумніву, становлять виняткову актуальність для молодого покоління, яке, з огляду на свої вікові особливості, зіштовхується із необхідністю вибору власного стилю життя. Зокрема, ціннісно-орієнтаційне навантаження містять ідеї єзуїтів щодо необхідності чіткого визначення мети власного життя, організацію якого слід здійснювати за допомогою власного розуму та вольових рішень. Більше того, саме орден єзуїтів не лише засобами філософсько-релігійного вчення, але й своїм практичним служінням засвідчив життєву необхідність постійного вияву людиною особистої ініціативи, перспективність прийняття нею вольових та відповідальних рішень.

* * *

А. І. Сагань, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)

ДИХОТОМІЯ «БУТИ ЧИ МАТИ» ЯК ПРИНЦИП ЛЮДСЬКОГО ІСНУВАННЯ

Буття для філософії пов'язане, насамперед, із тим, що філософія виконує функцію людського світоорієнтування, а буття – це найширше філософське поняття, і тому воно постає як граничний, цільовий, стратегічний людський орієнтир. Поняття «буття», ця проблема була предметом розгляду багатьох філософських праць і питання «Що таке буття?» стало одним із ключових у західній філософії.

Дослідженню проблеми людського буття присвячена праця

Е. Фромма «Мати чи Бути». Зокрема, він виділяє принципи володіння та буття, які визначають характер людського існування, її здатність ділитися та віддавати, та ін. Еріх Фромм в своїй праці співставляє дві складові людського існування , а саме володіння та буття.

Більшість із нас краще уявляють собі принцип володіння, ніж принцип буття, бо він виявлений і реалізований у нашій культурі набагато виразніше. Але дещо суттєве робить визначення принципу буття набагато глибшим і складнішим, ніж принципу володіння, а саме – природа відмінностей між цими двома способами існування.

Передумовами принципу буття є незалежність, свобода і наявність критичного розуму. Основна його характерна риса – це активність, але не зовнішня, в сенсі зайнятості, а внутрішня, яка означає продуктивне використання своїх людських потенцій. Бути активним – означає дати проявитися всім здібностям, таланту, всьому багатству людських обдарувань, якими, хоча й різною мірою, наділено кожну людину.

Людині властиве глибоко вкорінене бажання бути: реалізувати свій хист і здібності, бути активною, спілкуватися з іншими людьми. Тому проблема поведінки полягає в тому, щоб пояснити відсутність активності, а не активність.

Реалізація принципу буття прослідковується в усіх сферах людського існування: навчання, спілкування, читання тощо.

Засвоєння знань студентами, які обрали буття як основний спосіб стосунків зі світом характеризується тим, що вони ніколи не починають слухати курс лекцій, навіть першу з них, будучи tabula rasa. Вони вже розмірковували над проблемами, які становлять предмет лекції, в них відтак виникли власні питання. Вони засвоюють тему, і вона зацікавлює їх.

Пригадування за принципом буття являє собою активне відтворення слів, думок, зорових образів, картин, музики; інакше кажучи, конкретний факт, який треба згадати, поєднується з пов’язаними з ним багатьма іншими фактами. При цьому встановлюються живі зв’язки, а не механічні чи логічні.

Люди, які читають за принципом буття, часто змушені переоцінювати визнані всіма книги, не відчуваючи за ними ніякої цінності (або визнаючи її як вкрай обмежену) . Або ж вони здатні глибоко зрозуміти зміст, іноді навіть глибше за самого автора, який, між іншим, вважає все написане ним надзвичайно важливим.

Влада за принципом буття спирається не лише на наявність у претендента необхідної компетентності щодо виконання певних соціальних функцій, а й на вимогу високого особистісного розвитку

претендента. Такі люди випромінюють авторитетність і не потребують щоразу доводити свою силу наказами, погрозами і підкупами.

Знання в сенсі буття – функціональне, це лише засіб, складова процесу продуктивного мислення. Пізнання за принципом буття має свої особливості, і зрозуміти їхню сутність допомагає осмислення філософських ідей і вчень.

На жаль, сучасна система освіти переважно орієнтована на те, щоб навчити людей набувати знання ніби якесь майно, так чи інакше пропорційне тій власності і тому суспільному становищу, яке вони, швидше за все, займуть у майбутньому. Отримуваний мінімум знань достатній для того, аби люди не могли належним чином виконувати свої службові обов'язки.

Віра за принципом буття – це передусім не вірування в певні ідеї (хоча і це важливо), а внутрішня орієнтація, певна позиція людини. Правильніше було б говорити: людина у вірі, а не – у неї є віра. Теологія розрізняє віру, яка є довірою, і віру як довіру, відображаючи аналогічну відмінність між змістом віри й актом віри. Можна вірити собі й іншим людям, релігійна людина може вірити в Бога.

Отже, людське існування належить реальній, а не спотвореній, сповненій ілюзіями, картині життя. Будь-яка спроба розширити сферу буття означає глибше проникнення в реальну сутність самого себе, інших та довколишнього світу. Характер людського існування визначається принципом буття та принципом володіння, які суттєво відрізняються один від одного. Тоді як буття глибоке і складне явище у людському орієнтирі, принцип володіння виразно реалізований у нашому повсякденному житті.

* * *

Ю. О. Козирь, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н. І.)

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ СУЧАСНОЇ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

В останні десятиліття неабиякого розмаху набирають різноманітні молодіжні субкультури, що мають різне походження, різні способи тлумачення світу, різні смислові конфігурації текстів, способи ритуалізації повсякденної поведінки. Своєю оригінальністю, новизною вони приваблюють молодих людей, які шукають нові схеми для ідентифікацій, сенсотворення, стилю життя.

Молодь – це покоління людей, яке тільки проходить процес соціалізації, в ході чого формуються певні соціально-психологічні

установки. Цей період характеризується підвищеною чутливістю до зовнішнього впливу. Так К. Манхейм стверджував, що молодість – це завжди межова зона, стан переходу, своєрідний код ініціації та ідентифікації самості в полівекторному просторі суспільно-економічного та культурно-політичного життя певного суспільства.

Поширення електронних технологій у сучасному суспільстві сприяє формуванню нового формату свідомості з домінантними категоріями «масовість», «стандарт», «уніфікація». Соціальні рухи, які виникають у такому суспільстві, мають на меті не зміну державного ладу, а захист соціуму від тотального контролю та маніпуляцій з боку технократичної держави й розвиток альтернативних стилів життя всередині суспільства. Тому, прагнучи знайти та закріпити більш-менш міцний соціальний статус, молодь створює власну культуру, власну систему цінностей, альтернативну офіційній культурі, тобто субкультуру.

Загалом, молодіжна субкультура розглядається як процес циркулювання своїх способів інтерпретації смислів, світу, які створюються та відтворюються завдяки діалогізму за допомогою мови (сленгу, жаргону), знаків (символів, одягу, іміджу, атрибутики).

Система молодіжної субкультури базується на двох діаметрально протилежних складових. Зміст першої складової полягає у гармонійному співіснуванні з принципами, нормами і правилами, що уже склалися у суспільстві; вона продовжує і розвиває традиції та звичаї попередніх поколінь. Сюди відносимо субкультури молодіжних гуртків, громадських організацій, студентських об’єднань, художніх колективів, політичних партій тощо. Усіх їх об’єднує те, що вони не викликають активного спротиву у суспільстві, оскільки сприймаються як правило, адже кардинально не заперечують і не прагнуть зламати будь-які загальновизнані норми і традиції. Більше того, такі об’єднання молоді контролюються і часто створюються дорослими, а отже є бажаними і корисними з точки зору останніх.

Друга ж складова загальної молодіжної субкультури характеризується пошуком якісно нової ідентичності, нових форм самовираження, нової ідеології, спробами руйнування традиційних уявлень суспільства про «норму» та «зразок» поведінки. Усе це нерідко демонструється засобом різних форм протесту та епатажу (зачіска, символіка, стиль поведінки, фольклор, світогляд та ін.), що часто призводить до неприйняття або ворожості з боку суспільства. Ядром цієї складової молодіжної субкультури є альтернативні молодіжні угрупування: хіпі, готи, панки, рокери, репери, емо, скінхеди, райтери та ін.

У соціокультурному контексті необхідно вказати, що часто саме в альтернативі, тобто серед молоді творчої, такої, що не мислить стереотипами, зароджується і проростає потенціал загальної культури майбутнього, відбувається закономірний пошук, відбір й закріплення традиційних і створення сучасних культурних цінностей. Так свого часу такі культурні течії як авангардизм, сюрреалізм, постмодернізм, абстракціонізм тощо вважалися відхиленням від загальноприйнятої суспільством естетичної норми, проте згодом набули популярності і стали вважатися прогресивними тенденціями у культурно-мистецькому житті. Відтак, не залишається жодних сумнівів, що кожна з наявних сьогодні молодіжних альтернативних субкультур здатна не лише впливати, але й видозмінювати культурне життя суспільства, надаючи йому нових прогресивних форм і змісту.

У сучасному суспільстві виникає потреба в осмисленні специфіки впливу різних субкультур на формування особистості, її "картини світу". Пізнати суть і призначення субкультур – означає осягнути способи конструювання реальності в них.

* * *

В. В. Демочко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Блоха Я. Є.)

ПРОБЛЕМА «КОХАННЯ-ЛЮБОВІ» В СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ

Жити з людиною, яку кохаєш, так само важко,
як кохати людину, з якою живеш.
Жан Ростан

Починаючи з колиски філософської думки проблема «кохання-любові» не дає спокою як любомудрам, так і пересічним людям. Так, стародавні греки виділяли вісім видів любові: Лібідо (жадання), Ерос (любов як прагнення до відтворення або творчості), Агапе (найбільш характерний вид любові для підлітків – сильне, жертовне почуття з прихованим елементом сексуального захоплення), Прагма (любов за розрахунком), Сторге (любов до рідних), Філео (дружня любов), Манія (любов-одержимість), Людус (любов-гра).

Греки не даремно класифікували види любові і дали їй ім’я, адже любов творить чудеса та породжує війну. Любов буває панацеєю та отрутою. Любов це інь та янь, поєднання добра і зла. Любов буває злою та буває доброю. Любов це відчуття прекрасного та відчуття відрази. Любов дає знання та породжує безумство. Любов – це гуманізм та антигуманізм і так далі. Що ж таке любов, що це за таке відчуття, яке може кардинально змінити людину та її душу? Що це за

почуття за яке розпочиналися війни? Що ж це?

Один з очільників руху «за гуманістичну психологію», американський психолог Ролло Мей у своїй праці «Любов і воля» зазначає, що будь-яке людське відчуття справжньої любові є сумішшю у різних пропорціях усіх різновидів любові [3].

Особливістю поглядів Р. Мея щодо бачення феномену любові є підхід, згідно з яким порівнюється два різновиди любові: лібідо та ерос. Автор розрізняє ці два модуси любові в духовному і креативному розумінні. Відповідно лібідо розглядається як інстинктивне прагнення отримати задоволення і саме по собі постає як інстинктивна і механічна форма вияву пристрасті та бажання. Р. Мей користується визначенням лібідо, зазначеним у словнику Вебстера: лібідо від латинського sexus – «розкол», тобто йдеться про «фізіологічні відмінності між чоловіком і жінкою, про відмінні функції чоловіка або жінки» [3].

Ерос є повною протилежністю лібідо – це відносини, в яких ми не шукаємо розрядки, а скоріше прагнемо розвивати, породжувати і творити світ у його формах. Завдяки еросу ми не лише стаємо поетами і винахідниками, а й знаходимо високу моральність. Любов у вигляді еросу є генеруючою, креативною мотивацією: вона руйнує старі форми і створює нові, бореться зі всіма уявленнями і обмеженнями часу.

Підсумовуючи аналіз значення лібідо та еросу, Р. Мей відзначає їх безпосередній взаємозв’язок і взаємозумовленість. Він зазначає, що в ситуації, коли відбувається відокремлення лібідо від еросу, ми позбавляємо їх сили, дегуманізуючи як лібідо, так і ерос. Більше того, ми протиставляємо лібідо еросу, використовуючи його саме для того, щоб уникнути обтяжливо глибоких відносин, пов’язаних з еросом. У такому разі лібідо постає як найдієвіший «наркотик» для того, щоб забути про обтяжливі аспекти еросу, внаслідок чого відбувається використання фізіологічної чуттєвості лібідо як захисту від творчої пристрасті еросу [3].

Принципово відмінні мотиваційні аспекти цих двох різновидів вияву любові вказують на їх психологічну природу і мету. Мета лібідо виходить з його природи як фізіологічної потреби – розділити з іншою людиною насолоду і пристрасть, знайти нові виміри досвіду, нові переживання, які розширюють і поглиблюють буття двох людей.

Ерос за своєю природою – це бажання, духовно-онтологічне прагнення досягти повноти стосунків. Кінцева мета лібідо – задоволення і розслаблення, тоді як ерос – це бажання, прагнення, вічний потяг до розширення обріїв. Звідси випливає проблема

сучасного суспільства, яка, згідно з Р. Меєм, полягає в тому, що минуле століття зробило лібідо мало не найголовнішою нашою турботою, зваливши на нього духовну місію всіх інших форм любові, применшивши, у такий спосіб, значення любові, збіднивши її духовну місію і значущість у людському житті, підмінивши її величезний духовний зміст статевим інстинктом, імпульсом до чуттєвого задоволення [3].

Щодо цього М. Бердяєв зазначав, що лібідо є само по собі розпусним тому, що недостатньо глибоко сполучає людей. Любов є протиотрутою проти розпусти тому, що її природа – космічно надіндивідуалістична, вона космічно поєднує природно роз'єднані людські єства. Другим засобом, що долає розпусту, є вище духовне життя. Мислитель твердив, що, силою того, що розпусту цілком не можна заборонити, її слід здолати онтологічно іншим буттям, а критеріями такого він називав любов і вище духовне життя [1].

Пояснення цьому дає сучасний український філософ Н. Хамітов. Він відзначає, що любов на рівні лібідо є лише втечею від самотності, вона рано чи пізно втратить характер любові. Більше того, вона й спочатку є скоріше не любов'ю, коханням, а закоханістю. Тобто істинна любов має інший, вічний, онтологічно значущий для людини характер. Любов-пристрасть хоча і містить у собі величезний емоційний імпульс, але має здатність швидко «вигоряти» та «засліплювати». Любов як благо – чисте, катарсичне почуття має не такий вибуховий і нестримний психологічний характер, проте їй властиві тривалий час переживання почуттів і не менш глибоке духовне відчуття. Така любов характеризується «плато» чи «піковими» переживаннями, які є свідченням виходу любові на новий, вищий і чистіший духовно-емоційний рівень. Таке відчуття, зазвичай, властиве вже не молодим людям: вони дивляться на життя більш виважено й мудро, відчувають діалектичну відмінність між скороминучими миттєвими спалахами почуттів і розміреним, постійним перебуванням духовності, налаштованим на благо [4].

У концепціях гуманістичної психології акцентується увага на істинності й справжності почуттів, любов вбачається тим засобом, який дає можливість по-іншому поглянути на себе і світ, відкинути все неважливе, що збиває людину із шляху самоосягнення, дає змогу відкрити справжню буттєву природу, яка стоїть на перешкоді гармонії людини і світу. Тоді як любов-пристрасть є вельми егоїстично насиченою і вимогливою, вона вже звільнилася від інстинктивної безособової сексуальності, але перебуває в полоні сексуальності-пристрасті, яка спрямовує до з'єднання не з особистістю, а з її

фізичним вираженням [2].

Однак, варто зауважити, що сучасна гаджетна людина спотворює романтичну та духовну любов, повертається назад у первісний час, де для нас існували інстинкти продовження роду та захисту свого життя, але і ці інстинкти ми спотворили. Нам необхідно переосмислити значення та поняття любові, адже любов це невід'ємний чинник нашого існування та нашої людяності, але коли існує тільки прагма і ерос ми втрачаємо свою людяність і перетворюємося у тварин.

Література:

1. Бердяев Н. Эрос и личность. Философия пола и любви [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/ bogoslov_ Buks/ Philos/ Berd/MetPol.php
2. Махній М.М. Кохання й інтимність в різних культурах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://webcommunity.org.ua/2013/01/24/ kohannya-j-intymnist-v-riznyh-kulturah/
3. Мэй Р. Любов и воля [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.psylib.org.ua/books/meyro01/index.htm
4. Хамитов Н. Философия и психология пола [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bookovka.info/?n=110

* * *

Н. В. Коршак, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н. І.)

СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ МОДИ

Проблема соціального функціонування моди викликала інтерес з боку науковців багатьох галузей знань: філософії, соціології, культурології, мистецтвознавства. Це пов'язано з неоднозначністю і багатогранністю даного явища, яке впливає на переважну більшість аспектів людського буття. Не тільки оформлення зовнішнього вигляду людини перебуває під впливом моди. Модними можуть стати стиль архітектури та інтер'єр житлових і громадських будівель; марки автомобілів, посуду і тканин; спосіб життя й манера поведінки. У духовному житті в усі часи можна виявити «модних» письменників, поетів, художників, акторів, режисерів, музикантів.

Моду фахівці розуміють як нетривале панування певних смаків в будь-якій сфері людського життя і культури. Не зважаючи на те, що мода здається суперечливою, примхливою, важко передбачуваною, у неї є свої траєкторії зародження, кульмінації і згасання, які можна назвати закономірностями розвитку, заснованими на повторюваності і циклічності. Вона завжди передбачає взаємозв'язок новаторства і

наслідування, задовольняє потребу людини в оновленні і в соціальній опорі, тому що створює особливий механізм, який допомагає ідентифікувати себе з тією групою, належність до якої сприймається як особлива цінність. Саме цьому зразку людина надає перевагу, бо вважає його значущим для себе.

Поряд з наслідуванням мода задовольняє потребу в розходженні, виділення із загальної маси, а мода вищого стану завжди відрізняється від моди інших верств. Завдяки досить динамічній зміні зразків мода вчорашнього дня завжди інша, ніж сучасна, хоча в повсякденному житті вони можуть співіснувати і навіть не суперечити одна одній. Водночас кожна буде виражати свій «знак часу». Тому так помітні «помилки» в історичних фільмах, виставах, картинах художників, коли вони нехтують деталями моди. Точність відтворення моди певного періоду стає додатковим джерелом інформації про культуру різних епох.

Мода – ніщо інше, ніж одна з багатьох форм життя, за допомогою якої тенденція до соціального вирівнювання з'єднується з тенденцією до індивідуальної відмінності. Диференціація суспільства підтримується модою, бо вона найзручніша форма встановлення зовнішніх відмінностей. Моду можна легко «купити» за гроші і приєднатися до кола обраних.

Однак мода не настільки демократична, як здається на перший погляд. Як тільки вона стає загальнодоступною, проникає в нижчі шари, то вищий стан, або еліта, відразу від неї відмовляється і створює нові зразки для наслідування та ідентифікації. Чим ближче різні верстви один до одного, тим стрімкіше відбувається наслідування. Проте цей же процес викликає прискорення зміни моди. У суспільствах, в яких диференціація ослаблена, де панує тенденція до вирівнювання та однаковості, мода хоча й існує, але цикл її руху набагато триваліший, модні зразки тримаються довше. Таке суспільство не підтримує швидкої зміни моди.

Незважаючи на те що мода як соціальне явище має груповий характер, вона не тотожна всій групі. Моду завжди приймає тільки частина групи, але як тільки вона визнається всією групою, призначення її зразків змінюється і вона втрачає свої символічні риси і властивості.

Панування моди в сучасному житті розширює арену її дії, залучаючи до цього круговороту величезне число товарів і послуг. Мода створює умови і можливості для виділення індивідуальності, створює особливу привабливість для тих, хто бажає бути поміченим, любить виділятися з натовпу. Проте «моднику» протистоїть

принциповий противник моди, що знаходиться до неї в опозиції. Вже одне заперечення моди також створює ефект індивідуалізації. «Немодний» – своєрідний знак внутрішнього протесту, в основі якого лежить прагнення мати особливі відмінності. Принципова «не модність» теж може стати модною відзнакою, демонструючи заперечення загальноприйнятої моди. І в тому, і в іншому випадку мода діє також насильно, викликаючи бажання не змішуватися з натовпом і масою.

Таким чином, мода, з одного боку, область загального наслідування, звільнення індивіда від відповідальності за свій смак і переваги, з іншого – відмінність, підкреслення своєї причетності до певної групи, знакової приналежності до еталонів сучасності.

Мода нерідко заповнює соціальну незначність особистості, її буденність і непомітність, нездатність своїми достоїнствами підкреслити індивідуальність. Вона стає заміною і захисним екраном, нею користуються як маскою, адже вона дозволяє те, що люди ніколи не стали б робити поодинці, звільняє від почуття сорому, вимагаючи беззаперечного підпорядкування, навіть якщо її вимоги абсурдні.

Підводячи підсумок міркуванням про соціальну роль моди, зазначимо, що мода є складним утворенням, в якому своєрідно з'єднуються різні виміри життя. Загальний ритм життя індивідів і груп визначає їх ставлення до моди. Маси нижчих верств важче приходять в рух, мода їх зачіпає, але оскільки їхні матеріальні можливості дуже обмежені, то темп змін уповільнений. Вищі верстви по-своєму консервативні. Вони обережно ставляться до змін в моді, які здаються підозрілими і небезпечними замахами на владу, дбайливо охороняють моду своєї групи як символ вірності її цінностям. Тому, поки в історії суспільства соціальна диференціація досить чітко ділила верхні і нижні шари, зміна циклів моди була дуже тривалою.

Мода як соціальне явище відповідає прагненням людини до оновлення і відокремлення, використання оригінальності для підкреслення індивідуальності і приналежності до певної групи. Вона залучає до кола змін різні верстви, стаючи символом новизни в мінливому світі.

* * *

В. В. Лісниця, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)

ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ МАСОВОГО СУСПІЛЬСТВА

На сьогоднішній день Україна знаходиться на шляху формування громадянського суспільства. Відбувається переоцінка ставлення до старих суспільних інститутів, переглядаються відносини між

окремими суб'єктами. За таких обставин змінюється і роль самої людини в соціумі. Кожного дня в побутовому спілкуванні можна почути слова «еліта», «сіра маса», «індивідуальність». Поступово змінюється ставлення до ролі особистості в суспільстві. Викристалізовуються дві групи людей. Одні романтично переконані, що людина самотужки здатна змінити ввесь навколишній світ, інші наголошують, що будь-які зусилля однієї людині марні, бо все вирішується «кимось іншим». Ці дві думки є крайніми проявами громадянського «ідеалізму» та «нігілізму», що в однаковій мірі шкідливі для формування нового громадянського суспільства. За таких обставин важливо звернутися до світової філософської спадщини, де можна знайти актуальну характеристику процесів, що відбуваються в суспільстві та ролі в них окремої особистості.

Одним із таких філософів безумовно можна вважати іспанського мислителя Х. Ортего-і-Гассета, який аналізував суспільно-політичні процеси, роль культури та еліт в суспільних процесах, значення особистості як складової суспільно-політичних процесів. Центром його філософської концепції є новий тип суспільного життя, на провідних ролях якого з ХХ століття замість колишньої еліти знаходиться людина-маса.

У своїй праці «Бунт мас» Хосе Ортега-і-Гассет досліджує соціокультурну ситуацію, яка склалася у ХХ столітті і була підготовлена попередніми епохами. Це, насамперед, криза культури, звичних усталених цінностей та норм, які через низку причин втратили свою імперативність. Явище, означене ним як «бунт мас», є безпосереднім проявом якісної зміни у житті європейської спільноти.

Бунт мас – основне явище, з якого випливають трансформації, які кардинально змінюють структуру суспільства. Найрадикальніший поділ, який можна провести в ньому, – це поділ на два типи людей: ті, що від себе багато вимагають і беруть на себе все нові труднощі та обов'язки, і ті, що від себе нічого особливого не вимагають, для них жити – це бути щомиті тим, чим вони вже є, не докладаючи зусиль на самовдосконалення. Поділ суспільства на масу та еліту є поділом не на суспільні класи, а на класи людей, і тому не може уподібнюватися з ієрархізацією на вищі і нижчі класи. В межах кожного суспільного класу є маса і еліта. Проте, слід зазначити, що суспільство стає масовим, оскільки у ньому переважає новий тип людини – людина-маса.

Людина-маса – це не соціальне і не класове, а суто психологічне поняття. Панування масової людини – пряма загроза для існування західної цивілізації. Ортега-і-Гассет визначає масову людину так:

«Маса – кожний, хто сам не дає собі обґрунтованої оцінки – доброї чи злої, а натомість почуває, що «такий, як усі», і проте тим не переймається і навіть задоволений почуватися тотожним із іншими».

Основною проблемою людини-маси філософ вважає замкнутість душі. Людина не мислить, вона сприймає запас готових ідей, і відгородившись від світу, залишається лише при своїй думці. Замкнутість душі не дозволяє людині-масі пізнати свою неідеальність. Вона не може пізнати себе, оскільки для цього їй потрібно порівняння себе з іншим, тоді людина-маса повинна хоч на мить вийти за свої межі, переселитися в свого ближнього. Але душа пересічної людини нездатна до таких дій.

Ортега-і-Гассет зробив нарис психологічного портрету людини-маси, як розбещеної дитини або самовпевненого недоростка, у якого ростуть життєві запити, при цьому цивілізація всіляко полегшила життя, але людина залишається невдячною, і сприймає все як належне, закладене природою.

Цей «новітній варвар» користується готовим набором ідей і не замислюється, звідки вони беруться, готовий приймати все на віру, не терпить аргументів і доведень. Ортега-і-Гассет відмічає інтелектуальну замкнутість такої людини, її нездатність до творчості, закостенілість, тяжіння до життя застиглого, яке приречене на вічне повторення, топтання на місці. Основна властивість людини-маси – її інертність.

Слід підкреслити наступні риси людини-маси, які відзначає Ортега-і-Гассет: стихійність і потреба в керівництві; нетерплячість, відкидання чужих думок; пряма дія, найчастіше використання сили; відкидання цінностей, норм, ідеалів; відмова від традиції культури; байдужість, матеріальний інтерес; інтелектуальний герметизм; жартівливість, властивість фарсу; відчуття власної довершеності.

У суспільстві, як і в державі, людина-маса бачить безлику силу, а оскільки і себе відчуває безликою, то вважає її своєю. І якщо в житті країни виникнуть якісь труднощі людина-маса буде робити все, щоб влада негайно втрутилася і взяли турботу на себе.

Ортега-і-Гассет формулює свою концепцію, виходячи з факту існування масового суспільства і масової культури. На думку філософа, саме масове суспільство і перетворює особу на знеособленого (усередненого) індивіда, світосприйняття та поведінка якого повністю визначаються зовнішніми факторами. Людина-маса одночасно є і «все», і «ніщо». Стандартизація життя нівелює індивідуальність. Техніка та технологія дають змогу людині творити будь-що, проте, будучи знеособленою істотою, людина творить не

знаючи що.

Концепція людини-маси не втрачає своєї актуальності в наш час, можна, навіть, сказати, що все більше її набуває. Сьогодні маси користуються у великій мірі тим самим життєвим репертуаром, що раніше здавався призначеним виключно для еліти.

З одного боку, бунт мас є надзвичайно позитивним явищем, але зворотний бік жахливий. Нині мораль зникла, але кожен доводить, що вона існує. Люди позбавляються цього поняття, щоб бути вільними. Не підкорятися ніяким нормам минулого. Саме тому зараз важливо звернутися до світової філософської спадщини, яка допоможе знайти відповідь як змінити особистість і її роль в сучасному суспільстві.

* * *

Б. Л. Недяк, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ЕЛІТ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сьогоднішнє суспільство стає все більш динамічним, розшарованим і потребує новітнього тлумачення тих явищ які воно продукує. Соціологічна і філософська думка з різних підходів і позицій пропонує своє бачення того чи іншого суспільного феномену. Саме тому на сьогоднішній день ми має цілий спектр теорій, зокрема і елітологічних. Сучасні теорії еліт слід сприймати як переосмислення ідей класичної макіавеллівської школи. Г.Моска, В.Парето, Г.Міхельс в своїх працях дали теоретичний базис що послугував поштовхом для сучасних концепцій еліт.

Однією з сучасних теорій є *ціннісна теорія еліт*. Представники якої як і макіавеллісти, вбачають в еліті конструктивну силу суспільства, але на відмінно від них більш позитивно відносяться до ідеалів демократизму, екстраполюючи елітарну теорію на низку сучасних держав. Основними установка теорії можна вважати поняття того, що приналежність до еліти визначається високими здібностями в найбільш цінних для суспільства видах діяльності. Відповідно, еліта – найбільш цінний елемент соціальної системи, володіючий соціальною мобільністю. Циркуляція еліт проходила на протязі всієї історії і на даний момент представники теорії вбачають еліту в менеджерах і інтелектуалах – носіях важливих для суспільства знань і адміністративних компетенцій.

Основні положення ціннісної теорії лежать в основі концепцій демократичного елітизму, що отримали широку популярність в сучасному світі. Вони ґрунтуються на запропонованому Йозефом

Шумпетером розумінні демократії як конкуренції між потенціальними управлінцями за довіру виборців.

Прихильники демократичного елітизму, посилаючись на результати емпіричних досліджень, стверджують, що реальна демократія має потребу як в елітах, так і в масовій політичній апатії, оскільки надто висока політична партиципація загрожує стабільності демократії. Еліти необхідні перш за все, як гарант високої якості складу керівників, яких вибрало населення.

Сама соціальна цінність демократії головним чином залежить від якості еліти. Керівний прошарок не тільки наділений необхідними для управління функціями, але й слугує захисником демократичних цінностей і здатен стримати притаманний масам політичний та ідеологічний ірраціоналізм.

Установки ціннісно-раціонального відбору еліт в сучасному демократичному суспільстві розвивають концепцію багатоманітності, плюралізму еліт, які також мають чільне місце в сьогоднішній елітарній думці. Представники цього напряму, не заперечують елітарну теорію в цілому, але і пропонують конкретно переглянути ряд її основоположних принципів.

В основі плюралістичної концепції еліти лежить трактування політичних еліт як функціональних. Кваліфікаційна підготовленість до виконання функцій управління конкретними суспільними процесами – найважливіша якість, котра визначає приналежність до еліти.

У сучасних демократіях еліти формуються з найбільш компетентних і зацікавлених громадян, котрі цілком вільно можуть входити в склад еліти, брати участь у прийнятті рішень. Розбіжності між елітою та масою ґрунтуються головним чином на неоднаковій зацікавленості в прийнятті рішень. Доступ в керівний прошарок, згідно прихильників концепції, відкриває не багатство та соціальний статус, а перш за все особисті дані, знання, та активність.

Концепція плюралізму еліт широко використовується для виправдання сучасних західних демократій. Численні емпіричні дослідження свідчать про явну нерівномірність дій різних соціальних груп на політику, суспільну думку, економічні процеси.

Свого роду ідейним антиподом плюралістичного елітизму виступають ліволіберальні теорії еліти. Одним із представників цього напряму – Чарльз Райт Міллс, намагався довести, що США керується не багатьма, а однією правлячою елітою. Ліволіберальний елітизм, розділяє деякі положення макіавеллівської школи, але має специфічні, відмінні риси.

Головний еліто утворюючий чинник – не видатні індивідуальні

якості, а володіння командними позиціями та керівними посадами. Провладна еліта, по Міллсу, складається з людей, займаючих такі позиції, котрі дають їм можливість піднестися над середовищем звичайних людей і приймати рішення, що мають вагомі наслідки.

Об'єднаність і різноманітність складу домінуючої еліти ґрунтується не тільки на політичній складовій. Еліта включає в себе керівників корпорацій, вищих державних службовців, та офіцерський склад. Їх підтримують інтелектуали, котрі добре влаштувалися в рамках існуючої системи.

Первинна функція владної еліти в суспільстві – забезпечення свого власного панування. Саме цій функції підпорядковано рішення управлінських задач. Міллс заперечує невідворотність елітарності суспільства, критикуючи її з послідовних демократичних позицій.

В середині правлячої еліти існують складні ієрархічні відносини. Міллс гостро критикує панівну еліту США, розкриваючи зв'язок політиків з великими власниками. Він прихильних марксистського класового підходу, котрий розглядає політичну еліту лише як виразника інтересів монополістичного капіталу.

Таким чином, розглянувши основні постулати сучасних елітологічних концепцій, необхідно відмітити їх полярність та проблемність. Сучасне суспільство настільки багатогранне що не втискається в рамки тієї чи іншої соціологічної концепції. Але перспектива розвитку елітарних теорій якраз і полягає в подальшому осмисленні емпіричних та теоретичних даних, для кращого розуміння динаміки теперішнього соціуму.

* * *

М. М. Нестеренко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА КЕРІВНИКІВ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

Соціальний розвиток людства у XX – на поч. XIX століття характеризується посиленням ролі жінок в усіх суспільних сферах, зміною становища чоловіків і жінок у суспільства, еволюцією гендерних пріоритетів, цінностей, норм суспільної свідомості, але проблема гендерної нерівності до кінця не вирішена, зокрема, це стосується керівництва освітніх закладів.

Важливим є вивчення гендерних стереотипів та виявлення їх впливу на керівників, зокрема освітніх закладів. Раніше керівництво як соціально-психологічний феномен вивчалося без урахування статі, тому що управлінська роль вважалася суто маскулінною. В умовах

гендерної трансформації людської цивілізації та українського суспільства формуються нові завдання для системи освіти. Саме школа є складовою соціальної системи, яка продовжує відтворювати патріархальні стереотипи взаємодії статей в суспільній та приватній сферах.

Однією з гострих соціально-психологічних проблем України є існування в суспільстві гендерних стереотипів, які стосуються у першу чергу установок в оцінці поведінки представників чоловічої і жіночої статі. Архаїчність стереотипів призводить до виникнення недорозумінь і конфліктів, які є результатом приниження людини певної статі в очах інших, оцінювання людини за статевими ознаками і навмисного формування у людей установок щодо власної поведінки в залежності від статі.

Однак, оцінити і помітити відмінності між керівником-чоловіком і керівником-жінкою можливо. Поняття «гендер» взято з соціології і позначає соціальну стать людини (на відміну від біологічної), соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, розподілі сімейних ролей.

Феноменом керівника – це сукупність об'єктивних (психологічних характеристик особистості, статі, віку і т. д.), і суб'єктивних факторів (індивідуального досвіду, що забезпечує успішність управлінської діяльності).

Однак, гендерні стереотипи про переваги чоловічого менеджменту над жіночим, незважаючи на глобальні соціальні, культурні та економічні зміни, виявляються на рідкість живучими. Всі описувані в літературі гендерні стереотипи можна об'єднати в три групи. Це стереотипи маскулінності / фемінінності, стереотипи, пов'язані з відмінностями у змісті праці чоловіків і жінок, і стереотипи, що стосуються закріплення сімейних та професійних ролей відповідно до статі.

Порівняємо стереотипні образи чоловіка і жінки. У образі чоловіка, по-перше, присутні якості, пов’язані з діяльністю та активністю: підприємливість, рішучість, наполегливість, прагнення до досягнення мети і до змагання, нонконформізм, прагнення до пригод, відвага, самоконтроль, впевненість у своїх силах, прагнення до оригінальності. Жінці приписується пасивність, нерішучість, обережність, турботливість, дотримання норм, конформізм. По-друге, «чоловічими» вважаються характеристики, які, зазвичай, співвідносяться з позиціями влади і управління, – розум, владність, прагнення до лідерства, домінування, відповідальність, об'єктивність,

амбіціозність, сила, легкість у прийнятті рішень, реалістичність і т. д. «Жіночими» ж є такі характеристики: покірність, безпорадність, залежність, безвідповідальність, слабкість, віра в те, що чоловіки кращі за жінок і вище їх за статусом, упередженість.

Правда, образи «жіночності» і «мужності», створені в попередній період, вступають в різке протиріччя з новими гендерними ролями, які активно формуються в сучасному суспільстві. Особливо ці зміни стосуються жінок, адже для досягнення успіху, як в професійній, так і сімейній сферах, їм доводиться боротися і з оточуючими, і з самими собою, і з традиційними гендерними стереотипами:

1. Для жінки головними соціальними ролями є сімейні (дружина, мати). Головний критерій оцінки жінок – сімейний статус (наявність чоловіка, дітей).

2. Для чоловіка головними є професійні соціальні ролі. Головний критерій оцінки чоловіка – його професійні успіхи.

Традиційні гендерні ролі сприяють формуванню активного ставлення до світу, прагненню самореалізуватися в улюбленій справі і прийняття відповідальності за своє життя більшою мірою у чоловіків, ніж у жінок що, обмежує можливості їх самореалізації, особливо у сфері управління. У суспільній свідомості існує цілий ряд міфів про особливості діяльності жінок як керівників. І, на жаль, ці міфи продовжують негативно впливати на кар'єру жінок. Отож, говорячи про ефективність менеджера, не можна не торкнутися дискусію про те, хто ефективніше – чоловік чи жінка.

Як відзначають Н. Самоукина і Н. Туркулец, у цій дискусії можна виділити три основні точки зору. «Патріархальна позиція» полягає в твердженні про те, що чоловік ефективніший жінки у всьому. «Феміністична позиція» – жінка ефективніша чоловіка, вона взагалі все вміє робити і робить це краще за чоловіка. «Позиція примирення» полягає в тому, що чоловіки і жінки однаково ефективні як у житті, так і в професійній діяльності, ефективність якої залежить від широкого спектру факторів, а не від статевої приналежності.

Отож, вплив гендерних стереотипів у сфері управління, зокрема в освітній сфері, беззаперечний. Звичайно, повністю заперечувати відмінності між управлінцями-чоловіками і управлінцями-жінками не можна, проте питання успішності управлінської діяльності першочергово визначається не статевою приналежністю, а рядом інших факторів. Існує безліч прикладів успішного керівництва як жінками, так і чоловіками. А відмінності між управлінцями: чоловіками і жінками потрібно враховувати в кадровій політиці.

М. Т. Сахно, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Блоха Я. Є.)

ХІДЖАБ СВОБОДИ АБО РОЛЬ ЖІНКИ В ІСЛАМІ

Іслам є наймолодшою світовою релігією і водночас однією з найбільш впливових ідеологій сучасного світу. З'явившись на початку VII ст. і зазнавши впливу іудаїзму й християнства шляхом прийняття від них низки догматичних та обрядових положень, іслам завдяки простішій та доступнішій догматиці, ритуалу швидко набуває популярності.

Моделюючи суспільство, іслам охоплює всі аспекти особистого й суспільного життя мусульман. У Корані – священній книзі мусульман – надзвичайно велику увагу приділено жорсткій регламентації сімейно-шлюбних відносин і ритуалізації гендерних ролей. Бути жінкою в країнах мусульманського Сходу дуже непросто. Для розуміння ролі жінки в ісламі необхідно бути обізнаним з культурою відповідних країн та порівнювати стан жінок в мусульманському світі зі становищем жінок в західних культурах. У сучасному світі панує думка, що жінка має бути самостійною та незалежною, не радитися з чоловіком та самостійно вирішувати усі свої справи. Проте для того, щоб зрозуміти правильність чи хибність даної думки, варто порівняти східну і західну концепції жіноцтва: хіджаб свободи та західний феміністський рух.

Шлюб в ісламі, на відміну від християнства, розглядається не як сакральний акт, тобто союз чоловіка і жінки перед Богом, а радше як торговий договір. Тим не менше він трактується як одна з найбільших цінностей. Це «особливого роду приватний договір з метою узаконення дітонародження» [2, с. 121]

У священній книзі мусульман чітко не визначений шлюбний вік. Але мусульманські правознавці вважають, що для дівчат він настає з 9 років. Дружина повинна підкорятися чоловікові повністю, а він зі свого боку мусить бути уважним і піклуватися про її благополуччя. «Вони (жінки) – одіж для вас, а ви (чоловіки) – одіж для них» [1, 2:187].

Якщо «мусульманин» означає «покірний Аллаху», то мусульманка, за ісламськими канонами, повинна бути покірна ще й своєму чоловіку, своєму земному богу і господарю, задовольняти його бажання. «Ваші жінки – нива для вас, ходіть на вашу ниву, коли побажаєте...» [1, 2:223]. У разі непокори чоловік має право її покарати аж до побиття: «Добропорядні жінки віддані [своїм чоловікам], зберігаючи честь і все, що Аллах велів берегти, перестерігайте, [потім] не кохайте у подружніх ложах і [нарешті] побийте. І коли вони стануть

покірні вам, не завдайте їм кривди нічим» [1, 4:34].

Розглядаючи місце жінки в ісламі, не можна обійти питання потойбічної відплати. Мусульманський рай конкретно описує неземні блага, розкоші й блаженство. Але все це доступне лише чоловікам. Проте за Кораном покірна дружина теж зможе потрапити до раю: «Ввійдіть у рай, ви і ваші дружини, будете задоволені...» [1, 43:70]. Жінки допускаються до раю для задоволення і насолоди чоловіків. У раю вони виходять заміж і стають «дівами для коханих чоловіків».

Дружина є другом і помічником свого чоловіка, будучи разом з ним відповідальною за справи сім'ї, фізичний та емоційний добробут її членів, виховання дітей. Вона повинна підкорятися чоловікові, якщо тільки він не вимагає від неї непокори Богу – в цьому випадку вона не повинна йому підкорятися; він же зі свого боку повинен бути уважним і піклуватися про її благополуччя. Вона також відповідає за належний стан справ у господарстві свого чоловіка, за дотримання своєї честі, гідності і порядності, вона зобов'язана зберігати свою красу лише для того чоловіка, з яким перебуває у шлюбі.

У ісламі жінка, заміжня чи ні, вважається людиною зі своїми власними правами, а не просто додатком до чоловіка. Західний стереотип щодо мусульманської жінки як про домашню рабиню, яка з ранку до ночі зайнята приготуванням їжі, пранням і доглядом за дітьми, позбавлена духовності, інтересів, не має права на власне життя, а також можливості конструктивно брати участь в житті суспільства, не має під собою підстав [5].

Іслам захищає честь і гідність жінки і вимагає, щоб до неї ставилися з повагою. До неї варто ставитися як до особистості, чия сексуальність не є предметом її відносин з ким-небудь, крім власного чоловіка. Він не повинен ділити з жодним іншим чоловіком її красу і жіночу привабливість. Це ж правило діє і в зворотному напрямку, за винятком полігамного шлюбу, коли кожна дружина має рівне право на чоловіка у всіх аспектах. Будучи заснований на цих загальних правилах, іслам встановив деякі принципи регулювання взаємовідносин статей і контролю поведінки мусульман.

Перший з цих принципів – це заборона вільного спілкування чоловіків і жінок.

Другий принцип полягає в тому, що, якщо таке спілкування все ж відбувається, як чоловіки, так і жінки повинні дотримуватися пристойності в своїх промовах і поведінці. Жінка може бути або діловою та цілеспрямованою, або всіма явними способами виявляти в спілкуванні з чоловіком свою красу. Останнє мусульманським жінкам не дозволено. Чоловікам слід бути такими ж стриманими, не

допускати будь-якого фізичного контакту, а вести спілкування в прямій і суворій манері.

Третій принцип, який регулює взаємовідносини статей в ісламі, свідчить, що чоловікові і жінці, які не перебувають у шлюбі або в махрамній спорідненості, не дозволяється залишатися один з одним наодинці.

Четвертий принцип полягає в тому, що мусульманка повинна приховувати від чоловіка привабливість свого тіла за допомогою суворих шат. У родинному колі вона може вдягатися вільно і прикрашати себе. Більш того, іслам навіть заохочує її до цього, щоб таким чином вона була привабливою для свого чоловіка, оскільки її краса призначена для нього. Вона також вільна робити це, перебуваючи серед інших жінок-мусульманок під час відсутності чоловіків. Але поза своїм будинком, а також у присутності чоловіків, вона зобов'язана носити вбрання, яке закриває відкриті ділянки тіла, щоб всі, хто її бачить, розуміли, що вона порядна, скромна і чесна жінка [2].

Якщо розглядати жіночий одяг, який носять мусульманки, можна розділити його на два основних типи: одяг, що приховує обличчя (наприклад, паранджа або чадра) і відкриває його (хіджаб). Мусульмани досі сперечаються який з типів одягу повинні носити жінки, але все більше і більше жінок обирають хіджаб.

У Корані сказано: «Про пророк, скажи твоїм дружинам, донькам і жінкам віруючих, нехай вони зближують на собі свої покривала. Це краще, ніж їх дізнаються; і не зазнають вони образи» [1, 33:59]. Виходить, що покривають тіло з міркувань захисту жінки, а не її приниження. Здавна жінки, одружені, покривали себе від чужого лихого ока, коли виходили на вулицю в міста. У селах, де «чужі» були відсутні, жінки не покривали тіло. Крім того, закрити тіло повністю зручно і в практичних цілях: так можна годувати дитину грудьми прямо під одягом [5, с.174].

Говорячи про хіджаб, більшість людей має на увазі вбрання мусульманки. Насправді, «хіджаб» – поняття не однозначне, і має куди більш глибокий зміст. Слово це означає «перешкода, перегородка». Це те, чим мусульманка оточує своє тіло, свідомість, серце і душу. Це не лише шмат тканини, який прикриває тіло, це – завіса благопристойності, скромності і сором'язливості. «Зовнішній» хіджаб повинен покривати все тіло жінки, окрім рук і обличчя. «Внутрішній» хіджаб – це, перш за все, межі поведінки. Спілкування мусульманської жінки з протилежною статтю зводиться до мінімуму, необхідного для ділового спілкування.

Як бачимо, погляди на становище жінки й інститут сімейно-шлюбних відносин в ісламі найбільш консервативні і найважче піддаються впливу нових ідей. Саме тому найбільший інтерес становлять питання сімейного права, боротьба з насиллям над жінками, активно розвиваються гендерні дослідження до ісламської історії й пошуку в ній моделей гендерного егалітаризму, а також ствердження репродуктивних прав жінки в рамках мусульманського світогляду.

У світі існує поширена хиба, мовляв, в ісламі жінка перебуває у приниженому становищі. Проте за канонами вона має права та обов'язки не применшені, порівнюючи з чоловіком. У будь-якій релігії жінка є тим свічадом, яке освітлює шлях і дає життя.

Література:

1. Коран / перевод и комментарии И.Ю. Крачковского. – 2-е изд. – М.: Наука, 1990. – 727с.
2. Маргинани Бурхануддин Хидоя. Комментарии мусульманского права : в 2 ч. – Ч. 1. – Т. I-II / Бурхануддин Маргинани; [пер. с англ.]; под ред. Н.И. Гродекова; отв. ред., авт. предисл., вступ. ст. и науч. комм. проф. А.Х. Саидов. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – 808 с.
3. Сакр А. Роль женщины в исламском обществе / Атийя Сакр. – Каир, 1999. – 150 с.
4. Сакр А. Хиджаб и работа женщины / Атийя Сакр. – Каир, 1982. – 151 с.
5. Шайдуллина Л. И. Арабская женщина и современость (эволюция ислама и женский вопрос) / Л.И. Шайдуллина. – М. : Наука, 1978. – 200 с.
6. Шайдуллина Л. И. Коран и шариат о положении женщины в семье и обществе / Л.И. Шайдуллина. – М. : Наука, 1963. – 75 с.

* * *

КАФЕДРА ПРАВОЗНАВСТВА

В. В. Білецька, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Потапов О. М.)

ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ АНЕКСІЇ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ

Крим як перехрестя історичних, політичних і соціокультурних впливів, ареал міжцивілізаційних зв'язків завжди привертав увагу дослідників. Значення Кримського півострова особливо актуалізується у другій половині XVIII століття, оскільки відбувається загострення взаємовідносин Російської та Османської імперій. Ключовою подією у цьому протистоянні стала анексія Кримського ханства Російською імперією у 1783 році, яка започаткувала кардинально новий етап розвитку Чорноморського регіону.

Широке коло аспектів проблеми ліквідації Кримського ханства вивчалися багатьма вченими. Ця тема порушувалась у дослідженнях російських істориків XIX – початку XX століття А. Брікнера, Ф. Лашкова, які наголошували на значній ролі у приєднанні Криму до Російської імперії хана Шагін-Гірея, М. Григоровича та М. Бережкова, які висвітлювали ідеологічну підготовку анексії Кримського ханства; радянських вчених О. Маркової, Є. Дружиніної, які вивчали внутрішню ситуацію на Кримському півострові до та після приєднання, характеризуючи її як досить нестабільну; а також у працях Б. Короленка, який зазначав, що приєднання Кримського півострова мало односторонній і нелегітимний характер.

Історія російсько-кримського суперництва починається ще у XVI столітті, коли відносини між Московією та Кримським ханством набули ознак яскраво вираженого антагонізму. За правління царя Олексія Михайловича (1645-1676 рр.) з'являються перші ідеї завоювання Криму. Більш яскраво, стратегія Московії, спрямована на просування в південному напрямку, простежується з другої половини XVII століття. Важливим етапом поступового приєднання Криму було укладення Бахчисарайського мирного договору 1681 року, який надав Московії можливість форсованого просування до Чорного моря. Завершальний етап завоювання Криму пов'язаний з правлінням Катерини II (1762-1796 рр.).

У липні 1762 року імператриці подали доповідь про значення Кримського півострова для Російської імперії. Вона мала назву «О Малой Татарии» і проголошувала ідею «справедливості» приєднання Криму. Автор наголосив на стратегічному значенні півострова для Московії: «Полуостров Крым местоположением своим столько важен,

что действительно может почитаться ключом Российских и Турецких владений…».

В ході російсько-турецької війни 1768-1774 років, а саме в жовтні 1769 р. Катерина II доручила графу М. Паніну здійснити необхідні заходи для того, щоб підбурити татар до виступу проти підданства Османської імперії. Проте хан Каплан-Гірей II відмовився від російського втручання. В результаті перемог П. Румянцева в Молдавії в липні 1770 року та взяття у вересні Бендер, відрізані від доступу до степів ногайські орди єдисанців і буджаків вимушені були вступити в союз з Росією. Щоб розколоти єдність кримських татар, командувач російською армією князь В. Долгорукий вдався до підкупу групи впливових татар, серед яких були і члени роду Гіреїв. Проте хан Селім-Гірей III зберіг вірність Туреччині. Союзником Росії став представник ханського роду Шагін-Гірей, який за підтримки російських військ сподівався посісти ханський престол і виступив за налагодження співпраці з Петербургом. У липні 1771 р. до Криму вступила 30-тисячна армія В. Долгорукого, який затвердив на престолі Сахіб-Гірея, брата Шагін-Гірея. 1 листопада 1772 р. в Карасубазарі було підписано союзний трактат. Угода декларувала незалежність татарських народів, які складали одну область, а також проголошувався союз з Росією. На постійне утримання росіянам передавалися фортеці Керч і Єнікале, а також бухта Ахтіар. Такий успішний перебіг подій дозволяв Росії претендувати на подальше зміцнення власних позицій у Криму, чому сприяло і міжнародне становище.

Переломним етапом на шляху до повного завоювання Криму Російською імперією став Кучук-Кайнарджийський договір 1774 року, за яким Порта визнавала Кримське ханство незалежною державою, але натомість поширювався російський вплив.

Восени 1782 р. в російському уряді остаточно викристалізувалася ідея анексії Кримського ханства. Г. Потьомкін у своїй записці «О Крыме» пропонував Катерині II негайно захопити півострів, скориставшись сприятливими обставинами. Внутрішньополітичне становище розколотого ханства також сприяло цьому. Відповідне рішення імперського уряду про майбутню анексію ханства визріло наприкінці 1782 року. В підписаному Катериною II таємному рескрипті на ім’я Г. Потьомкіна від 14 грудня 1782 р. вказувалося, що Крим стає частиною імперії. І вже 8 квітня 1783 р. імператриця підписала маніфест «О принятии полуострова Крымского, острова Тамана и всей Кубанской стороны под Российскую Державу».

Отже, анексія Кримського ханства стала наслідком еволюції

концепції російсько-кримських відносин і за своєю суттю та результатами була одностороннім нелегітимним актом експансіоністського вирішення Російською імперією суперечностей у міждержавних стосунках з Кримським ханством. Приєднання було не механічним актом долучення певної території, а захоплення фактично незалежної держави.

* * *

В. В. Терещенко, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Потапов О. М.)

КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ, ФОРМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Сучасний процес державотворення в Україні зумовлює необхідність дослідження проблем, пов'язаних із здійсненням цілеспрямованої діяльності державних органів щодо забезпечення законності і правопорядку в країні, охорони прав і свобод людини і громадянина, закріплених Конституцією України. Особливої гостроти набула проблема боротьби з корупцією та іншими правопорушеннями, що з нею пов'язані і які створюють серйозну загрозу формуванню України як демократичної, незалежної та соціальної держави.

Проблема корупції в нашій державі характеризується різноманіттям і високою організованістю її форм. Підкуп, хабарництво, олігополія, політична і транснаціональна корупція, завуальовані розкрадання і зловживання, що здійснюють чиновники – це саме те, з чим зіткнулася Україна на шляху інтеграції у світове співтовариство. Останніми роками в Україні спостерігається активізація зусиль та пошук нових способів регулювання громадських відносин, що є наслідком впливу корупції на природу владних відносин.

Корупція – це соціальне явище, що передбачає розкладання влади, використання особами, що уповноважені на виконання функцій держави свого службового становища для незаконного отримання матеріальних благ та переваг. Небезпека її полягає в тому, що вона викликає у суспільства «звикання»: у населення формується ставлення до нього як до «норми життя». Корупція у сфері державної служби існує, перш за все тому, що у чиновника є можливість розпоряджатися ресурсами, що йому не належать, за рахунок прийняття (або не прийняття) тих чи інших рішень. До таких ресурсів можна віднести: бюджетні кошти, державну та комунальну власність, пільги, державні замовлення. Тож, державні службовці виступають у ролі суб'єктів корупційної діяльності, тому що вони мають повноваження для

прийняття рішень, що ведуть до корупційних правопорушень.

У системі державної служби корупція проявляється у формі: винагороди за отримання вигідних замовлень, винагороди за начебто консультаційні послуги, встановлення занадто високих гонорарів за публікації та лекції, службового шахрайства та банального здирництва. Загалом, проблема корупції в Україні далеко перейшла етичні і правові межі.

Вітчизняні дослідники і науковці наголошують на необхідності реформування державної служби для оптимізації функціонування органів виконавчої влади та введення в дію реальних механізмів протидії корупції. Ці механізми боротьби із корупцією в органах державної влади повинні включати в себе комплекс політико-ідеологічних, правових, організаційно-технічних та соціально-економічних засобів.

До політико-ідеологічних або соціально-психологічних засобів можна віднести зусилля, що направлені на забезпечення прозорості прийняття управлінських рішень. Це, перш за все, чіткий розподіл функцій прийняття рішень, реалізації рішень і контролю за їх виконанням.

До правових засобів протидії корупції належить: вдосконалення економічного законодавства та законодавства в сфері державної служби, поглиблення відповідальності, в першу чергу – персональної, за корупційні правопорушення, ліквідація прогалин у законодавстві, посилення фінансового контролю за чиновниками та конфіскація майна осіб, що здійснили корупційні правопорушення.

Організаційно-технічні засоби передбачають консолідацію зусиль по протидії корупції в одному органі, замість більше, ніж десяти сьогодні, покращення матеріального забезпечення державних службовців, зміна підходів у кадровій політиці щодо прийняття громадян на державну службу.

Соціально-економічні засоби направлені на розширення сучасних форм електронного розрахунку, що ускладнить можливість отримання хабарів у натуральному вигляді; введення реальної залежності системи надання основних послуг населенню від самого населення через формування реально діючого місцевого самоврядування.

Взагалі протидія корупційним проявам у системі державної служби України розглядається як складна система, що включає певну кількість елементів. Так М. Мельник вважає, що система характеризується тенденціями до саморозвитку, саморегуляції та збереження. Характерним для протидії корупційним проявам у державній службі України є те, що як її суб’єкти, так і об’єкти мають

різну організаційно-структурну форму та відрізняються за правовим статусом.

Вітчизняний дослідник І. Жук зазначає, що ефективність діяльності системи щодо протидії корупційним проявам у системі державної служби в Україні залежить від кваліфікації кадрів і методів управління.

Особливе місце в розв'язанні проблем протидії корупційним проявам, як стверджує О. Прохоренко, має зайняти спеціально створений державний орган – Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України. Він покликаний координувати діяльність усіх правоохоронних та інших державних органів щодо виконання законів України, указів, розпоряджень Президента, уряду та власних рішень з питань протидії корупційним проявам та організованій злочинності, розробляє стратегічні й тактичні заходи щодо протидії злочинності і корупції.

Отже, корупція – це соціальне явище, що передбачає використання особами, що уповноважені на виконання функцій держави, свого службового становища, з метою отримання матеріальних благ. Сьогодні, державна служба в Україні підійшла до тієї межі, коли неприйняття кардинальних дій по протидії корупції може призвести до негативних наслідків у суспільному житті. Лише комплексне використання політико-ідеологічних, організаційно-технічних та соціально-економічних засобів допоможе подолати цей негативний чинник у сфері державної служби в Україні.

* * *

М. М. Шевчук, студент V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Штепа О. О.)

ГОСПОДАРСЬКИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Комплексний характер господарського права обумовлює і комплексний характер його джерел. До системи відносин, що складають предмет господарського права, разом із цивільно-правовими відносинами входять адміністративно-правові, кримінально-правові, фінансово-правові, земельно-правові та інші відносини, що, у свою чергу, зумовлює включення до джерел господарського права відповідних нормативних актів.

Господарське законодавство – це система нормативних актів, які регулюють господарські правовідносини.

Сьогодні до системи господарського законодавства (джерел господарського права) включаються наступні види нормативних актів

чи окремі їх частини:

1) Конституція України.

2) Нормативні акти міжнародного характеру.

3) Закони (Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України та інші звичайні закони).

4) Підзаконні нормативні акти:

а) укази та розпорядження Президента України, зокрема, з економічних питань;

б) постанови, розпорядження та декрети Кабінету Міністрів;

в) постанови, накази та інструкції центральних органів виконавчої влади, які мають галузеву спрямованість;

г) розпорядження голів місцевих державних адміністрацій та рішення органів місцевого самоврядування.

5) Локальні нормативні акти (засновницький (установчий) договір, статут, положення).

Крім нормативних актів, діюче законодавство передбачає можливість використання звичаєвих норм, тобто звичаїв, в тому числі звичаїв ділового обороту. Крім того, можливе використання норм рекомендаційного характеру, які містяться в роз'ясненнях Президії Вищого Господарського суду України та його інформаційних листах.

Система господарського законодавства загалом обумовлена предметом регулювання. Офіційно межі цього предмета сьогодні визначені у кодифікованому нормативному акті – Господарському кодексі України.

Два одночасно прийняті кодифіковані акти в частині певних відносин приватноправового характеру мають спільний предмет правового регулювання. При цьому названі кодекси пропонують два кардинально протилежних підходи стосовно вирішення одних і тих же питань. Внаслідок цього неминуче виникатимуть численні колізії, питання і непорозуміння, головним чином у сфері підприємництва. Після доопрацювання проекту ГКУ із пропозиціями Президента, він вдруге був прийнятий у третьому читанні 16 січня 2003 р. Разом із ГК, в цей же день, був прийнятий ЦКУ.

Відповідно до Прикінцевих положень ГКУ він набрав чинності з 1 січня 2004 року. У зв'язку із набранням чинності ГКУ, втратили чинність ЗУ „Про підприємництво" (за винятком ст. 4) та „Про підприємства в Україні" [1].

Чинний ГКУ побудований за пандектною системою кодифікації і складається з: 9 розділів, 41 глави та більше 400 статей.

ГКУ базується на таких основних засадах (принципах):

- забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист

державою усіх суб'єктів господарювання;

- свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом;
- вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України;
- обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємництві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави;
- захист національного товаровиробника;
- заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини [2].

Згідно зі ст. 1 ГК, він визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання [3].

Отже, до джерел господарського права належать не тільки нормативно-правові акти. Господарські відносини регулюються і на індивідуальному (локальному) рівні за допомогою актів їх учасників. До таких документів належать статути суб'єктів підприємницької діяльності, засновницькі договори та інші види угод, правила внутрішнього трудового розпорядку та інші документи. При цьому локальні акти можуть включати як положення чинного законодавства (містити посилання на них), так і обмежуватися правотворчістю відповідних осіб. Проте основою регулювання відносин у даній галузі права служить Господарський кодекс.

Література:

1. Господарське законодавство та його характеристика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://buklib.net/books/37831/
2. Господарський кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://naprikoli.com/hospodarskyj-kodeks-ukrajiny-zahalna-harakterystyka-ta-istoriya-pryjnyattya.html
3. Несинова С.В. Господарське право України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1584072025287/pravo/gospodarske_ pravo_ukrayini

* * *

В. І. Дудник, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Лобач К. В.)

ПРАВОВІ ОСНОВИ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ (КОНТРАКТУ) В УКРАЇНІ

Нині в Україні сформувалося два правові режими регулювання майнових відносин подружжя: законний і договірний. Законний правовий режим майна визначається законодавством, договірний – шлюбним договором (контрактом). Однак визначенню цих двох правових режимів передував складний історичний розвиток сімейних відносин, зумовлений суспільно-економічним та політичним розвитком суспільства.

Проблема договірного регулювання у сімейних відносинах активно обговорюється у різних наукових виданнях, проте ще багато проблем у даній сфері вимагають додаткового вивчення.

Цивілістична суть сімейних відносин зумовила розширення можливості їхнього регулювання безпосередньо самими учасниками. Сімейний кодекс України, що набрав чинності з 1 січня 2004 року, акцентує увагу саме на договірному регулюванні таких правовідносин. Це поставило юридичну науку взагалі та науку сімейного права зокрема перед необхідністю детального вивчення шлюбного договору як інституту сімейного права, а також ретельного вивчення його ролі та значення для суспільства, регулювання шлюбно-сімейних відносин, спрямувало увагу юристів на розгляд умов, порядку укладання та виконання шлюбного договору, умов його дійсності [3, с. 27].

Шлюбний договір – це документ, який укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується між подружжям, а також особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, регулює майнові відносини між подружжям, у тому числі визначає їхні майнові права та обов'язки як батьків. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми. У шлюбному договорі може бути встановлено загальний строк його дії, а також строки тривалості окремих прав та обов’язків. Подружжя може вносити зміни до шлюбного договору, укладаючи відповідний договір, який підлягає нотаріальному посвідченню.

Якщо шлюбний договір укладено до реєстрації шлюбу, він набирає чинності у день реєстрації шлюбу. Якщо договір укладено подружжям, він набирає чинності у день його нотаріального посвідчення. У разі, коли розмір частки при поділі майна дружини та чоловіка неможливо визначити за домовленістю між ними або за шлюбним договором, спір може бути вирішений судом.

Щодо віку, із якого особи мають право укладати шлюбний

договір, то він збігається зі шлюбним віком, що встановлений для жінок та чоловіків із вісімнадцяти років. У разі зниження шлюбного віку (на підставі частини другої статті 23 Сімейного кодексу України) до реєстрації шлюбу відповідно до чинного законодавства шлюбний договір укладається за обов'язковою письмовою згодою батьків або піклувальника кожного з майбутнього подружжя, справжність підпису яких засвідчується нотаріусом.

Шлюбний договір укладається у письмовій формі в трьох оригінальних примірниках і нотаріально посвідчується. При цьому посвідчити шлюбний договір може як державний, так і приватний нотаріус [6, с. 75] .

У разі недодержання сторонами вимог закону про нотаріальне посвідчення договору, такий договір є нікчемним. Одностороння зміна умов шлюбного договору та одностороння відмова від шлюбного договору не допускаються. На вимогу одного з подружжя шлюбний договір за рішенням суду може бути змінений, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також інтереси непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення.

Подружжя також має право відмовитися від шлюбного договору. У такому разі права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються у день подання до нотаріуса заяви про відмову від нього. Дослідження сучасного стану шлюбних договорів в Україні показали, що вони використовуються доволі рідко. Лише 10% осіб, що вступають у шлюб, укладають шлюбний договір. Якщо у Європі кожна третя шлюбна пара, а в США кожна друга пара підписують шлюбний договір, то в Україні за рік не більше 300 сімей заключають шлюбний контракт. Як показує практика, шлюбний договір у нашій країні складають здебільшого жителі мегаполісів, а саме: підприємці, політики, актори, співаки. Більшість населення мають чітку позицію до шлюбного договору, за статистикою: 42% українців – за укладення договору, 47% – проти, 11% – ніколи не думали про це [5, с. 14].

За період появи поняття шлюбного договору в українському законодавстві лише 9 тисяч подружніх пар скористалися ним. У 2012 році було укладено лише 1357 шлюбних контрактів – це, в основному, у Києві, а в областях їх середня кількість не перевищує кількох десятків на рік.

Це свідчить про недостатню обізнаність громадян із таким механізмом захисту своїх майнових прав, про слабу правову культуру громадян України. Психологи вважають, що шлюбний контракт не в нашому менталітеті. Він вказує на недовіру подружжя один до одного, вони хвилюються за власне майно і житло. Шлюбний договір може

звільнити подружжя від психологічного тиску і недовіри.

Загалом, враховуючи все вищесказане, ми вважаємо, що інститут шлюбного договору, не замінюючи норми існуючого сімейного законодавства у психологічному сенсі, може зіграти позитивну, стабілізуючу роль у побудові сімейних стосунків молодої сім'ї.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/
3. Антипова О. Шлюбний договір / О. Антипова // Финансовая консультация. – 2008. – №1/2. – С. 26-28.
4. Веремко В. Договір кохання дорожче: навіщо потрібен шлюбний контракт / В. Веремко // Контракти. – 2013. – 11 січ. (№4/6). – С. 13-14.
5. Домбругова А. Укладення та зміст шлюбного контракту / А.Домбругова // Юридичний вісник України. – 2004. – 10-16 лип. (№28). – С. 14.
6. Маломуж О. Шлюбний договір / О. Маломуж // Право України. – 2005. – №1. – С. 73-75.

* * *

І. О. Фенько, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПРАЦЮ У МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ

Право на працю – одне з фундаментальних прав людини, встановлене міжнародно-правовими актами і визнане усіма державами світу, яке належить до групи соціальних прав. Питання розвитку і захисту трудових прав розглядають як на глобальному так і на локальному рівнях. Робота над вдосконаленням правового законодавства у цій галузі не припиняється. Крім того відбувається процес уніфікації норм права людини на працю.

Ідею міжнародно-правового регулювання праці висунув у 1818 р. соціаліст-утопіст Р. Оуен, котрий запропонував ідею міжнародного законодавства про працю і звернувся з цього приводу до урядів окремих держав. На сьогоднішній день ця думка втілена в реальність і знайшла продовження у створенні відповідних організацій та установ. Однією з таких є Міжнародна організація праці (МОП). Вона належить до найстаріших міжнародних міжурядових організацій, була заснована

згідно з Версальським мирним договором. Її нормотворча діяльність справила значний прогресивний вплив на національні законодавства щодо захисту прав працівників, встановлення задовільних умов праці, соціального страхування, охорони здоров'я. МОП заснували уряди ряду країн згідно з рішенням Паризької конференції 11 квітня 1919 р. з метою міжнародного співробітництва для усунення соціальної несправедливості шляхом поліпшення умов праці. Нині МОП одна зі спеціалізованих установ ООН,яка покликана вирішувати такі завдання як розробка узгодженої політики та програм, спрямованих на вирішення соціально-трудових проблем, розробка та прийняття міжнародних трудових норм (конвенцій та рекомендацій) для проведення прийнятої політики в життя, допомога країнам членам МОП у вирішенні проблем зайнятості та скороченні безробіття, розробка програм щодо поліпшення умов праці, розвиток соціального забезпечення, розробка заходів щодо захисту прав таких соціально вразливих груп трудящих, як жінки, молодь, особи похилого віку, працівники-мігранти, сприяння організаціям найманих працівників і підприємців у їхній роботі спільно з урядами щодо врегулювання соціально-трудових відносин [2].

На сьогодні членами МОП є 180 держав. Відповідно до Статуту МОП її членом може бути кожна держава – член ООН. Україна є членом МОП з 1954 р.

Не менш важливу роль у закріпленні права на працю, як на світовому так і національному рівнях, має Організації Об'єднаних Націй (ООН). Юридичним фундаментом захисту прав людини став Статут цієї організації. 10 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН схвалила Загальну декларацію прав людини у вигляді резолюції [5]. Незважаючи на те, що цей акт не має обов'язкової сили, він набув глобального міжнародного значення[1, с. 62].Саме цей документ сьогодні є одним з основних джерел права, слугує моделлю, котра широко використовується багатьма державами для розробки положень конституцій та законів, які стосуються до прав людини. Не менше ніж 90 національних конституцій, прийнятих після 1948 р., містять перелік фундаментальних прав, які відтворюють положення Декларації, або включені до них під її впливом. Окрім зазначених актів, ООН ухвалила Конвенцію про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок від 18 грудня 1979 р. (ратифікована СРСР 19 грудня 1980 р.), Конвенцію про ліквідацію усіх форм расової дискримінації від 7 березня 1966 р. (ратифікована СРСР 22 січня 1969 р.), Конвенцію про захист прав трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей, схвалену на 45-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1990 р. Ці акти також містять положення

про трудові права працівників.

На Європейському рівні питання права людини на працю є не менш актуальним. Умови вільної ринкової економіки, потребують досконалої правової системи трудових норм для забезпечення реалізації права людини на працю. Основні стандарти та засади європейської соціальної політики закріплені в основних документах Ради Європи:Європейській конвенції про права людини та основоположних свобод (1950 р.), Європейській соціальній хартії (переглянутій) 1996 р., а також у документах Європейського Союзу: Договорі про Європейський Союз, Хартії соціальних прав трудящих Співтовариства (1989 р.), Хартії основоположних прав ЄЄ (2000 р.), у директивах, регламентах ЄС.

За своєю суттю та метою вони не відрізняються від норм права людини на працю, закріплених в статутах МОП та ООН.

Отже, внаслідок розвитку індустріального суспільства та розширення меж міжнаціонального соціального простору, виникла необхідність закріплення права людини на працю у міжнародно-правових актах. Основною ідеєю права людини на працю, на міжнародному просторі, є трудова діяльність, що розглядається перш за все як засіб досягнення «розвитку людини» («humandevelopment»). Правове закріплення трудового законодавства у міжнародних документах, побудоване на принципах демократії. В основі лежить гнучка модель взаємодії усіх ланок робочого процесу.Закріплення права людини на працю у міжнародно-правових актахвирішує проблеми пов`язані з реалізацією права людини на працю в умовах постіндустріального розвитку суспільства.

Література:

1. Величко Д.М. Класифікація джерел міжнародно-правового регулювання праці / Д.М. Величко // Форум права. – 2008. – №1. – С.60-64 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua
2. Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці (ухвалена Міжнародною конференцією праці на її вісімдесят шостій сесії в Женеві, 18 червня 1998 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // //www.nbuv.gov.ua
3. Декларація МОП про соціальну справедливість в цілях справедливої глобалізації : прийнята Міжнар. конф. праці на її 97-й сесії 10 черв. 2008 р. // Труд за рубежом. 2008. № 4. С. 142-156.
4. Європейська соціальна Хартія 1961 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www.rada.gov.ua
5. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: http: // www.rada.gov.ua
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua

* * *

В. В. Білецька, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОГО СТАТУСУ ТРУДОВОГО КОЛЕКТИВУ

В умовах ринкової трансформації суспільства, становлення демократичної, соціальної, правової держави питання правового статусу трудових колективів вимагають переосмислення і належного теоретичного обґрунтування. У вітчизняній науковій літературі питання про правовий статус трудового колективу сьогодні є дискусійним і вимагає свого наукового вирішення. Дискусія щодо правового статусу трудового колективу актуалізувалася у процесі розробки проекту Трудового Кодексу України, що не передбачає виділення окремого розділу про трудові колективи і не розглядає його як суб'єкт трудового права, вказуючи, що у колективних трудових відносинах можуть брати участь професійні спілки, їх об'єднання, а за їх відсутності вільно обрані працівниками представники (представник). У науковій літературі висловлювалася цілком обґрунтована пропозиція, зокрема, Н. М. Хуторян, Д. Карпенко, передбачити у новому кодифікованому джерелі трудового права України окремий розділ, присвячений трудовому колективу [2, с. 43].

Однак серед науковців немає єдиного підходу до визначення правого статусу трудового колективу. На думку Д. О. Нікульшина, «з набуттям Україною незалежності та переходом до ринкової економіки спостерігаються тенденції щодо нівелювання ролі трудового колективу у вирішенні управлінських завдань та організації діяльності підприємства, установи, організації ... трудовий колектив вже не сприймається як потужна сила об'єднання працівників, як одна з організаційно-управлінських форм діяльності підприємства, установи, організації, як один зі способів утворення єдиної команди задля об'єднання зусиль для досягнення цілей суб'єкта економічної діяльності»[3, с. 292]. Д. О. Нікульшин висловлює думку, що останнім часом науковці замість поняття «трудовий колектив» все частіше вживають термін «працівники» як такий, що об'єднує всіх працівників, які трудяться на цьому підприємстві [3, с. 297]. Така ситуація обумовлена, з одного боку, суттєвим зменшенням ролі трудових

колективів у житті та функціонуванні підприємств, а з іншого посиленням ролі роботодавців, які прагнуть роз'єднати працівників. О.Я. Орловський визнає правовий статус трудового колективу і розглядає взаємини його з роботодавцем як самостійний аспект організаційно-управлінських відносин [4, с. 496]. На думку В.М.Сирих, все різноманіття визнаних сучасним законодавством суб'єктів права може бути диференційоване на три групи: фізичні особи, організації і соціальні спільноти. До останніх названий автор зараховує також і трудовий колектив [5, с. 301]. Звертаючись до зарубіжного досвіду, варто відзначити, що організована спільність працівників, тобто трудовий колектив, там наділяється певним колом повноважень і визнається суб'єктом трудового права.

Деякі науковці заперечують доцільність визнання трудового колективу як суб'єкта трудового права. Так, О.С.Арсентьєва підкреслює, що вона є опонентом визнання трудового колективу суб'єктом трудового права та акцентує увагу на представництві інтересів окремих працівників певним суб'єктом (представником, вільнообраним на загальних зборах або профспілковою організацією), а не інтересів трудового колективу [1, с. 10]. Варто одразу зазначити, що «окремі працівники», про представництво інтересів яких веде мову автор, це невизначена кількість осіб, і таких різноманітних об'єднань на підприємстві може бути скільки завгодно, причому кожна група «окремих працівників» може виступати зі своїми інтересами. Очевидно, що ні про яку організовану співпрацю працівників із роботодавцем тут мови бути не може. З. Я. Козак також не визнає трудовий колектив суб'єктом трудового права. На її думку, правовий статус трудового колективу є нічим іншим як сукупністю правових статусів інших суб'єктів права. Але сукупність правових статусів у цьому випадку створює якісно інший суб'єкт права, що є складним колективним суб'єктом і здатний обстоювати інтереси та вирішувати завдання, що носять саме колективний характер, в яких опосередкуються приватні прагнення окремих індивідів працівників.

Отже, вчені, що займаються проблемою правого статусу трудового колективу займають діаметрально протилежні позиції. Одні – безумовно визнають трудовий колектив суб'єктом трудового права, вважаючи, що у ринкових умовах його роль і значення у сфері регулювання найманої праці актуалізуються. Інші, навпаки, повністю відмовляють останньому в можливості мати правосуб'єктність, розглядаючи даний колектив як штучне породження радянського ладу. Однак, варто зауважити, що все ж більшість правознавців визнають трудові колективи суб'єктом трудових відносин.

Література:

1. Арсентьєва О.С. Правове регулювання соціального партнерства на етапі реформування трудового права України / О. С. Арсеньєва // Актуальні проблеми права: теорія і практика: Збірник наукових праць. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля. – 2010. – № 17. – С. 10.
2. Карпенко Д., Хуторян Н. Правові проблеми Загальної частини проекту кодексу України про працю / Д. Карпенко, Н. Хуторян // Право України. – 1998. – № 3. – С. 43.
3. Нікульшин Д. Соціальна роль трудового колективу в умовах ринкової економіки / Д. Нікульшин // Актуальні проблеми права: теорія і практика: Збірник наукових праць. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля. – 2010. – № 16. – С. 292–300.
4. Орловський О. Юридична природа індивідуальних і колективних трудових правовідносин / О. Орловський //Матеріали Міжнародної наукової конференції; м. Дніпропетровськ, 13–14 лютого 2001 р. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського нац. ун-ту, 2001. – С. 496.
5. Сырых В. Теория государства и права/ В.Сырых. – М.: Юстицинформ, 2001. –334с.

* * *

О. О. Гринь, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАКОННОГО ТА ДОГОВІРНОГО РЕЖИМУ У СФЕРІ ОПЛАТИ ПРАЦІ

У процесі реформування інституту оплати праці значну роль відіграє удосконалення механізмів державного і договірного регулювання оплати праці. Основним напрямком вдосконалення є досягнення оптимального їх співвідношення. На сьогодні, у відповідності із Законом України «Про оплату праці», правове регулювання оплати праці здійснюється державним і договірним методами.

Державне регулювання оплати праці має ґрунтуватися на реальних фінансових можливостях країни й забезпеченні збалансованості інтересів усіх верств населення, а також реалізації норм, що містяться у конвенціях і рекомендаціях МОП, Конституції України [1], КЗпП [2]. В науковій літературі недостатньо чітко визначені механізми удосконалення державного та договірного регулювання системи оплати праці.

Існуюча в Україні система оплати праці не відповідає вимогам

соціально орієнтованої ринкової економіки й свідчить про відсутність чітко налагодженого механізму взаємодії договірного та державного режимів у сфері оплати праці. Унаслідок цього нагальним питанням соціально-економічних перетворень є вдосконалення та реформування державного регулювання системи оплати праці в процесі забезпечення його дієвості.

Для України доцільним є використання правових норм і принципів європейських країн для удосконалення вітчизняного законодавства, що регулює заробітну плату [4, с. 116].

Необхідно передбачити нові підходи і розробити такі механізми, що адекватно відповідатимуть як сьогоднішнім складним, так і подальшим ринковим явищам у цілому за умови їх сталого розвитку і стабілізації. У нинішній ситуації держава покликана оперативно відреагувати і створити теоретичне підґрунтя для вирішення цього практичного завдання, що зумовлює актуальність проведення різнопланових завдань, насамперед, у сфері оплати праці [3].

Розглянувши проблему питання державного та договірного регулювання заробітної плати, ми дійшли висновку про необхідність об’єднання їх інтересів. Державне і договірне регулювання оплати праці повинні застосовуватись паралельно, не виключаючи одне, а підтримуючи і доповнюючи, захищаючи інтереси як роботодавця так і працівників. Тому питання державного та договірного регулювання заробітної плати є необхідністю об’єднання їх інтересів. Стан договірного регулювання оплати праці і Україні не можна визнати задовільним через недосконалість чинного законодавства. Тому механізм договірного регулювання оплати праці потребує удосконалення законодавчих норм і положень, які забезпечать реалізацію цього механізму на всіх рівнях трудових відносин.

На сьогоднішній день у нашій країні існує велика кількість невирішених питань і протиріч у сфері оплати праці. Тож, важливе соціально-економічне значення трудових доходів, що обумовлює необхідність державного впливу на механізм їх формування та розподілу.Тому виникає науковий інтерес до визначення та переосмислення позитивних й негативних здобутків інституту оплати праці, під час трансформаційних процесів в економіці.

Література:

1. Конституція України прийнята 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www.rada.gov.ua
7. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www.rada.gov.ua
2. Пащенко О. І. Удосконалення механізмів державного та договірного

регулювання системи оплати праці на основі досвіду зарубіжних країн / О.І. Пащенко // Управління розвитком. – 2012. – №16. – С. 42-44.
3. Шимановська Р.М. Удосконалення механізмів державного та договірного регулювання системи оплати праці на основі досвіду західних країн / Р.М.Шимановська // Україна: Аспекти праці, 2010. – №3 – С. 76-85.

* * *

В. С. Литвин, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

У сучасному суспільстві гостро постає проблема гендерної рівності, яка зачіпає усі сфери життя. Особливо це стосується трудових відносин. У цьому контексті наша стаття набуває особливої актуальності. Її метою є аналіз норм національного законодавства,що забезпечують гендерну рівність у трудових відносинах.

Дослідженням і вивченням даної проблеми ґрунтовно займалися такі вчені, як В.І.Власов, Л.Горбунова, Е.Крандакова, А.Куватова, Л.І.Лазор, Є.Б.Мезенецева, В.Є.Можаєв, Н.Ільіна, О.В.Самаріна, І.Ю.Чуткова, І.І.Шамшина, Л.І.Щербіч. Основними джерелами дослідження даного питання є Конституція України, Кодекс Законів про Працю, а також Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Міжнародне співтовариство прагне припинити дискримінацію за статевою ознакою. Воно створює спеціальні структурні підрозділи, що займаються безпосередньо проблемами рівноправ'я чоловіків і жінок, а також впровадженням гендерної політики. При цьому значна увага приділяється нормам національних правових систем тих країн, які закріплюють гендерну рівність у нормах Основного закону держави.

Вимоги щодо рівного статусу жінки і чоловіка у трудових відносинах містить і Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок від 18 грудня 1979 р. На ліквідацію дискримінації за ознакою статі та забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків спрямовані також відповідні конвенції Міжнародної організації праці [4].

Проголосивши себе демократичною, соціальною і правовою державою, Україна узяла на себе зобов'язання дотримуватися міжнародних стандартів з питань рівності громадян у всіх сферах суспільного життя. Це стосується і заборони будь-якої дискримінації

(як прямої, так і непрямої) за статевою ознакою в трудових правовідносинах і трудових процесуальних відносинах.

Для досягнення таких цілей в Україні, було прийнято Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який набув чинності з 1 січня 2006 року[2].

У ст. 24 та 43 Конституції України визначено, що не може бути привілеїв чи обмежень, зокрема, за ознаками статі, а рівність прав жінки і чоловіка забезпечується наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у праці та винагороді за неї, створенням державою умов для повного здійснення громадянами права на працю та гарантуванням нею рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності [5].

Принцип гендерної рівності закріплено також у Кодексі законі про Працю. Так, у ст. 22 встановлено, що Україна забезпечує рівність трудових прав усіх громадян, незалежно від статі, не допускаючи будь-яке пряме або непряме обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг під час укладення, зміни, припинення трудового договору залежно від статі [3].

Встановлюючи принцип гендерної рівності та забороняючи дискримінацію за ознакою статі, під якою розуміють дію чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, законодавство одночасно містить і такі правові норми, які закріплюють певні пільги та гарантії для жінок, зумовлені особливостями їхньої біологічної природи, зокрема репродуктивною функцією жіночого організму.

Ст. 24 Конституції України передбачає спеціальні заходи щодо охорони праці і здоров’я жінок, створення умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством, надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [5].

Статтями Кодексу та в окремих законах України закріплено спеціальні норми, які регулюють працю жінок. Так, ст. 174 встановлює заборону застосування праці жінок на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також залучення жінок до підіймання та переміщення речей, масаякихперевищує встановлені для них граничні норми [3].

Ст. 175-186 Кодексу Законів про Працю регламентується обмеження праці жінок на роботах у нічний час, пільги для вагітних жінок та жінок, які мають дітей, відпустки у зв’язку з вагітністю та пологами і для догляду за дитиною, перерви для годування дитини, гарантії під час прийняття на роботу та заборону звільнення вагітних жінок і жінок, котрі мають дітей [3].

Таким чином, можна виділити два рівні правових засобів забезпечення гендерної рівності: міжнародний, національний. Вони знаходять своє відображення на рівні Основного закону, на рівні загального законодавства, на рівні галузевого нормативного кодифікованого акта, а також на рівні локальних нормативних актів.

Література:

1. Горбачева Ж. Запрет дискриминации по признаку пола в трудових отношениях в странах Европейского Союза / Ж. Горбачова // Права женщин в России: законодательство и практика. – 2002. – №3-4 (14). – С. 320.
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 1 січня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу // http: // zakon.rada.gov.ua
3. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. – Режим доступу // http: // zakon.rada.gov.ua.
4. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок від 18 грудня 1979 р.: [Електронний ресурс] // Ліга Закон. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua
5. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – Режим доступу // http://zakon.rada.gov.ua
6. Мельник Т., Кобелянська Л. 50/50: Сучасне гендерне мислення: Словник. – К.: К.І.С., 2005. – 280 с.
7. Плахотіна Н.А. Правове забезпечення реалізації гендерної політики в трудових процесуальних відносинах // Актуальні проблеми права: теорія і практика. Збірник наукових праць. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В.Даля. – 2007. – №10. – С.80-85.

* * *

Г. В. Шляхта, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Лобач К. В.)

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

У наш час вища освіта сприймається як норма якості життя, більшість громадян України переконані в її соціальній цінності, тож, напевне, попит на якісну вищу освіту зростатиме і надалі, але водночас працевлаштуватися молодому спеціалісту на ринку праці непросто.

Працевлаштування – це комплекс правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації права особи на працю. Внаслідок же неможливості працевлаштуватися виникає таке явище як безробіття – соціально-економічне явище, за

якого частина осіб не має змоги реалізувати таке своє право та отримати заробітну плату як джерело існування.

Конкурентоспроможність працівника – це відповідність якості робочої сили потребам ринку, можливість перемагати в конкуренції на ринку праці, тобто повніше, порівняно з іншими кандидатами задовольняти вимоги роботодавців за рівнем знань, умінь, навичок, особистих рис.

Кваліфікація робочої сили разом з організацією та мотивацією праці є важливими чинниками у підвищенні конкурентоспроможності. Вони взаємопов'язані та доповнюють одна одну. Важливо враховувати факт закономірного, постійного зростання й мінливості вимог ринку праці до якості підготовки фахівців, що потребує проведення досліджень з урахуванням не тільки сьогодення, але й найближчої і подальшої перспективи їх зміни.

Нерідко погляди теоретиків (економістів) і практиків (роботодавців) на пріоритетність якісних характеристик конкурентоспроможності випускника ВНЗ не співпадають. Якщо для перших пріоритетним є високий рівень його теоретичних і практичних професійних знань та сформоване на цій основі творче, аналітичне мислення (тобто знаннєвий аспект), то для останніх – вміння приймати самостійні рішення, бачити реальні проблеми і знаходити шляхи їх вирішення, вести ділові переговори, висока працездатність, мотивація до професії (тобто особистісний аспект). Досвід показує, що багато роботодавців при підборі нових співробітників надають пріоритет випускникам, які не просто мають червоні дипломи, а наділені логічним мисленням, старанністю, наполегливістю, працьовитістю. Теоретичні знання без умінь діяти на їх основі не зацікавлюють їх і вони змушені відмовляти у прийомі на роботу випускникові ВНЗ, який не вміє знаходити рішення у мінливій ситуації. У практичному житті академічна успішність студента може бути менш затребуваною, ніж його вміння працювати в команді або наявність у нього навичок ведення переговорів

Сучасний рівень техніки, своєрідність технологічного процесу обумовлюють необхідність проведення тривалої, ефективної виробничої практики. Виробнича практика, як складова частина навчально-виховного процесу, має ті ж самі методологічні корені, що і професійна теоретична підготовка в цілому.

Організація виробничої практики студентів стикається з рядом проблем. Досить важко вирішуються питання зі знаходженням місць проходження практики. Фактично в Україні після скасування державної системи розподілу випускників вищих навчальних закладів

відбулася децентралізація відповідальності з боку держави та покладання цієї відповідальності на плечі вузу, а в підсумку – на самого студента.

Часто до випускників ВНЗ застосовуються приблизні оцінки їх конкурентоспроможності, а іноді і не адекватні підходи. Так, частково, опосередковано може бути оцінений рівень конкурентоспроможності значної частки випускників вищих навчальних закладів за рівнем престижності, конкурентоспроможності самого навчального закладу.

Грішнова О. вважає неадекватним, помилковим існуючий підхід до оцінки стану конкурентоспроможності випускників ВНЗ за статистикою щодо рівня безробіття у їхній віковій групі. Адже в число безробітних за певних обставин можуть потрапити і якісно підготовлені, висококваліфіковані спеціалісти, здатні до конкурентних умов праці, але які за своєю трудовою мотивацією, а інколи і амбіційністю, не бажають виконувати запропоновану роботу, яка не вимагає здобутого ними рівня освіти та не цікава за змістом, і претендують на робоче місце, яке сприяло б творчому і професійному зростанню та відповідному рівню заробітної плати. Таких робочих місць нинішня ситуація на ринку праці пропонує замало. До того ж корупція в нашій країні нерідко є перешкодою для ефективного працевлаштування. Тому можливості молодого спеціаліста, навіть з достатнім рівнем освіти й хорошими діловими характеристиками, дуже обмежені.

Отже, фактична причина такого «безробіття» пов’язана не з низьким рівнем якості знань великої частини випускників ВНЗ, а з їх трудовою мотивацією і, нерідко, суб’єктивним підходом роботодавців до добору працівників. Водночас у числі працевлаштованої молоді є велика частка тих, хто має вищу освіту, але працює не за набутою спеціальністю, що не дає можливості повною мірою реалізовувати та удосконалювати свою конкурентоспроможність за здобутим фахом. До того ж працевлаштування – це передумова, вагомий чинник підвищення рівня конкурентоспроможності випускника, а не провідна ознака його якісних характеристик.

Низька конкурентоспроможність дипломованих спеціалістів пояснюється ще і відсутності необхідного стажу з фаху. В той же час вони найчастіше першими потрапляють під скорочення.

Таким чином, можна стверджувати, що конкурентоспроможність випускників ВНЗ прямо залежить злагодженої взаємодії ринку освітніх послуг і ринку праці, де нині існують суперечності і нерідко протистояння. Тому держава на законодавчому рівні має сприяти об’єднанню зусиль освіти і бізнесу у процесі підготовки

висококваліфікованого спеціаліста. На сьогодні все ще недостатньо дієві такі чинники мотивації до підвищення конкурентоспроможності фахівців, як можливості професійного зростання, безперервного навчання, інноваційного оновлення змісту праці, гідна її оплата.

* * *

В. О. Литвин, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Штепа О. О.)

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

За останні роки питання запровадження інституту державно-приватного партнерства стало одним із головних пріоритетів урядових стратегічних програм розвитку, індикатором успішної взаємодії бізнесу та структур державної влади, альтернативним способом відновлення та модернізації національної економіки. Сучасні внутрішні і зовнішні проблеми України негативно відображаються на функціонуванні інститутів державно-приватного партнерства.

Партнерство – постійний процес співробітництва, в якому обидві сторони окреслюють свої проблеми і ведуть переговори про вирішення спільних питань. Ключовими елементами, які забезпечують успіх партнерства, є: взаємні інтереси; визначення прав і обов’язків кожної сторони; оцінка виконання проекту; розробка реалістичного плану і його виконання. Воно може реалізовуватися у різноманітних формах, найбільш поширені – контракти на обслуговування, будівельно-експлуатаційні підряди, концесії [1].

Залишаючись доволі новим явищем, державно-приватне партнерство в Україні має всі шанси стати інституціональним інструментом оновлення спільного виробництва на підставі об’єднання активів держави з інвестиційними, управлінськими та іншими ресурсами приватного сектору. Технічно відстала та зношена інфраструктура потребує значних фінансових вкладень та застосування новітніх технологій, які держава в умовах фінансово-економічної кризи самостійно не здатна забезпечити. Відповідно, основною мотивацією держави для реалізації проектів на умовах державно-приватного партнерства є обмеження бюджетних ресурсів, а також відсутність достатнього досвіду держави ефективного управління об’єктами громадської інфраструктури в ринкових умовах [2].

Зупинимося на витоках та основних економіко-правових характеристиках інституту державно-приватного партнерства.

Державно-приватне фінансування проектів суспільної інфраструктури не є новою економічною концепцією. В XVIII та на початку XIX ст. інфраструктурна система Англії була відновлена з залученням приватного фінансування, в основі якого були доходи від її використання; залізниці, водо- та газопостачання, електрифікація, телефонний зв'язок отримали свій розвиток насамперед завдяки інвестиціям приватного сектору. Однак у першій половині XX ст. у багатьох країнах держава взяла на себе керівництво такими підприємствами, у тому числі шляхом їх націоналізації, і тільки в останні роки ситуація кардинально змінилася. Дедалі частіше держава починає залучати приватний сектор до одвічно державних монополій [5].

Фахівці виділяють декілька етапів розвитку проектного фінансування, які стали основою державно-приватного партнерства. По-перше, механізми фінансування проектів видобутку корисних копалин вперше були застосовані в Техасі у 30-х роках XX ст. у нафтодобуванні, а також під час підготовки проектів розробки нафтових покладів в Північному морі в 70-х роках XX ст. та проектах, пов'язаних з видобутком газу та інших корисних копалин в Австралії й деяких інших країнах [4, с. 221].

По-друге, фінансування незалежних енергетичних проектів у секторі енергопостачання, вперше застосоване в США в 1978 р., сприяло розвитку комбінованих підприємств, відомих сьогодні як спільна діяльність [4, с. 320].

Фінансування громадської інфраструктури розвивалось у Великобританії завдяки Закону про приватне фінансування Private Finance Initiative (PFI) на початку 90-х років XX ст. і зараз такі проекти відомі як класичні проекти державно-приватного партнерства [4, с.319].

В Україні 1 липня 2010 року був прийнятий Закон України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI, який набрав чинності 31.10.2010 р. та визначив організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів із приватними партнерами та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі [3, с. 34]. Це дало можливість чітко регламентувати можливості партнерських відносин, а також визначити механізм його функціонування в Україні.

Таким чином, проведений аналіз основних нормативно-правових актів та наукової літератури щодо реалізації державних функцій, дозволив визначити державно-приватне партнерство як ефективний механізм співпраці держави і приватного сектору економіки. Проаналізований вид співпраці органів державної влади з приватними

інвесторами дозволяє акумулювати кошти для фінансування різноманітних сфер суспільного життя.

Література:

1. Безбах Н.В. Методологічні аспекти організації державно-приватного партнерства [Електронний ресурс] / Н.В. Безбах // Наукові розвідки з державного та муніципального управління: зб. наук. праць. – 2011. – №1. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_1/34.pdf
2. Государственно-частное партнерство в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://arzinger.ua/files/file/file_collection/ua/book_PPP_A5_rus.pdf – 25.12.2010.
3. Дутко Н. Державно-приватне партнерство: можливості та перспективи для розвитку / Н. Дутко // Управління сучасним містом. – 2008. – № 1-4/1-12. – С. 33-43.
4. Иванишкина Ю. А. Опыт зарубежных стран по использованию государственно-частного партнерства в сфере инвестиционно-строительного комплекса / Ю. А. Иванишкина // Коммунальное хазяйство городов : научно – технический сборник. – К.: Техніка, 2010.– № 92. – С. 317–323.
5. Концепція розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки: [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws

* * *

КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЄЗНАВСТВА

В. В. Вініченко, студент V курсу
(наук. кер. – проф. Булава Л. М.)

ШТЕМПЕЛЬНІ РІЗНОВИДНОСТІ ЗОЛОТООРДИНСЬКИХ ДАНГІВ ХАНА МУХАММЕДА ВИПУСКУ МОНЕТНОГО ДВОРУ УРДУ ТИПУ 771 РОКУ МІСЯЧНОЇ ХІДЖРИ

Одним із методів із нечисленних методів реконструкції історичних подій на території сучасної України в золотоординську епоху є використання нумізматичних пам'яток. На основі вивчення багатьох фотозображень, нами реконструйовані штемпельні різновидності срібних монет – дангів (денгів) хана Мухаммеда-Туляка, який був ставлеником (маріонетковим ханом) одного із видатних діячів Золотої Орди – еміра Мамая, у 1369 – 1380 роках від Різдва Христового або 771 – 782 роках Хіджри (р.Х.). Першим типом його монет були данги випуску 771 р.Х., які продовжували карбувати і на початку 772 р.Х.

Напис на лицевій стороні (типи штемпелів позначені римською цифрою I): «Султан Справедливий // Мухаммед хан // Нехай продовжить Аллах // Його правління»; на зворотній стороні (штемпелі позначені арабськими цифрами 0, 1, 2, 3): «Чекан // Урду // рік (770, 771, або 772)».

Урду (Орда) – це польовий монетний двір, який пересувався разом із кочовою ставкою хана. Певний час він перебував і в долині річки Ворскли, приблизно напроти місця впадіння в неї притоки – Полузір'я. Нами виявлено 14 поєднань із 4-х лицевих (I а, б, в, г) і 10-ти зворотних штемпелів (один – 770 р.Х.; чотири – 771 р.Х, із них один – особливого типу 2; п'ять – 772 р.Х.):

№	Рік	Лиц. ст.	Особливості л.с.	Звор. ст.	Особливості зворотної сторони
01	770	**Іа**	Диф. "краб", "лист"	**0**	Старий штемпель хана Абдаллаха 770 р.Х.
02	771	**Іа**	Диф. "краб", "лист"	**1а**	Дата сімдесят/17/7. Без диферентів
03	771	**Іа**	Диф. "краб", "лист"	**1б**	Дата сімдесят/17/7. Диферент"лист"
04	771	**Іа**	Диф. "краб", "лист"	**1в**	Дата сімдесят/7/7. Без диферентів
05	771	**Іа**	Диф. "краб", "лист"	**2**	Дата 7 один/7. Без диферентів
06	771	**Іб**	Диферент "росток"	**1б**	Дата сімдесят/17/7. Диферент "лист"
07	772	**Іа**	Диф. "краб", "лист"	**3а**	Дата сімдесят/2/7. Диферент. "гілка"
08	772	**Іб**	Диферент "росток"	**3в**	Дата сімдесят/2/7. Диферент "пальма"
09	772	**Ів**	Без диферентів	**3б**	Дата сімдесят/2/7. Диф. "жук"
10	772	**Іб**	Диф. "росток"	**3г**	Дата сімдесят/6/7. Дзеркальна цифра «2» = 6
11	772	**Іа**	Диф. "краб", "лист"	**3б**	Дата сімдесят/2/7 Диферент "жук"
12	772	**Іг**	Диф. "квітка"	**3а**	Дата сімдесят/2/7. Диферент "гілка"
13	772	**Іб**	Диф. "росток"	**3а**	Дата сімдесят/2/7. Диферент "гілка"
14	772	**Іб**	Диф. "росток"	**3д**	Дата сімдесят/2/7. Диферент "лист-1"

Скорочення: Диф. – диферент (розділовий знак арабського письма).

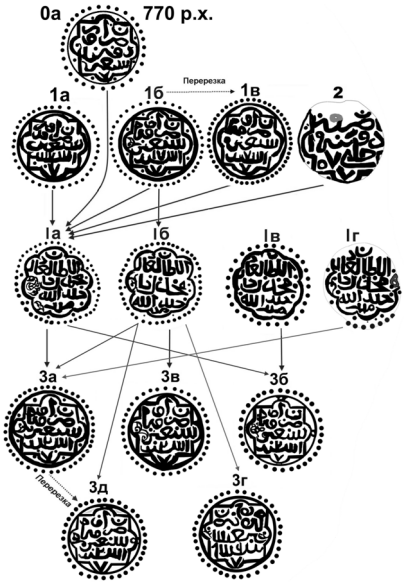

Рис. 1. Прорисовки штемпельних різновидностей дангів хана Мухаммеда Монетного двору Урду типу 771 – 772 року місячної Хіджри

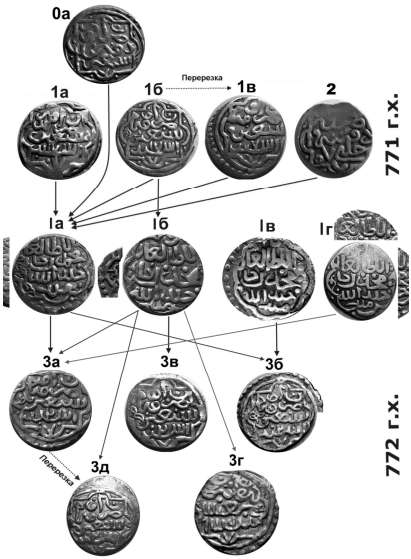

Рис. 2. Фотомонтаж штемпельних різновидностей дангів хана Мухаммеда Монетного двору Урду типу 771 – 772 року місячної Хіджри

* * *

Т. О. Яременко, студентка IV курсу
(наук. кер. – проф. Булава Л. М.)

І. Ф. РИБАКОВ ТА В. О. ПАРХОМЕНКО – ІСТОРИКИ, ВИКЛАДАЧІ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ В ПОЛТАВСЬКОМУ ІНСТИТУТІ НАРОДНОЇ ОСВІТИ (1923-1925 РР.)

Після об’єднання з історико-філологічним факультетом, заснованим Полтавським товариством «Просвіта», з квітня 1921-го по серпень 1930 року наш навчальний заклад мав назву «Полтавський інститут народної освіти» (ПІНО). На початку 1922–1923 н.р. відбулася внутрішня реорганізація ПІНО. На першому курсі єдиного факультету соціального виховання студенти не розподілялися за напрямами підготовки і вивчали спільні дисципліни. А з другого курсу починалася фахова (спеціальна) підготовка за трьома секціями (циклами): математичною, природничою, гуманітарною.

На початку 1920-х років в інституті працював Ф. Т. Матвієнко-

Гарнага – один із лідерів районної школи в українській економічній географії першої половини XX століття, основоположник краєзнавчого та районного напрямів у цій науці. Після його звільнення, економічну географію декілька років викладали вчені-історики, які, зокрема, займалися економічною історією (І.Ф. Рибаков, В.О. Пархоменко). ПІНО провадив підготовку вчителів досить широкого профілю, тому географічні дисципліни входили у плани підготовки і природознавців, і гуманітаріїв.

7 березня 1922 року наказом Народного Комісаріату освіти УСРР за № 2681 ректором ПІНО було призначено професора-історика І.Ф. Рибакова при політичному комісарові М.С. Гаврилову (Гавриліву).

Рибаков Іван Федотович – ректор ПІНО у 1922 – 1923 роках. Народився в 1890 році у Херсоні. У 1908 році закінчив Першу херсонську гімназію і вступив на юридичний факультет Московського університету, однак згодом перевівся на історико-філологічний факультет, який закінчив у 1915 році, та був запрошений для підготовки до професорського звання по кафедрі історії Росії. З 1912 року розпочав педагогічну діяльність на московських вечірніх педагогічних курсах. Упродовж 1915–1918 років – викладач Московської петропавлівської німецької гімназії. В 1917 році читав лекції на учительських курсах в Самарі та Тамбові. В 1918–1919 роках працював у Головному управлінні архівних справ РСФСР. У січні 1919 року І.Ф.Рибаков отримав запрошення очолити кафедру історії у Тамбовському університеті, однак у травні 1919 року він переїздить до Полтави де був обраний професором історії Полтавського історико-філологічного факультету. З серпня 1919-го по лютий 1920 року – помічник декана, а з лютого 1920 року – декан. Ректор ПІНО з березня 1922 року до квітня (за іншими даними – до листопада) 1923 року. При ньому основною формою керівництва інститутом були наради голів предметних комісій, на яких і приймалися рішення. Відсторонений від посади (щоб розірвати з традиціями історико-філологічного факультету) й замінений на ректора-комуніста. У 1923–1924 н.р., паралельно з історичними дисциплінами, викладав курс «Економічна географія України». У ПІНО І.Ф.Рибаков залишався до липня 1924 року, коли звільнився у зв’язку з призначенням на роботу в Центральний архів РСФСР у Ленінграді. В 1950–1952 роках завідувач кафедри політекономії Ленінградського університету (потім – доцент). Кандидат економічних наук. Автор багатьох праць і визнаний фахівець

з економічної історії Росії та історичної демографії. Помер І.Ф.Рибаков у 1963 році.

Пархоменко Володимир Олександрович

Народився 09.09.1880 р. в с. Сміле Роменського повіту Полтавської губернії (тепер – Роменський район Сумської області), в родині священика.

Освіту здобув у Полтавській семінарії та Санкт-Петербурзькій Духовній Академії. Член Санкт-Петербурзького Археологічний інституту. Історик.

З грудня 1905 р. викладав у Полтавській семінарії. Брав активну участь у створенні Полтавського церковно-археологічного комітету (1906). У 1912 р. одержав ступінь магістра богослов'я. У 1913-1917 рр. – викладач Тіфліського учительського інституту і директор Сухумської учительської семінарії.

З 1917 р. – директор Канівської гімназії, пізніше приват-доцент кафедри російської історії Університету Св. Володимира в Києві. Наприкінці 1918 р., уникаючи кар'єри в урядових установах Директорії, Володимир Олександрович переїздить до Полтави, а звідти, разом з дружиною, в Сімферополь, де обирається приват-доцентом Таврійського університету й виконує обов'язки діловода Кримського Міністерства народної освіти (в уряді Вітцевера-Никонова). З 1919 р. працює в Кубанському політехнічному інституті та Кубанському університеті (тепер – м. Краснодар). У 1920 – 1921 рр. організував та очолив Північнокавказьку етнолого-археологічну комісію.

У 1921-1923 р. – викладач Київського інституту народної освіти (курс історії класової боротьби), й одночасно – співробітник Всеукраїнської Академії наук.

У 1924 р., відчуваючи певні матеріальні труднощі, він взяв в Академії відпустку і на рік переїхав до Полтави на роботу в Інститут народної освіти. У 1924/1925 н.р. професор В.О. Пархоменко викладав тут два курси класової боротьби, в т.ч. на Полтавщині; а через відсутність фахівця-географа – економічну географію України на 1-му курсі для всіх студентів факультету соціального виховання (по дві години на тиждень в 1-му і 2-му триместрах). Тільки його й В.Верховинця ректор ПІНО О.В.Ходак відносить у звіті за 1924 рік до висококваліфікованих викладачів. Полишив Полтаву навесні 1925 року через нестерпні, за його словами, умови побуту й викладацької діяльності.

З 1925 до 1929 рр. – професор Дніпропетровського ІНО; директор відділу в Дніпропетровському історико-археологічному музеї.

30.09.1929 р. В.О. Пархоменко заарештований, а 28.01.1930 р. засуджений у справі СВУ до 10 років концтаборів. Як інвалід, у червні 1933 р. відпущений. Пізніше влаштувався на роботу в одній із установ Академії наук в Ленінграді.

Помер у блокадному Ленінграді в 1942 році. Реабілітований 17.06.1989 року.

* * *

В. Г. Павлинський, студент IV курсу
(наук. кер. – проф. Булава Л. М.)

ПОЛТАВСЬКИЙ ПЕДІНСТИТУТ В УМОВАХ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1943 РР.)

У серпні – на початку вересня 1941 року, коли німці вже були на території Полтавщини, найбільш цінне майно (у т.ч. – обладнання) було завантажене в залізничні вагони для евакуації. Тільки 16 вересня 1941 р., за два дні до того, як німці ввійшли до Полтави, в Наказі оголошено розпорядження Народного комісаріату оборони УРСР про евакуацію Полтавського педінституту в місто Тюмень (тоді – Свердловської області); слід було б провести розрахунок з професорсько-викладацьким складом і адміністративно-технічним персоналом.

Останнім же наказом № 62 від 17.09.1941 р. директора П.М.Асєєва інститут оголошений евакуйованим. Відповідальність за цінності, що залишаються, покладено на нещодавно призначеного завідувача господарством Кизиму В.Є., якому доручається залишатися в інституті до розпорядження військової влади. Йому і ще 8-ми особам технічного персоналу в §2 цього наказу виплачувалася заробітна плата на місяць вперед, і, разом з тим, звернено їхню увагу, що вони несуть відповідальність перед Батьківщиною за майно, яке залишається [1]. Забігаючи наперед скажемо, що завгосп В.Є. Кизима, як міг, свої обов’язки під час окупації сумлінно виконував. Продовжував він виконувати їх і через 2 роки, після того, як зруйнована Полтава була взята радянськими військами, а евакуйоване майно інституту в повній збереженості було повернене із Тюмені.

Уранці 18 вересня 1941 р., без бою, німецькі війська увійшли до Полтави з півдня, по вулиці Фрунзе, звідки їх не очікували.

Настав дворічний період німецької окупації Полтави. Менша частина викладачів педінституту була евакуйована в глибокий тил СРСР (здебільшого, працювали учителями). Порівняно небагато

викладачів і студентів встигли мобілізувати до Червоної армії (у т.ч. – з евакуації). Пропозицію на евакуацію отримали далеко не всі викладачі, і два роки, не зі своєї волі, змушені були виживати, як могли. На окупованій території залишилися 39 – із 76 викладачів, та 725 – із 850 студентів [2, с. 33].

Викладачі й співробітники, що залишилися на окупованих територіях, здебільшого, перебивалися тимчасовими заробітками чи продажем речей. Проте, були й ті, що в різній мірі і з різних причин пішли на співробітництво з окупаційною владою. Колишній завідувач кафедри педагогіки ПДПІ професор Григорій Ващенко до лютого 1943 р. був редактором газети «Голос Полтавщини» (фактично нею керував німець Вагнер), втім, теж намагався не «встрявати в політику», а обмежувався в публікаціях розмірковуваннями про новий зміст освіти. На схожих позиціях «поміркованого українського патріотизму» перебував і його колега по кафедрі – педагог-методист Федір Пошивайло, – автор «Читанок» (які містили короткі відомості про географію та історію України) для учнів 2 і 3 класів народних шкіл, виданих у Полтаві в роки окупації. Г.Ващенко і Ф.Пошивайло підтримували діяльність української автокефальної православної церкви. Г.Г. Ващенко (1878-1967) і Ф.І.Пошивайло (1885-?) в 1944 р. перебралися до Австрії. Пізніше перший осів у Західній Німеччині (викладав в Українському Вільному університеті в Мюнхені). Сліди другого губляться в кінці 1940-х років, у таборі для переміщених осіб Лєксенфельд біля Зальцбурга (Альпи, американська окупаційна зона).

У перші ж дні окупації Л.П. Ткаченко (1895-1944?) – колишній декан природничого факультету педінституту, а в добільшовицький час – випускник духовної академії, кандидат богословських наук, з'явився в управу на реєстрацію одним із перших. При цьому він продемонстрував статтю в газеті «Більшовик Полтавщини» за 1937 рік, в якій у негативному плані згадується його ім'я (з натяком на наступні репресії). Як особа, що зазнала переслідувань за більшовиків, і мала досвід керівної роботи, він призначений ректором Полтавського педінституту наказом по відділу Народної освіти при Полтавській міській управі. Наказ №1 на посаді ректора Л.Ткаченком виданий 20 вересня 1941 р. (тобто через 2 доби після окупації Полтави німцями). Із цього й наступних наказів видно, що окупаційна влада вирішила утримувати невелику частину колишніх викладачів, як наукових співробітників (на ці посади були прийняті колишні підлеглі Л.Ткаченка – ботаніки С.О.Іллічевський і Т.У.Малахов, хімік М.В.Пилипченко, а також філологи Є.М.Кудрицький і В.С.Оголевець) [3]. Міська управа планувала залучити їх до складання нових

навчальних програм. Але, наскільки нам відомо, реальної участі в розробці матеріалів для шкіл вони не брали. С.О.Іллічевський, який був деякий час і завідувачем ботанічного саду, нерідко виступав у місцевій пресі з професійними статтями. Нетривалий час при педінституті працювали дитяча сільськогосподарська дослідна станція, бібліотека.

Із січня 1942 р. до педінституту була приєднана гравіметрична обсерваторія, як науковий підрозділ, яким керував колишній викладач астрономії О.І.Постоєв (1900-1976). Він емігрував у 1943 р., й пізніше став одним із провідних астрономів Бразилії (обсерваторія в Сан-Паулу носить його ім'я).

У корпусі №1 (на вул. Остроградського, 2) розміщувалися установи вермахту. На початку липня 1942 р., в ньому побував А.Гітлер. Адміністрація інституту розташовувалася на вул. Лассаля, 4 (зараз – вулиця Сковороди). Фактично ж Л.Ткаченко впродовж року був зберігачем майна інституту, а також відповідав за ботанічний сад (загальною площею 5,5 га) і гравіметричну обсерваторію. У лютому 1942 р. в інституті працювало 23 особи, з яких 17 – у штаті інституту, 4 – у ботанічному саду та 4 – в штаті обсерваторії. Станом на 1.01.1942 р. інститут володів 11 будинками, у яких мешкало 118 осіб. Із жовтня 1942 р. педінститут перестав існувати і як наукова установа. Догляд за приміщеннями був повністю покладений на завгоспа Василя Євгеновича Кизиму та призначеного його помічником М.В.Пилипченка. Єдиним науковим працівником закладу залишався В.С.Оголевець (1884–1970).

За декілька днів до відступу окупанти підпалювали й руйнували будівлі міста. Східна й центральна частини Полтави зазнали також руйнувань унаслідок бомбардувань для підтримки радянських військ, що наступали. На 23 вересня 1943 р., коли Полтава була звільнена від загарбників, будівлі педінституту були спалені, зруйновані або пошкоджені.

Література:

1. Накази директора Полтавського педагогічного інституту за 1941 рік. (Архів ПНПУ).
2. Ревегук Віктор Якович. Полтавщина в роки радянсько-німецької війни (1941-1945). – Полтава: Дивосвіт, 2010. – 292 с.
3. Державний архів Полтавської області (ДАПО). – Фонд 2318. – Опис 1. – Справа 1.

* * *

Ю. В. Григоренко, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Федій О. А.)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АТОМНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ СВІТУ

Розвиток цивілізації вимагає значної кількості енергії. Не зважаючи на прогресивні енергозберігаючі технології, зростаюча потреба в електроенергії змушує спалювати велику кількість вугілля, нафти, газу – невідновлюваних ресурсів природи. Крім того спалювання органічного палива має глобальні негативні наслідки на екологію – парниковий ефект, руйнування озонового шару атмосфери, забруднення поверхневих вод тощо.

З початком світової енергетичної кризи, яка призвела до різкого подорожчання нафти та інших видів органічного палива на початку 70-х років XX століття, постало питання забезпечення потреб в електроенергії та надійності електропостачання. У першу чергу це стосувалося країн, що не володіли достатніми запасами нафти, вугілля та газу.

Розуміння того, що атом може бути джерелом енергії, стало можливим в результаті досліджень природної та штучної радіоактивності. Основою сучасної атомної енергетики є потужні реактори, які використовують реакцію ділення атомів урану. Для виробництва ядерного палива необхідний цілий ряд технологічних операцій: видобуток уранової руди, її збагачення, отримання окису урану, виготовлення паливних тепловиділяючих елементів. Енергія, яку можна виробити з однієї тонни урану або плутонію, еквівалентна 84 тис. тонн вугілля або 78 млн. л. нафти. Запаси ядерного палива надовго забезпечать потреби людей в енергії. Крім того вплив АЕС на екологію довкілля значно менший від ТЕС [2].

Світова атомна енергетика перетворилась на галузь, що зайняла значну частину світового господарства – 18%. У 1970 році всі атомні електростанції світу виробили 85 млн. кВт / годин електроенергії, у 1980 році – 700 млрд. кВт / годин, у 1990 році – 1800 млрд. кВт / годин, а в 2013 році – 2750 млрд. кВт годин. На 2020 рік прогнозується зростання частки атомної енергетики у світовому споживанні палива та енергії до 30%. До числа країн, які займають значну частку виробленої енергії на АЕС належать США, Франція, Японія, В. Британія, Росія, Україна [1; 3].

Атомні електростанції функціонують у 32 країнах світу. Для розвитку АЕС у світі ключовими стали наступні події:

1) 26 червня 1954 року в Калузькій області в Росії введена в експлуатацію перша АЕС – Обнінська. Вона стала початком нової енергетичної ери.

2) 26 квітня 1986 року відбулася аварія на Чорнобильській АЕС (Україна). Після цієї події деякі країни, наприклад, Італія, відмовилися від своїх ядерних програм.

3) 11 березня 2011 року потужне цунамі на Тихоокеанському узбережжі стало причиною аварії на атомній станції Фукусіма в Японії. Після цієї аварії навіть такі країни як Німеччина, Швеція оголосили про закриття багатьох своїх станцій.

Найбільш поширеним типом реактора на АЕС у світі є водо-водяний енергетичний реактор (ВВЕР). В Україні працює 16 ВВЕР (Запорізька – 6, Рівненська – 4, Хмельницька – 2 (але ще 2 будується), Південноукраїнська – 4) [3]. Ядерне паливо у вигляді тепловиділяючих зборок для всіх станцій постачають російські та американські компанії, а також виробляють для власного споживання В. Британія, Франція, Китай.

Вплив роботи атомних електростанцій на навколишнє середовище можна оцінити за результатами багаторічних спостережень та інструментальних вимірів в режимах безаварійної роботи станцій та за результатами визначення забруднень навколишнього середовища, які сталися в результаті аварій на АЕС. Захисники природного середовища виступають категорично проти атомної енергетики. Під їх тиском та підтримкою суспільства уряди деяких країн, переважно промислово розвинених, переглянули програми розвитку атомної енергетики, зупинили діючі та припинили будівництво нових електростанцій. На всіх етапах роботи атомного енергетичного циклу утворюються радіоактивні відходи, які вимагають ізоляції від довкілля та подальшого захоронення в місцях, де вони не вплинуть на екологію.

Отже, у світовому суспільстві ставлення до атомної електроенергетики неоднозначне: фахівці вважають, що така енергія робить значний внесок у розвиток країн і має право на майбутнє, а екологи – демонструють екологічні наслідки функціонування АЕС і наголошують про їх закриття.

Література:

1. Гусарев Б.І. Енергія і людина [Текст] / Борис Іванович Гусарев. – К : Арій, 1988. – 192 с.
2. Захарченко В.А. Атомна енергетика України на рубежі двох століть [Текст] / В.А. Захарченко // Географія та основи економіки в школі. – 2000. – №1. – С. 23.
3. Рудько Г.І. Стратегія розвитку атомної енергетики в Україні [Текст] / Г.І. Рудько // Екологічний вісник. – 2006. – №3. – С. 6–7.

* * *

Ю. Г. Калініченко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Федій О. А.)

ПРОГНОЗИ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ У СВІТІ

На сучасному етапі розвитку суспільства для виробництва електроенергії постає проблема забезпечення різними видами палива. Безперечно, що одним із шляхів розв'язання даної проблеми, є використання альтернативних джерел енергії (вітру, сонця, води, тощо).

Найвищий рівень розвитку альтернативної енергетики мають США, Китай, а також Німеччина, Японія, Великобританія, Австралія, Італія та Іспанія. Завдяки структурним змінам Індія, Бразилія, Чилі, Кенія, Туреччина та ПАР підвищили свій рейтинг щодо реалізації декількох великих проектів у сфері відновлюваної енергетики. Прикладом відмови від застосування нетрадиційних джерел виступає Австралія, яка скасувала свої програми на політичному підґрунті після чергових парламентських виборів.

За статистичними даними перші місця за обсягами використання альтернативної енергії утримують високорозвинені країни, проте темпи впровадження нових технологій в енергетиці в них знизилися. За прогнозом Світового енергетичного конгресу у 2020 році на частку альтернативних перетворювачів енергії (АПЕ) буде припадати 5,8% загального енергоспоживання. Причому у розвинених країнах (США, Великій Британії та ін.) планується довести частку АПЕ до 20%, а у країнах Європи – до 2020 року забезпечити екологічно чистим теплопостачанням 70% житлового фонду [1].

Розглядаючи дане питання можна дійти висновку, що на шляху широкого впровадження альтернативних джерел енергії стоїть ряд перепон. Їх можна поділити на декілька груп:

1) законодавчі – недосконалі норми національного та міжнародного права, які не сприяють розвитку і перешкоджають впровадженню альтернативної енергетики;

2) економічні – дороге обладнання та його експлуатація для широкого використання в різних країнах світу, не говорячи про країни, що розвиваються (вартість вітрової електростанції сягає 2,5 млн. євро);

3) технологічні – на сучасному етапі більшість проектів з використання альтернативних джерел енергії знаходяться на стадії розробки (моретермальні, геотермальні, хвильові тощо);

4) «тіньові» – блокування впровадження новітніх проектів людьми і організаціями, які управляють паливно-енергетичним комплексом і володіють традиційними видами палива (вугіллям, газом, нафтою);

5) психологічні – недовіра широких верств населення до альтернативних джерел енергії у зв'язку із неможливістю відразу повністю забезпечити всі потреби у повсякденному житті [2].

Отже, розглядаючи дане питання можна дійти висновку, що альтернативна енергетика має перспективи розвитку. Але у найближчий час потрібно здолати багато проблем. Лише в деяких країнах світу можливе швидке впровадження альтернативних джерел енергії (Данія, Нова Зеландія, Ісландія). Так, Данія до 2025 року планує забезпечити свої потреби в енергії на 50% за рахунок вітрових електростанцій та біопального, а до 2050 року – повністю відмовитися від традиційних видів палива (нафти, газу, вугілля). Суспільство вже зараз має обрати шлях енерговиробництва. На нашу думку, перехід на альтернативні джерела енергії відбудеться лише при частковому або повному вичерпанні органічних видів палива. На даний момент національні господарства і міжнародні організації не готові вкладати значні кошти в галузь. Для реалізації проектів потрібен час і глибоке розуміння тощо, що енерговиробництво знаходиться на переломному етапі.

Література:

1. Ташполотов І. Альтернативні джерела енергії [Електронний ресурс] / І.Ташполотов. – Режим доступу: http://ua-referat.com/Альтернативні джерела енергетики
2. Бабак В.П. Майбутнє енергетики та зміна світогляду [Текст] / В.П. Бабак // Країна знань. – 2008. – №8. – С.17–20.

* * *

В. О. Кучугура, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Федій О. А.)

ЛЕГКА ПРОМИСЛОВІСТЬ СВІТУ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Легка промисловість – це галузь виробничої сфери, яка спеціалізується на виробництві товарів народного споживання і частково продукції промислового призначення. В останні роки ефективність розвитку галузі визначається впровадженням гнучкішого механізму швидкої зміни асортименту відповідно до вимог моди, забезпеченням переходу на нові джерела сировинних ресурсів. До складу легкої промисловості входить значна кількість підгалузей, що виготовляють одяг, взуття, товари текстильної промисловості, вироби зі шкіри та хутра тощо. Світові корпорації та брендові підприємства з пошиття одягу і взуття, торгові марки котрих особливо відомі, поширюють виробництво і продаж готової продукції по всьому світі. Всесвітньо відомі елітні підприємства модельного одягу «Дольче

Габана», «Армані», «Крістіан Діор», «Версаче», а також бренди більш демократичного спортивного одягу та взуття «Адідас», «Пума», «Найк», визначають напрям моди [1; 2; 4].

Провідне місце у світовому виробництві товарів легкої промисловості посідає текстиль. Текстильна промисловість забезпечує половину всього обсягу виробництва товарів легкої промисловості в світі, а також займає в ній перше місце за чисельністю зайнятих. Залежно від сировини текстильну промисловість поділяють на такі підгалузі: бавовняну, вовняну, шовкову, лляну, трикотажну, промисловість з випуску тканин з хімічних волокон, виробництво нетканих матеріалів. Сучасна текстильна промисловість не належить до галузей світового господарства, що динамічно розвиваються. Темпи збільшення світового споживання текстильних волокон, що досить швидко зростали на початок 1990-х років до рівня 100-120 млрд. $м^2$ у рік, сповільнилися. Значний вплив на розвиток і розміщення текстильної галузі в світі за останні десятиліття мали два фактори: 1) кардинальні зрушення в її сировинній базі і в галузевій структурі, 2) зміна ролі окремих факторів орієнтації її розміщення, що призвела до істотних зрушень у її територіальній структурі. Так, повідне місце у виробництві текстилю зайняли країни, що розвиваються (Китай, Туреччина, Індія, Пакистан), витіснивши США, В.Британію, Францію, Росію [3; 4].

Швейна промисловість – галузь легкої промисловості, що виробляє одяг. Галузь поступово переміщується до країн, що розвиваються, до їх дешевої праці. У високорозвинених країнах світу відбувається процес різкого скорочення швейної промисловості, яка все більше спеціалізується на виробництві модних унікальних виробів. В результаті скорочується масове пошиття, яке замінюється індивідуальним, одиничним виробництвом. Розвивається міжнародний обмін швейними виробами, причому розвинені країни все більше спеціалізуються на елітних виробах, а країни, що розвиваються, на масовому пошитті. Незважаючи на подібні зрушення, серед найбільших центрів швейної промисловості виділяють Париж і Рим як «модні центри», що дають не тільки значну частку індивідуальних виробів, а і визначають напрями розвитку моди в світі. Дисперсне виробництво товарів швейної промисловості найбільш розвинуте в Китаї, Туреччині [2; 4].

Шкіряно-взуттєва промисловість після текстильної є найважливішою підгалуззю легкої промисловості. Основна сировина для неї – природна шкіра свійських, диких і морських тварин. Широке використання нових синтетичних матеріалів (штучної шкіри, гуми),

парусини, вовни (для валяного взуття), тканини суттєво збагатило й доповнило сировинну базу взуттєвого виробництва. На розміщення шкіряного виробництва впливають і центри м'ясної промисловості, а також традиційні способи обробки шкіри. Ще 10 років тому головну роль у взуттєвій промисловості відігравали США та Італія, а нині на країни Азії та Середнього Сходу припадає 60% світового виробництва взуття, на Західну Європу 9%, Південну Америку 7%, США – лише 6%. Найбільшими країнами-виробниками є Китай, Республіка Корея, Італія, Тайвань, Японія, Індонезія, В'єтнам, Таїланд і США.

Хутрова промисловість – галузь легкої промисловості, що переробляє різноманітні види хутрової і овчинної сировини. Цінність хутряних виробів зумовлена їх теплозахисними і естетичними властивостями. Визначальною умовою вартості виробів з хутра є не тільки якість шкурок, але й ступінь складності і характер обробки, вимоги до моди у той чи інший час [3].

Легка промисловість – надзвичайно важлива галузь, так як виробляє товари широкого вжитку, забезпечує значні надходження до бюджету, особливо бідних у соціально-економічному розвитку країн, а також належить до неенергомістких, екологічно чистих виробництв.

Література:

1. Економічний словник-довідник [Текст] / За ред. С.В. Мочерного. – К.: Феміда, 1996. – 366 с.
2. Іващенко М. Шлях до відродження [Текст] / М. Іващенко // Легка промисловість. – 1998. – №1. – С. 8–9.
3. Масляк П.О. Економічна і соціальна географія світу: Підручник для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. [Текст] / Масляк П.О., Дахно І.І. – К.: Вежа, 2003. – 280 с.
4. Стадник О. Г. Світове господарство. 10-й кл. [Текст] / О.Г.Стадник. – Харків : Основа, 2004. – 112 с.

* * *

С. А. Клименко, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Мащенко О. М.)

ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТЕОРОЛОГІЧНОГО ЯВИЩА ГРАДУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Град відноситься до небезпечних та стихійних метеорологічних явищ, поширених на території України, що завдають найбільших збитків господарству. Це дозволило визначити тему нашого дослідження та сформулювати мету статті – з'ясувати хорологічні та хронологічні закономірності метеорологічного явища граду в Україні.

В Україні найчастіше (90%) випадає крупний град діаметром від 20 до 50мм. Град розміром з куряче яйце і більше, спостерігається дуже рідко – 6% і переважно у південному регіоні. Найменший діаметр град має на північному сході країни. В Україні крупний град найчастіше утворюється при проходженні атмосферних фронтів. Зокрема, 75% випадків граду зумовлено холодними атмосферними фронтами. Можливий він і при внутрішньомасових процесах при порівняно тривалому та сильному нагріванні земної поверхні.

В Україні на площі 100 км^2 за 40 років може спостерігатись від 2 до 4 і більше випадків дуже інтенсивних градобиттів. Такий град може пошкодити 1-2% площ сільськогосподарських культур в мезорайоні. На території нашої країни такі процеси бувають кожен рік. Виділяються регіони, де повторюваність випадків катастрофічного граду в мезорайоні у декілька разів більша. Найбільш градонебезпечними є західні області України та АР Крим.

Особливо виділяються Закарпатська, Івано-Франківська та Тернопільська області. У цьому регіоні на площі 1 млн. га за 40 років спостерігається 6-7 випадків граду, що має діаметр більше 20 мм і оцінюється як стихійне метеорологічне явище. Середній діаметр стихійного граду в цьому регіоні коливається від 23 до 29 мм, а максимальний сягає 4000 мм. Такі градобиття можуть пошкодити до 20% площ сільськогосподарських культур.

Додатковим чинником активізації конвекції у цих регіонах є вузькі долини річок, розташовані паралельно основним потокам повітряних мас, які підсилюють динамічний фактор. Тут також спостерігається значна повторюваність південно-західних циклонів, які приносять вологі повітряні маси з Чорного та Середземного морів. Сукупність цих чинників забезпечує утворення градових доріжок, коли інтенсивний град одночасно може спостерігатись на значній площі.

Значна повторюваність випадків стихійного граду спостерігається також на південних схилах Волино-Подільської, Придніпровської височин та Донецького кряжу з бар'єрним положенням відносно південних та південно-західних вологих повітряних мас. Град у цих регіонах випадає в основному плямами, тому й щільність випадків стихійних метеорологічних явищ на одиницю площі у мезорайоні невелика – 3-4 випадки за 40 років. Проте інтенсивність градових процесів у цьому регіоні більша ніж на заході: середній діаметр граду може коливатись від 29 до 39 мм, а максимальний сягає 97мм. Найбільш градонебезпечним є Баштанський район Миколаївської області.

Дуже рідко інтенсивні градові процеси розвиваються на крайньому сході (Луганська та Донецька області) країни, де вологозапас повітряних мас недостатній для розвитку процесів такої інтенсивності. Середній діаметр стихійного граду в цьому регіоні коливається від 22 до 29 мм , а максимальний – сягає 40 мм. Рідко інтенсивні градобиття спостерігаються і на Поліссі, де повітряні маси хоч і мають значний запас вологи, але температура повітря і особливо підстильної поверхні, значно нижча, ніж на півдні, і недостатня для розвитку інтенсивної конвекції. Максимальний діаметр граду коливається в межах 30-50мм. Виняток становить Київська область, на території якої ці процеси більш інтенсивні.

На повторюваність, інтенсивність та діаметр граду впливають місцеві фізико-географічні особливості, зокрема орографічний та гідрологічний чинники. У горах, передгір'ях та на височинах навітряні схили південної експозиції мають найсприятливіші умови для розвитку інтенсивних градових процесів. На узбережжі морів та великих водойм кількість випадків крупного граду майже вдвічі менша, ніж на віддалених від них ареалах. Тут термічні інверсії, що виникають в умовах бризової циркуляції, послаблюють конвекцію.

Найчастіше (близько 50%), випадіння крупного граду триває від 6 до 20 хвилин. Надзвичайно рідко спостерігаються градобиття, які тривають більше години. Так, 22 липня 1987р. у Саратському районі Одеської області град випадав протягом 2 годин 40 хвилин і його розмір сягав величини волоського горіха. У гірських районах і в передгір'ї тривалість випадіння граду більша, ніж на рівнині. На рівнинних ділянках найбільш тривалі градобиття спостерігаються у травні-червні, а в гірських районах – у серпні .

Випадіння крупного граду має чітко виражений добовий хід, з максимумом о 15-18 год. У ранкові і нічні години він спостерігається дуже рідко. Найбільш ранні інтенсивні градобиття спостерігаються у гірських районах, більш пізні – на рівнинній території України, особливо у долинах річок та на узбережжі великих водойм.

Повторюваність випадків крупного граду в Україні має добре виражений сезонний хід: спостерігається переважно у теплий період року. Максимум повторюваності (більше 70%) припадає на червень та липень, а навесні та восени град великого діаметру спостерігається рідко. Із збільшенням висоти місцевості над рівнем моря найбільша повторюваність зміщується на більш пізні місяці. Найбільший діаметр граду в Україні спостерігається з травня по липень, коли конвективні процеси досягають найбільшого розвитку.

Отже, в Україні метеорологічне явище граду характеризується

такими хорологічними закономірностями: розмір граду збільшується з північного сходу на південь; найбільш градонебезпечними регіонами України (за повторюваністю та розмірами граду) є західні області (Закарпатська, Івано-Франківська та Тернопільська) та АР Крим; найменше градові процеси розвиваються на крайньому сході (Луганська та Донецька області) та на Поліссі; в горах (Карпати, Кримські гори) більша ніж на рівнинах повторюваність, тривалість та розмір граду, особливо катастрофічного, а також більш ранні терміни граду в добовому ході та більш пізні в річному ході; на рівнинах найбільша інтенсивність градової діяльності спостерігається на навітряних схилах височин південної експозиції. Метеорологічне явище граду характеризується такими хронологічними закономірностями в Україні: найбільша повторюваність, тривалість та розміри граду у добовому ході фіксується з 15 по 18 годину; у річному ході –у травні-серпні.

* * *

Н. С. Фролова, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Мащенко О. М.)

УПЛИВ ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛІННЯ НА СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ

Сучасне глобальне потепління має багато наслідків для світової економіки загалом та господарства України зокрема. Міжнародні фінансові організації, зокрема Світовий банк, зазначають, що Україна та інші пострадянські держави постраждають від глобального потепління більше, ніж вважалося до останнього часу. Такі країни є вразливими навіть за незначних кліматичних змін. Це є наслідком і географічного розташування цих країн, і значного антропогенного впливу на територію, в тому числі роздутої промислової та іншої інфраструктури, і неправильної екологічної політики багатьох років. Україну очікують посухи, повені, спека та лісові пожежі, зниження врожаїв, затоплення узбережжя морів та руйнування будівель, зокрема морських портів. Маючи на увазі аграрну спеціалізацію нашої держави, ми виокремили відповідний аспект проблеми дослідження, що дозволило сформулювати мету статті – систематизувати впливи сучасних кліматичних змін на сільськогосподарську діяльність на теренах України.

Для України глобальне потепління має добре виражені регіональні прояви. Зими у помірних широтах північної півкулі, включаючи територію нашої країни, дедалі стають теплішими, сирими і

наступають пізно порівняно з кліматичною нормою, а літо часто буває з періодами аномально високих та аномально низьких температур різної тривалості, так само чергуються дощові періоди та посухи.

Періоди так званого міжсезоння стають більшими: весна наступає дуже повільно і тягнеться до середини червня, а осінь так само довго не поступається зимі. Зими та перехідні сезони в Україні стали характеризуватися підвищеною мінливістю погоди, з майже щотижневими різкими її варіаціями.

Зміна кліматичних умов спричинила також відповідні наслідки у сільському господарстві. Рання весна призводить до напруження у підготовці агротехніки та проведенні польових робіт, що потребує уточнення оптимальних строків сівби ранніх ярових культур. Зниження температури повітря у літні місяці обумовлює збільшення періоду дозрівання теплолюбивих культур. Унаслідок цього строки достигання врожаю та його збирання щороку запізнюються.

До вірогідних наслідків негативних наслідків для сільського господарства України, які слід очікувати від змін клімату, можна віднести зниження родючості ґрунтів, зменшення загальної продуктивності сільськогосподарських культур, збільшення ступеню розповсюдження шкідників та хвороб сільськогосподарських культур, збільшення частоти екстремальних явищ, пов’язаних із водними ресурсами.

У свою чергу, серед ризиків, пов’язаних із зменшенням родючості ґрунтів, можна відмітити негативний вплив водної ерозії, ущільнення ґрунтів, опустелювання, мінеральне голодування , засолення ґрунтів та зміну структур ґрунтової біоти. А серед ризиків, пов’язаних із різним ступенем поширення шкідливих організмів, слід розрізняти появу чужорідних видів, збільшення кількості генерацій та перехід у розряд традиційних організмів, які раніше на завдавали економічної шкоди.

До вірогідних позитивних наслідків для сільського господарства України, які слід очікувати від змін клімату, можна віднести зростання тривалості вегетаційного періоду, поширення на північ зони вирощування теплолюбних сільськогосподарських культур, оптимізацію фізіологічного стану польових плодових культур в зимовий період та підвищення врожайності зернових культур внаслідок збільшення концентрації вуглекислого газу в атмосфері.

Серед галузей сільського господарства безпосередній та найбільш істотний вплив зміни клімату чинять на рослинництво. Потепління клімату в України загалом позитивно вплине на продуктивність рослинництва, а збільшення концентрації вуглекислого газу в атмосфері сприятиме прискоренню на 30-100% процесу фотосинтезу.

За реакцією на збільшення вмісту вуглекислого газу в атмосфері сільськогосподарські рослини поділяють на 2 групи: а) з високою чутливістю до збільшення концентрації вуглекислого газу; до цієї групи відносяться пшениця, ячмінь, соняшник, рис, соя; б) з низькою чутливістю до збільшення концентрації вуглекислого газу; до цієї групи відносяться кукурудза, сорго, цукрові буряки, просо.

Очікується, що рослини першої групи при збільшенні концентрації вуглекислого газу в атмосфері будуть рости краще, строки їх дозрівання прискоряться, а врожайність збільшиться на 20-30%. Навпаки, урожайність рослин другої групи при збільшенні концентрації вуглекислого має істотно знизитися. На показники врожайності обох груп сільськогосподарських рослин впливають супутні бур'яни, причому вплив цього чинника є різним. У зв'язку з тим, що більшість бур'янів, які засмічують рослини першої групи, є вразливими до підвищення концентрації вуглекислого газу, слід очікувати зменшення чисельності цих бур'янів при підвищенні концентрації вуглекислого газу, тому в цілому вірогідним є поліпшення фітосанітарного стану посівів сільськогосподарських рослин першої групи. Попри факт підвищення врожайності сільськогосподарських культур при збільшенні концентрації вуглекислого газу, очікується погіршення якості зерна цього врожаю за рахунок зниження вмісту азотистих речовин та білку.

До негативних наслідків впливу змін клімату на сільське господарство України слід також віднести вірогідність збільшення під час вегетаційного періоду сільськогосподарських культур посух та поширення цього явища у райони, які традиційно належать до достатньо зволожених – Полісся і північні райони Лісостепу. Під впливом кліматичних змін слід очікувати суттєвих змін у строках настання фенологічних фаз розвитку озимої пшениці на всій території цієї України; терміни появи сходів слід очікувати на 3 дні раніше на Поліссі та на 7 днів раніше у зоні Лісостепу. При цьому суттєво, на 3–6 тижнів раніше порівняно із сучасними умовами, змістяться дати настання фенологічних фаз розвитку озимої пшениці навесні.

Загалом слід очікувати збільшення врожаю озимої пшениці для всіх природних зон України, зокрема на 10% для лісостепу, на 20–30% для степу і на 20–40% для Поліссі, у сприятливі роки врожайність озимої пшениці може збільшитися у 2–2,5 рази на всій території України. Таким чином, очікується, що зміни клімату сприятимуть збільшенню виробництва зерна озимої пшениці на території України на 3,8–6,1 млн. т., при цьому зона гарантованого виробництва даної сільськогосподарської культури зміститься на північ.

Р. В. Шевченко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Кушнір Л. М.)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ МІСТА ПОЛТАВИ

З кожним роком у світі прискорюються темпи розвитку туристично-рекреаційна галузі. У деяких країнах вона стає головною галуззю національної економіки. У той же час в місті Полтава ця галузь економіки ще перебуває на стадії розвитку. У зв'язку з цим необхідно оцінити значення туристично-рекреаційних ресурсів, таких як: природно-кліматичних, культурно-історичних і національно-етнографічних, які можуть виступати основою формування туристсько-рекреаційного комплексу на регіональному та національному рівнях.

Місто Полтава має значний потенціал до розвитку туризму, оскільки розташований на перетині важливих економічних, історично сформованих, шляхів між сходом і заходом. Знаходиться в лісостеповій зоні з помірним кліматом, має сприятливі природно-кліматичні умови для організації туризму та відпочинку: значні площі лісових насаджень, мальовничі ландшафти, річка Ворскла.

Природне багатство міста доповнюють численні парки та сквери. Так, гордістю міста є Полтавський дендрологічний парк загальнодержавного значення. Площа парку становить 124,5 га. У його межах виділяють такі зони: 1. Українська діброва, 2. Бузковий гай, 3. Долина між I і II ставками, 4. Шведський ліс, 5. Лісостеп, 6. Північна балка, 7. Яківчанський схил, 8. Центр парку зі ставками III і IV. Також в міській межі є безліч парків: Березовий сквер, парк «Перемога», Сонячний парк, Петровський парк, Каштанова алея, Корпусний сад. Варто зазначити, що більшість цих парків є ботанічними пам'ятками природи і були закладені в XIX ст.

Економіко-географічне положення Полтави досить вигідне для розвитку туристичного бізнесу. По-перше: місто розташоване по трасі європейського значення Е-40 з хорошим покриттям, по-друге: є пряме сполучення з містами-мільйонерами: Київ (5 млн. чол.), Харків (близько 2 млн. чол.) і Дніпропетровськ (1 млн. чол.). Також місто має розвинену транспортну інфраструктуру: два залізничні вокзали Київський і Південний, які мають пряме сполучення з великими містами: Київ, Харків, Львів, Москва. У самому місті розвинена мережа міського транспорту 61 автобусний маршрут і 15 тролейбусних. Також є 1 автовокзал міжобласного та 4 автостанції міжрайонного сполучення.

У сучасній туристичній галузі важливе місце займають

підприємства готельно-ресторанної сфери. Серед найбільших готелів варто відзначити: готелі «Палаццо» (****), «Алея Гранд» (****), «Галерея» (***), мотель «Інтурист» (*), а також безліч готельно-ресторанних комплексів. Також у місті достатньо розвинена мережа різних ресторанів і кафе.

Місто, маючи тисячолітню історію, має в розпорядженні велику кількість історико-культурних місць та об'єктів, які служать основою розвитку туристично-рекреаційного комплексу Полтави. Серед них: Музей історії Полтавської битви, Музей-садиба Івана Петровича Котляревського, Краєзнавчий музей ім. В. Кричевського тощо.

Музей історії Полтавської битви – один з перших стаціонарних музеїв міста, відкритий у червні 1909 за ініціативою відомого краєзнавця Івана Павловського з нагоди 200-річного ювілею баталії. У роки громадянської війни після кількох пограбувань музей тимчасово припиняє свою діяльність. Відновлює її 23 вересня 1950 в будівлі колишнього військового госпіталю ветеранів останньої російсько-турецької війни 70-х років XIX століття. У 1981 році музей і комплекс пам'ятників, пов'язаних з Полтавською битвою, оголошено Державним історико-культурним заповідником «Поле Полтавської битви» загальною площею 771,5 га. Нинішні зали музею містять унікальні експонати XVII століття та періоду Північної війни (1700-1721): портрети українських гетьманів, гравюри, медалі, колекція холодної та вогнепальної зброї європейського та східного зразка, особисті речі Петра I.

Музей-садиба Івана Петровича Котляревського. У 1969 році, оголошеним за рішенням ЮНЕСКО Роком І. Котляревського, з нагоди 200-річного ювілею поета за допомогою акварельного ескізу Т.Г.Шевченка був відновлений меморіальний комплекс – садиба І.П.Котляревського. Будинок поета – типове українське житло XVIII – поч. XIX століть. Будівля складається з п'яти невеликих кімнат. Біля будинку є сарай, комора та колодязь, а навколо тин з квітами.

Краєзнавчий музей ім. В. Кричевського – один з найстаріших музеїв України, заснований в 1891 році з ініціативи професора В.Докучаєва як музей природи та історії Полтавської губернії. Основу колекції склали колекція східних старожитностей П.Бобровського. Сьогодні експозиція музею складається з відділу природи, археології, етнографії, відділів історії XIV – поч. XX століття, а також історії XX – поч. XXI століття. Окремої уваги заслуговує «Скарбниця», де представлені найбільш унікальні експонати, загальна кількість яких становить 300 тис.

Літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка розпочинає

свою діяльність в 1928 році з виставки «Життя і творчість Володимира Короленка», організованої з нагоди 75-ї річниці з дня народження письменника. На основі цієї виставки в 1940 році був організований музей, завідуючою якого стала дочка письменника Софія Володимирівна. На сьогоднішній день в музейний комплекс входять меморіальна садиба письменника – пам'ятка історії кінця XIX – поч. XX століття, флігель, де знаходиться виставковий зал, могила письменника і його дружини на території міського парку «Перемога».

Ботанічний сад Полтавського національного університету ім. В.Г.Короленка. Історія створення ботанічного саду міста Полтави своїм корінням сягає в початок XX століття. На території близько 5,25 га була створена агробіологічна станція педагогічного інституту. У 1990 році споруджена нова оранжерея площею 200 м^2, в якій на сьогоднішній день росте близько 600 видів рослин з різних куточків земної кулі. Завдяки роботі співробітників станції та викладачів кафедри ботаніки в 1989 році станції було надано статус Ботанічного саду.

Отже, Полтава – це місто з давньою історією, яке має повне право стати одним із центрів міжрегіонального та міжнародного туризму в Україні. Цьому сприяють природно-кліматичні умови, значна концентрація історико-культурних пам'яток, вигідне економіко-географічне положення. Однак, на сьогоднішній день цей потенціал місто використовує не достатньо. Для поліпшення привабливості Полтави для туристів, особливо іноземних, варто: поліпшити адміністрування галузі в місті, підвищити культуру обслуговування в готельно-ресторанній галузі, розробити цікаві та креативні туристичні маршрути, підвищити рівень володіння іноземними мовами екскурсоводів. Знайшовши шляхи вирішення цих проблем, туристична галузь Полтави зможе основою розвитку господарства міста та області в цілому.

* * *

Наукове видання

Збірник матеріалів
XVIII студентської наукової конференції
історичного факультету
Березень 2015 року

Головний редактор – О. П. Лахно
Коректор – Р. О. Басенко
Комп'ютерна верстка – О. П. Лахно

Оригінал-макет підготовлений у
"Творчій майстерні історичного факультету",
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003

✍ ***Наша адреса:*** вул. Остроградського, 2, Полтава, 36003
☎ ***Тел.:*** (05322) 2-59-08, 🖱 ***e-mail:*** historic@ukr.net

Здано в набір 18.02.2015 р.
Підписано до друку 26.02.2015 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times.
Друк трафаретний.
Ум. друк. арк. 10,85. Обл. вид. арк. 11,1.
Наклад 100 прим.

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
серія ДК № 3817 від 01.07.2010 р.